

ARAKS

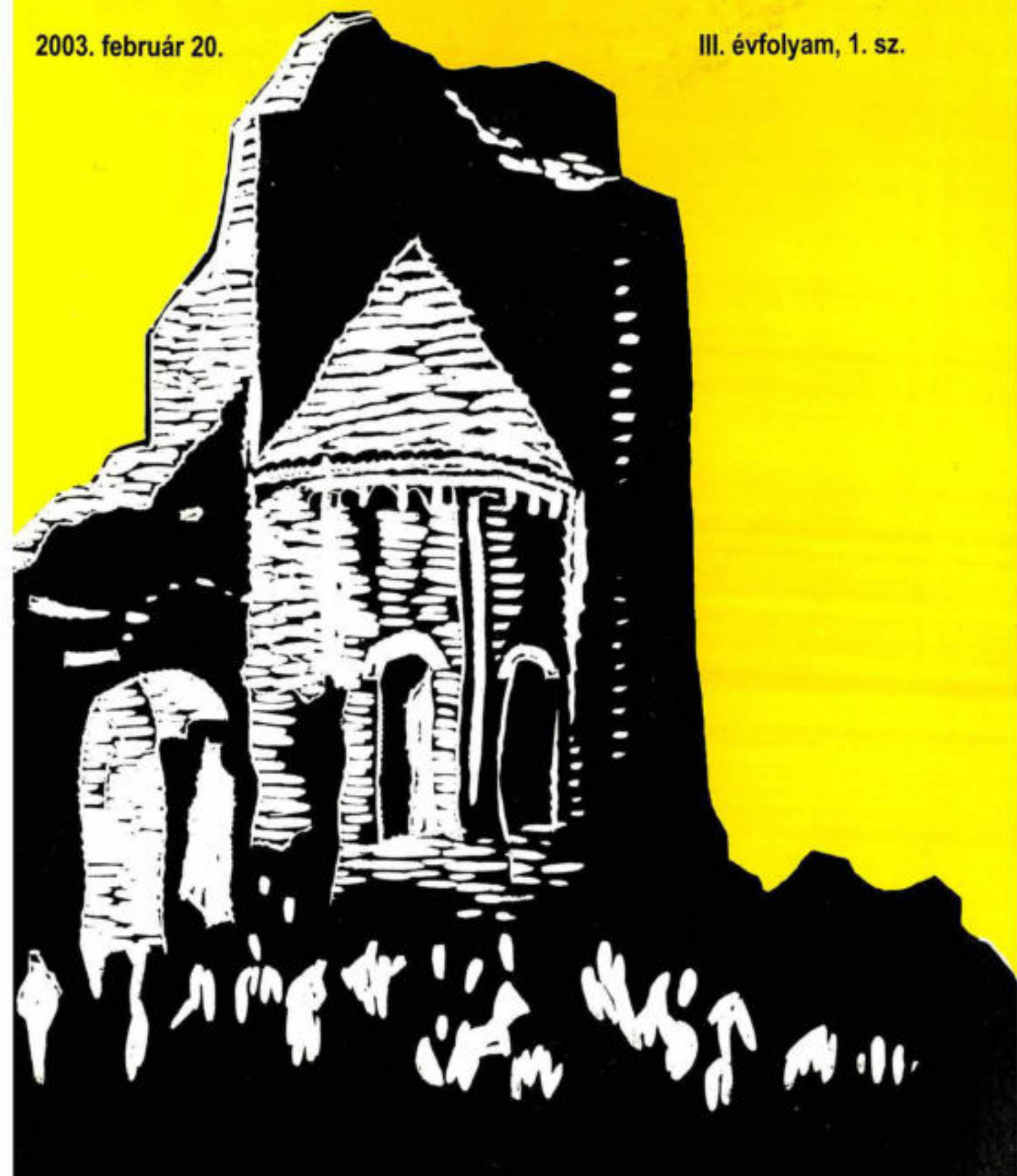

ISSN 1451-1762

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2003. február 20.

III. évfolyam, 1. sz.

ARAKS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2003. február 20.

III. évfolyam, 1. sz.

TARTALOM

Bata János: Nagy magyar vörös októbertek	5
Mirnics Károly: Auschwitz nemcsak zsidó fájdalom	6
Vicei Károly: Színjátzók	10
Szloboda János: Kődobálók	17
Csorba Béla: Gondolatszabadság 2002, Provokáció	20
Kávai Anna: Elindultunk a Posta úton	21
Mirnics Zsuzsa: Mágusok varázspálcája	31
Hornyik Miklós: A délvidéki magyar irodalomról	39
Vajda Gábor: Akit igazoltak a fejlemények	46
Bata János: Napló	51
Ternovác István: Sztálin levágott füle	55
Burány Nándor: A vezérezredes utolsó levele	60
Czakó Gábor: Különös békepont	73
Székely András Bertalan: A szivárványhid alatt	78
B. Foky István: Rajzásállapot	80
Dévavári D. Zoltán: A polgárság kritikája	81
Hódi Sándor: A társas kapcsolatok alakulása többnemzetiségű környezetben	84
Mirnics Károly: A józan ész trónfosztása	92
Tomán László: Ellenkezőleg!	94
Tomán László: A szerb Vajdaság és mi	98
Ágoston Mihály: Aracs–Főnix-díj nemzeti megmaradásunkért	102
Kiss Gusztáv: Az Aracs eddigi számainak tartalomjegyzéke	103

BATA JÁNOS

Nagy magyar vörös októberek*

VAJDA GÁBORNAK

Velük kezdődött, velük, az aradi tizenhármakkal: Kiss Ernő, Schweidel József, Dessewffy Arisztid, Lázár Vilmos, Láhner György, Aulich Lajos, Damjanich János, Knézics Károly, Leiningen-Westerburg Károly, Nagysándor József, Poltenberg Ernő, Török Ignác és Vécsey Károly. És az ország első miniszterelnöke, gróf Batthyány Lajos, meg az a sok száz, sok ezer névtelen honvéd, akiknek az élete semmit sem számított.

Ma, amikor ezeket a sorokat írom, az Úr 2002. évének október havában járunk, annak is a 23. napján. De mielőtt még megemlékezhetnék arról a közel ötven évvel ezelőtti október 23-áról, föl kell idéznem 1944 októberét, szülőföldem, a Délvidék Nagy Magyar Vörös Októberét.

Csúrog, Zsabya, Mozsor – három település neve, három olyan település neve, ahol 1944 októberében a bevonuló partizánok gyökerestül kiirtották a lakosság magyar részét. Gyökerestül, mert nem csak az embereket, a férfiakat, az asszonyokat, az öregeket és a kisgyermekeket pusztították el könyörtelenül, hanem lerombolták templomaikat, főlészántották temetőiket. Ez azonban csak a kezdet volt: az egész Délvidéken végigsöpört a Halál Angyala orosz katonák és partizánok képében. Asszonyainkat, lányainkat meggyalázták – még most, a harmadik generációs gyerekek között is fölsejlenek oroszos vonások –, az áldozatokkal előbb kiasatták a gödröket, amelyekbe aztán belelőtték őket, s a következő, kivégzésre ítélt csoport tagjai hantolták el a tetemeiket. Dögtemető, szeméttelpek teltek meg az összedrótzott kezű, megcsonkított testű hullákkal. Vae victis! – Jaj a legyőzötteknek, százszorosan is jaj! De a legyőzöttek, a gyengék, a megaláztatottak felma-

gasztosulnak! Ők, az ártatlanul legyilkoltak Isten szentjei között vannak.

'56 számomra a nyolcvanas évek legelején kezdődött, akkor, amikor a „szabad” Jugoszláviában titokban, hogy senki meg ne tudja, egy könyvben, amely valahol a Nyugaton, talán Angliában jelent meg, elolvashattam a magyar forradalom és szabadságharc igaz történetét. Titokban, mert akitől kaptam, arra kért, senkinek ne szóljak róla, mit olvasok, de ha netalán mégis elszólnám magam, ő úgyis mindent letagad, még azt is, hogy valaha ismert engem. Történt mindez a már említett szabad Jugoszláviában.

A tisztelt olvasó már minden bizonnyal kitalálta, miért nagy magyar az október, és bizonyára azt is tudja mitől vörös! Vörös a vértől, az aradiak és Batthyány véréből, a Bácska, a Bánság és Szerém véréből, vörös a budapesti házfalakon lecsorgó iszonyattól és az utca kövének vöröslő kigőzölgéseitől.

És nem állhatom meg, hogy a legújabb október hozadékáról ne szóljak, ne tegyek említést egy ködös skandináv döntésről, ahol a nemzet nagy irodalma vértelt el. Nem vádolok, csak kérdezek: miért nem Ady, Babits, József Attila, Szerb Antal és Kosztolányi? Móra, Mikszáth és Radnóti? Németh László, Füst Milán és Pilinszky? Szabó Lőrinc, Kodolányi? Tamási Áron, Cs. Szabó László, Szentkuthy, Szabó Magda, Hamvas Béla, Ottlik Géza, Sütő András, Kányádi Sándor és Jókai Anna? Déry Tibor, Illyés Gyula és Fekete István? És Nagy László, Nemes Nagy Ágnes vagy a szférák zenéjének szavakba foglalója: Weöres Sándor?

Nagy a Magyar Október hatalma, nagyon nagy.

*Eltangzott! 2002. október 24-én Budapesten, a Magyarok Házában a Szent László Akadémia szervezésében megtartott Aracs folyóirat-bemutatón.

Auschwitz nemcsak zsidó fájdalom...

Ugyanúgy, mint valamennyi zsidó vallású magyar, én is büszke vagyok legújabb Nobel-díjasunkra, Kertész Imrére. Évtizedes vele szembeni agyonhallgatásnak és igazságtalanságnak tett pontot a vége ez a nemzetközi elismerés. Úgy látszik, igaz az a mondás, hogy senki sem lehet próféta a saját hazájában. A mi nyelvünket beszéli, velünk élte le egész életét. Nemcsak személy szerint neki szóló elismerés ez, hanem azoknak is, akiktől nyerte élettapasztalatát, akik vele együtt éltek le az inkább rossznak minősíthető, mint jónak nevezhető XX. századot. Márpedig ez az elmúlt század nagyon kegyetlen volt minden magyarral szemben, legyen az katolikus, református vagy zsidó történelmi egyházhoz, illetve bármelyik társadalmi osztályhoz tartozó, bármilyen világnézetű – hogy ne soroljam tovább, mert a végtelenségig lehetne.

Természetes az is, hogy mindenkinek a saját baja és a vele (vagy sorstársaival és kisközösségével) szemben elkövetett igazságtalanság fáj a legjobban. Megértéssel vagyok mindenki jajsza és fájdalma iránt. Én, aki zsidó vallású magyarok negyedében születtem Szabadkán, gyermekként sem tartottam kevesebbre vagy többre a zsidó vallásúakat a szüleimnél. Utóbb mint felnőtt még kevésbé. Soha nem jutott eszembe, hogy megkérdezzem valakitől, hogy milyen vallást választott vagy választottak neki. Ma is természetes számomra (ami akkor életveszélyes volt), hogy a szüleim zsidó vallású magyarokat rejtegettek, vagyokat megőrizték maradéktalanul, hogy zsidó vallású magyar volt a hegedűtanárom, zsidó vallású magyar volt anyám barátnője – de ne is soroljam tovább családom kapcsolatait. Így alakult az életünk, mert ilyen környezetben éltünk, de lehetett volna másként is. A véletlen is alakítja az életet.

Hiszem, hogy a történelemtudomány előbb-utóbb bizonyítani fogja, hogy a magyarok az őshazában is zsidó vallásúakkal éltek együtt és együtt indultak el a hosszú útra az őshazából. Zsidó vallásúak lehetek abban az emlegetett „nyolcadik törzsben”, abban a „megszámlálhatatlan sokaságban”, amelyet Árpád el-

vezetett a Kárpát-medencébe, és amiről Anonymus is ír. Nem fogadtuk volna el mi, magyarok olyan gyorsan az egyistenhitet, ha nem lett volna kapcsolatunk az őshazában is.

Néztem és hallgattam az íróval folytatott beszélgetéseket a televízióban és a rádióban. Megértem, nagyon-nagyon fáj neki, hogy különböző vallású magyarok megfélemedeznek erről és elkezdnek „zsidózni”. Igaza van, hogy vannak ilyenek is. Mégis arra következtetek a vele folytatott beszélgetésekből, hogy eltűnő az antiszemitizmus jelenségét Magyarországon. Az antiszemitizmus jelensége ma már nem intézményesített Magyarországon, nem köthető a holocausthoz, s alapjában egészen új jellegű sztereotípiák működnek. Magyarország fővárosában nem választanak a magyarok egymásután négyszer is zsidó vallású polgármestert, ha az antiszemitizmus intézményesített erővel tombolna, vagy létalapja lenne a mindennapi életben. Őt a vox populi választotta meg és nem a zsidók.

Tagadhatatlan, hogy a zsidó vallású magyarok nagy része siet vegyes házasságot kötni. Még inkább igaz ez abban az értelemben is, hogy a magyarok is előszeretettel kötnek házasságot zsidó vallásúakkal. A magyar társadalom nagy része tehát jönnek és szerencsésnek tartja a zsidó vallásúakkal kötött házasságot. Újfajta előítéletek és sztereotípiák vannak kialakulóban, de ezek is kiválthatnak irigységet azok részéről, akiknek a sorsuk másként alakult. A Múlt és Jövő című zsidó folyóirat szerkesztőségében folytattam egy érdekes beszélgetést egy zsidó vallású kiemelkedő író-szociográfusnak a lányával. Azt mondta nekem, hogy a magyarországi zsidóság a világ zsidóságának a legszárazabb ága. „Mi mindenben magyarok vagyunk, még a hitvallásunkban is, ahogyan azt gyakoroljuk.” Nem tudom, hogy ez így van-e egészen, de hogy közel járhat az igazsághoz, az biztos. „A nyolcadik törzs” a magyar kultúra és társadalom része.

Vannak nekem sokkal jobb mércéim az antiszemitizmusról vagy éppen a filoszemitizmusról ahhoz,

hogyan az embert, a múltat és a történelmet értékeljem. Éppen ezért Kertész Imre részéről igazságtalannak tartom azt, ami egy pillanatban „kicsúszott” a száján, mármint hogy mindenütt odahaza érzi magát, és hogy mindegy számára, hol él, és hol a haza.

Ez nem lehet egészen úgy, ahogy az író mondja, mert a hazát mégsem változthatjuk úgy, mint az ingünket. Különben az ő eddigi sorsa is rácsfol szavaira, hiszen mégiscsak egész életét magyar közösségekben élte le, elsősorban magyaroknak írt, és azt akarta, hogy magyarok olvassák. Nem is lehetett ez másként. Hiszen nincs világirodalom nemzeti irodalom nélkül.

Részéről igazságtalannak tartom azt is, amikor azt állítja, hogy már mindenütt Európában önvizsgálatot tartva szembesültek a zsidóirtás kérdésével, csak még Magyarországon „nem nyitották ki annak a szekrénynek az ajtaját, ahol a hullát elrejtették”.

A XIX. század nagy osztályellentéteket gerjesztett. Ezek a XX. században még jobban elmélyültek, és megoldhatatlannak tűntek. Sem a Nyugaton, sem a Keleten az akkori polgári elit kezében nem volt recept az enyhítésükre. Nem csak felelős bűnbakot kellett találni, de enyhíteni is kellett a kibékíthetetlennek tűnő osztályellentéteket. A kétezer éven keresztül táplált előítéletek és hazugságok a zsidósággal szemben eszmei alapként kínálkoztak ahhoz, ami a középkorban is számtalanszor megtörtént. A kapitalizmusban is a zsidóság kifosztása és kirablása kínálkozott lehetőségnek. Valójában a polgári elit új erőviszonyokat akart teremteni. Már jóval a II. világháborút megelőzően hallgatólagos nemzetközi megegyezés jött létre a nyugati tőkés országok polgársága között – függetlenül attól, hogy ezekben az államokban demokratikus parlamentarizmus vagy fasiszta totalitarizmus volt az uralkodó állami berendezés –, hogy szabad kezet fognak adni a német fasisztáknak. Egészen mellékes az, ki mit mond és ismer be a mai napig rejtett szándékairól. Az ilyen szándékokról sohasem beszélnek hangosan és nem marad róluk okmány! Aki csak kicsit is ért a nemzetközi kapcsolatok elméletéhez, világossá válik előtte, hogy a nyugati polgári elit fölálldozta a zsidóságot, és kiszolgáltatta a német fasiszta végrehajtóknak. A mai napig a „mosom kezem” elvét alkalmazzák.

A magyar nép akarata vagy az intézményesített politikai akarat csak kis mértékben befolyásolhatta az akkori világpolitikai eseményeket és nemzetközi döntéseket. Attól függetlenül, hogy milyen államforma volt az uralkodó az akkori Magyarországon (félfasiszta vagy pöffeszkedő arisztokrata), a magyar polgári elitnél is a

többi nyugati ország polgári elitjének a hatása érvényesült. Ez a hatás pedig nem fogta le a német fasiszták kezét, mert nem is akarta. A német fasiszták jól megértették a hallgatást. A hallgatásban a lényeg: a hallgatólagos beleegyezést és bátorítást lették meg.

Az író kijelentéseire rácsfolnak a tények.

1. Az angolszász államok kezdettől fogva mindent tudtak a német fasiszták által szervezett zsidóirtásról, mégsem tettek ellene semmit. Amerikában még csak be sem fogadták a zsidó üldözöttek egy nagy csoportját, hanem hagyták őket bolyongani és éhen halni a tengeren. Pedig gazdag zsidók voltak. Csak kevesen kaptak közülük menedéket. Tehát még ők se nyitották ki teljesen azt a szekrényt, ahol a hullát el van dugva.

2. Számos egyházi főméltóság is mindent tudott a német fasiszta szervezésű zsidóirtásról. A szekrény ajtaját csak nagyon keskeny résre nyitották ki.

3. Belgiumban is csak most, ötven év után ismerték be, hogy állami segédlettel továbbították a zsidókat a fasiszta haláltáborokba. Ezt tette a többi megszállt ország is, pedig a szövetségesek oldalán álltak, a polgári elitjük ennek ellenére néma maradt.

4. Jugoszláviában viszont nem is kellett a német fasiszták biztatása és segédlete. Legjobb esetben Hitler Mein Kampfjából lehetett volna következtetni arra, hogy a zsidógyűlölet deportációhoz fog vezetni, de a szerbek már 1941-ben maradéktalanul kiirtották a zsidóságot Szerbia területén. Ennek ellenére a jugoszlávai zsidó hitközség elnöke megalázkodó beszédet tartott Szabadkán 1995-ben a holocaust évfordulója alkalmából. Csak a magyarokat marasztalta el. Felmagasztalta a szerb állami vezetőséget és a pátriárkát mint nagyszerű embereket. Éppen azért mert zsidó, s nagyon jól tudja, hogy mit jelent a szavak mögötti tett, soha nem fogom neki megbocsátani. Ezek az általa felmagasztalt „nagyszerű” emberek a családok százazreit tették tönkre (köztük az enyémet is). Több millió ember vált hontalanná, a becslések arra utalnak, hogy csaknem 300.000 ember meghalt, és félmillió ember elmenekült az országból.

Kertész Imre azt mondta, hogy imádja Berlint, mert nincs nála szabadelvűbb város Európában.

Mi (én is) szerettük Belgrádot, és hittük, hogy nincs nála szabadelvűbb város. S ebből a szabadelvű városból mire nem voltak képesek?

Kertész Imre mondja, hogy a németek teljesen leszámoltak a fasiszmussal. Jó hallani. Mégis megkérdem, az élet melyik szintjén? Az intézményekben vagy a mindennapi életben is? Néhány évvel ezelőtt

még a német gyerekek is nevetgéltek, amikor Dachauba vezették őket történelemórára. (A nagybátyám több mint két évet töltött el különböző haláltáborokban, de szerencsére hazajött. Személyesen látta, hogyan viselkednek a gyerekek.)

Ahol nem volt zsidóirtás, az a Szovjetunió. Ott azonban nagyon csúnya szerepet juttattak a zsidóknak a „nagy forradalmárok”. Az oroszok teljesen magukévá tették Batu kán hagyományát, az Aranyhorda örökségét. A CSEKA, GPU, NKVD, MVD, SMERS legnagyobb részét zsidókkal töltötték föl, azzal a céllal, hogy a gaztettekért az orosz ember a zsidót szidja, és ne az orosz. Persze a főrendezők ők voltak, de a dolgoknak ilyen látszatot adtak. Végül az egyik zsidógarnitúrát a másik zsidógarnitúrával tették el láb alól, mert túl kaphatók voltak a forradalom céljainak megvalósítására.

A magyarok kifosztották a zsidó vagyont! – így igaz. Már megbocsátanak nekem, de ki az, aki nem nyúlt hozzá Európában? Hiszen éppen ezért történt a zsidóirtás. A szerb partizánok és kommunista vezetők mindenkinél előbb költöztek be a zsidó vagyonba. Ma is ott vannak.

Most veszem észre, nem egy, hanem több hulla is van a szekrényben eldugva. Az ártatlan német asszonyok, gyerekek és öregek száma milliókra rúg. Számukra új haláltáborokat építettek Jugoszláviában, s mintegy hatszázezret gyilkoltak le vagy telepítettek ki közülük. A teljes vagyonuk kisajátítása, módszeres kifosztása és kirablása úgyszintén cáfolhatatlan. S mindez akkor történt, amikor a német fasiszták már elmene-kültek.

Az első és második magyar hadsereg elpusztítása Voronyezsnél és a Don-kanyarban nem a magyar nép tervezett pusztítása lenne? Jeges holocaust! Kiküldeni a katonákat a harctérre megfelelő fegyver és téli ruha nélkül a dermesztő kinhalálba. Alig hiszem, hogy akik ezt tették, nem tudták, hogy mi lesz a következménye.

Kitervelték, de ma is próbálják tagadni.

Vagy vegyük a polgári pártok teljes vezérkarának és tagságának a kommunisták és partizánok általi módszeres kiirtását Jugoszláviában. Sőt, a kommunistákkal nem egyetértő baloldali szociáldemokraták szó szerinti megsemmisítésére is sor került Jugoszláviában.

A zsidókon kívül vannak hullák más szekrényekben is, itt Jugoszláviában és Magyarországon is. S

vannak hullák, amelyeket páncélozott szekrényekben őriznek mind a mai napig. Rájuk ki fog ajtót nyitni?

A legnagyobb igazságot Szabó István filmrendező mondta ki, amikor kijelentette, hogy Kertész Imre méltó emlékművet állított annak a hatszázezer zsidónak, akik odavesztek a világégésben. És semmi több, ez így igaz. Csakhogy még sok méltó emlékművet kellene emelni másoknak is, mert ők is megérdemelnék. Mások sorsának megörökítése is megérdemelné egy Nobel-díjat.

Hogy mennyi mulasztás volt e tekintetben, nem is kell mondani. Még senki sem mondta ki a teljes igazat a XX. századról. Az Egy mondat a zsarnokságról és a Befejezetlen mondat szerzőinek a tiszteletdíja mellőzés és börtön volt, s egy egész sereg magyar írónak és értelmiséginek hasonló sors jutott. Kertész Imre a befejezetlen mondatot befejezetlenül is hagyta. Megtoldotta egy újabb befejezetlen mondattal. Ennek ellenére a legnagyobb elismerést kapta.

Egyetérték a szerzőnek azzal a megállapítással, hogy az egész XX. század egy auschwitzi jelenség. Együtt aggódom a szerzővel abban, hogy ez ne húzódjon át a XXI. századba. Nem értek egyet azzal, hogy a magyaroktól kéri számon a nemzetközi összeesküvéssel kollektívan kitervelt és elkövetett gaztetteket. Hallgatólagos egyetértésben eszelték ki és hajtották végre ezeket a gaztetteket. A zsidók elleni nemzetközi összeesküvés mindenkor erősebb volt és ma is erősebb, mint a zsidók állítólagos nemzetközi összeesküvése másokkal szemben. A zsidó vallású magyarok védelme ezért közös ügyünk.

Sokan kérdezik, akik olvasták Kertész Imre műveit, hogy hogyan történhetett meg, hogy nem a szépirodalom igazi mestere kapta meg a Nobel-díjat – legyen az bármelyik országból való és akármilyen nemzetiségű. (Nem beszélve a „nagy népek” irodalmáról, de ha csak a mai magyar irodalomba teszünk bepillantást, akkor is legalább egy tucat élő író nevét meg lehetne említeni és fel lehetne sorolni, hogy jobb formaművészek, a stílusban és szépíráásban erősebbek, jobbak Kertész Imrénél. Kertész Imre nem tekinthető jelentős filozófusnak sem.)

Tévednek azok, akik azt hiszik, hogy Kertész Imréről valamilyen „zsidó lobby” csinált Nobel-díjas író.

A zsidó lobby mindig meghátrált a germán protestáns vagy az angolszász WASP-lobbyval szemben. Azt észleljük hogy az ún. „zsidó befolyás” folyamatosan gyengül a világban. A zsidó nép hatása (nagyságához

mérten és betöltött szerepköréhez képest) szűkül a világban.

Nem a zsidók csinálják a világban a problémákat és nem is ők fogják megoldani. A zsidókat inkább eszközként használják. Nincs még egy nép, amely nála instrumentálta és instrumentálhatóbb lenne más, idegen érdekek védelmében.

Kertész Imréről a germán lobby csinált Nobel-díjas író. A németek szinte gyógyíthatatlan büntudatot éreznek az auschwitzi népirtás miatt. A rejtett politikai rossz szándék, az agresszió és a népirtás az egyszerű európai ember és a szláv népek emlékeztetésében és tu-

datában (tudat alatti viselkedésében, magatartásában) a németek stigmáját viseli magán mind a mai napig.

Kertész Imre rámutatott arra, hogy Auschwitz bármikor ismét megjelenhet ugyanolyan alakban vagy más formában bármelyik nép életében. Ezzel a gondolatával Kertész Imre komoly mértékben enyhítheti a német kollektív büntudatot és jó eszközt ad a német értelmiségiek kezébe a múlt eseményeinek a megmagyarázásához és megértéséhez.

Nem lehet elfogadni, hogy ez humanista hozzájárulás a világ útvesztőjében való tájékozódáshoz.

VICEI KÁROLY:

SZÍNJÁTSZÓK

(dráma négy részben)

SZEMÉLYEK:

LÁSZLÓ

ANASZTÁZIA, László barátnője

KATI, Titusz kedvese

LILI

ISTVÁN, árva gyerek

GECSE

ELSŐ ZSŰRITAG

MÁSODIK ZSŰRITAG

HARMADIK ZSŰRITAG

TITUSZ, Nyugatról hazatért vendégmunkás

TATA, nyugdíjas tanító

IGAZGATÓNÓ, a művelődési ház vezetője

GONDNOK

TAKARÍTÓNÓ

4 EGYENRUHÁS

Történik a 20. század végén, zavaros politikai időkben, kisebbségben élő magyarok között.

ELSŐ RÉSZ

SZÍN: Kisvárosi kultúrház előcsarnoka, este. A falon színészportrék. Jobb oldalt három tagú zsűri ül az asztalnál, velük szemben a színészjelöltek, egyesek állnak, mások széken, padon vagy a szőnyegen ülnek. Tapsolnak és bravóznak, miközben egyikük hajlong a zsűri és társai felé.

ELSŐ ZSŰRITAG: Készült-e még valaki? Vagy már mindenki szerepelt?

ISTVÁN: Nyilván én maradtam a végére, de még most sem tudom, akarok-e tag lenni. Engedjétek meg, hogy Petőfi két strófájával mutatkozzak be:

*Vannak hamis próféták, akik
Azt hirdetik nagy gonoszan,
Hogy már megállhatunk, mert itten
Az ígéretnek földje van.
Hazugság, szemtelen hazugság,
Mit milliók cáfolnak meg,*

*Kik nap hevében, éhen-szomjan,
Kétségbeesve tengenek.*

*Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán!
(Leül, taps, fütttyögés.)*

GECSE: (be) Itt há', és hol a sör? (Két kezéből egy-egy üveg sört tesz le.) Bocs a késésért. Kivan a társulat? Mindenkit fölvetettek? Bizony mondom néktek: tag vege nyügevég. Durgot forgott mirgit sorgot targa rargár. Különben Gecse vagyok (meghajol), a kereskedelmi harmadik osztályából. Ilonka itt van?

MÁSODIK ZSŰRITAG: Van köztünk Ilonka? (Körülnéz, válasz nem jön.) Barátunk, véletlenül tévedtél be, vagy be akarsz állni komédiásnak?

GECSE: Nekem már az apám is színész volt. Ő játszotta a közeledő léptek zaját. (Eljátssza: talpát odacsapva tesz néhány lépést.)

HARMADIK ZSŰRITAG: Lássuk a színészivadékok!

GECSE: (Oly módon hangsúlyoz, hogy a megszokottal ellentétes értelmet kap a szöveg.)

Egy gondolat bánt engemet:

Ágyban, párnák közt halni meg!
Lassan hervadni el, mint a virág,
Amelyen titkos féreg foga rág;
Elfogyini lassan, mint a gyertyaszál,
Mely elhagyott, üres szobában áll.
Ne ily halált adj, istenem,
Ne ily halált adj énnekem!

HARMADIK ZSŰRITAG: Ennyi elég!

MÁSODIK ZSŰRITAG: Köszönjük, köszönjük!

GECSE: (Megállás nélkül érthetetlen hadarással szaval tovább.) „Legyek fa...Legyek köszirt... Pirosló arc-

cal... elharsogják" (Az előbbi stílusban folytatja.)

Ott essem el én,
A harc mezején,
Ott folyjon az ifjúi vér ki szívemből...
S holttestemen át

Fújó paripák
Száguldjanak a kivívott diadalra,
S ott hagyjanak engemet összetiporva.-
(Hangja sírásba csuklik. A többiek röhögnek.)

ELSŐ ZSÚRITAG: (Gecse stílusában) Gratulálok? Kiváló szavalat? (Komoly hangnemre vált.) Csakugyan gratulálok mindenkinek, mindenki föl van véve.....
(Gondnok belép)

.... vagy van még új jelentkező?

GONDNOK: Nem, nem, én már föl vagyok véve, harminc éve. Sokáig maradnak még, vagy magukra záram az ajtót?

LÁSZLÓ: Ki ez?

TITUSZ: Azt már látom, hogy nem ő az igazgatónő, aki bennünket ide beengedett, és addig maradunk, amíg ő nem szól.

TAKARÍTÓNŐ: (Kintről bekiabál) Józsi, hozhassa a porszívót! (Bejön.)

TÖBBEN: (Kórusban) Jó estét, igazgatónő!

TAKARÍTÓNŐ: Igazgató az öreganyátok! De lesz mindjárt igazgató, és meglássuk, ki fog itt takarítani, ő, vagy ti, vagy én. (Elmegy a gondnokkal együtt.)

GECSE: Takarodót fújt a nyanya.

ELSŐ ZSÚRITAG: Barátaim, színművész urak és hölgyek! Mostantól mi egy új szintársulat vagyunk, húsz év után az egyetlen műkedvelő társaság városunkban. Eddig itt csak kuglipálya működött, a horgászegyesület és a futball jelentette a kultúra netovábbját, arra minden pénzt megadtak...

TITUSZ: Játszunk mi pénz nélkül is, akár a foci- meg a kuglipályán, csak ne akadékoskodjanak velünk.

IGAZGATÓNŐ: (be) Jó estét kívánok!

TÖBBEN: Jó estét!

IGAZGATÓNŐ: Elnézésüket kérem, de az előcsarnokot sürgősen rendbe kell tenni, holnap itt politikai nagygyűlés lesz. Amúgy biztosíthatlak benneteket, hogy tölem telhetőleg mindent megteszek, hogy felkaroljam ezt a nemes kezdeményezést. De meg kell, hogy mondjam, nem csak rajtam múlik a dolog. Addig is, eszténként többször össze kell jönnötök ebben a csarnokban, hogy kidolgozzátok elképzeléseiteket. Csak türelem, türelem.... (Mosolyogva búcsút int, el.)

ISTVÁN: Takarodhatunk.

LÁSZLÓ: Ki lettünk takarítva.

TITUSZ: Nesze semmi, fogd meg jól! Szavakkal, félígéretekkal könnyen kifizetnek a politikusok. Az egyik így szónokolt a minap a tévében: „Én azt sem mondom, hogy igen, azt se, hogy nem, hanem pont az ellenkezőjét.” (Rövid szünet.) Érti ezt valaki?

ELSŐ ZSÚRITAG: Tényleg nem árt megszívlelnünk, hogy hivatalosan még nem vagyunk megalakulva. De szerintem semmi okunk kétkedni abban, hogy előbb-utóbb rámondják az áment odafönt. Találkozunk egy hét múlva.

GECSE: Gyerünk a Sörözőbe!

(Kint felbőg a porszívó, a műkedvelők már nem értik egymás szavát, kiabálva elvonulnak. A takarítónő bejön, vödörrel, fölmosóval, és sértett arckifejezéssel lát munkához. A gondnok behozza a porszívót.)

MÁSODIK RÉSZ

SZÍN: változatlan

ISTVÁN: Két hónapja járunk ide, és már harmadszor esett meg, hogy kizártak bennünket. Gecse, mit szolt a gondnok, mikor ráverted az ablakot?

GECSE: Tag vege nyügevég kivarangyos gurdablu! Szóval csak utálkozva kiadta a kulcsot, akár a múltkor, azt mondta, jön nemsokára, és akkor tűnés!

TITUSZ: Álljon meg a menet! Mi volna, ha a nagymisébe beleugatna a sekrestyés, és a plébános urat híveivel együtt kitessekelné?! Nehogy már a takarítónő is jöjjön a porszívóval!

LÁSZLÓ: (Bejön Anasztáziával, köpenyben, esernyővel.) Mi a gond, pajtások?

ISTVÁN: Megint kizártak bennünket, szakadó esőben.

LÁSZLÓ: Volt ilyen előérzetünk, ezért is jöttünk később.

ANASZTÁZIA: (Divatosnak érzett köpenyében és esernyőjével hivalkodva lépked.) Szegénykéim, ti aztán jól elázatok a zárt kapu előtt. Nem látom, hogy lenne ilyen szerelések. (Végigsimítja esőkabátját.)

LÁSZLÓ: Nem árt óvatosnak lenni. Turpisság lehet ezekben a kizárásokban. Mert hol kötöttünk ki a múltkor, amikor otthon se találtuk a gondnokot? A Sörözőben! Azelett pedig árva társunk, az egyedül élő István lakására vonultunk. A végén nehogy ránk fogják, hogy illegális szervezkedésbe kezdünk.

TATA: Bocsánat, hogy közbeszólók, de nem tűnt fel önöknek, hogy az igazgatónő rég nem mutatkozott körünkben?

TITUSZ: Nekem nem hiányzik. Az ő dolga, hogy elintézzé a formaságokat. Bennünket meg engedjen végre a színpadra!

TATA: Azt leshetitek. Nem fog ő egy lépést se tenni; nekünk kell cselekedni, ha színházat akarunk.

LÁSZLÓ: Legyünk belátással: egy vezetőnek is megvan a maga gondja-baja. Igenis nekünk kell helyette eljárni, ne várjuk, hogy a sült galamb a szánkba repüljön!

TITUSZ: És az igazgató néni elvárhatja?

ANASZTÁZIA: Megmondta, hogy nem rajta múlik. Neki is vannak főnökei, felettesei: a politikusok. A szomszédomban is lakik egy nagykutya, befolyásos elnökféle. Eddig ragyogó arccal köszöngtetett nekem, tegezésre is kért, de a minap komoran és magázódva érdeklődött, miféle társaságba keveredtem. Rátok gondolt. Megmagyaráztam neki, hogy csak azt csináljuk, amiről azt tanultuk, hogy szép és nemes dolog: a kultúráért tesszünk valamit. Abban már nem vagyok biztos, hogy meg is értett.

GECSE: Ha-ha! A politikus meg a színház! Pedig rájuk ragadhatna egy kis műveltség, mert némelyik százezres közönség előtt is szerepel néha, nagygyűléseken. „Én azt se mondom, hogy igen, azt sem, hogy nem, hanem épp az ellenkezőjét.” Na, akkor mit mondott: igent vagy nemet?

(Derűlttség.)

KATI: Nem gondoljátok, hogy velünk is ezt a játékot űzik? Harmadik hónapja járunk ide, gyakran zárt ajtó fogad, a gondnok és a takarítónő kiutál bennünket, és az igazgatónő felénk se néz. Mi folyik itt?

TATA: Fiatal barátaimat nem akarom azzal untatni, hogy régebben egy félreértett szó miatt még fejek is hullottak. Végleg elmúltak azok az idők, remélem. De a foteljét minden kiskirály ma is görcsösen félti a felnövekvő nemzedéktől.

ISTVÁN: *(Tőle szokatlan heveséssel.)* Az iskoláját neki! Az én gyámom, anyai nagybátyám, a vén troli ellenzi számítógépes örületemet, pedig őt nem érdekli, nem is ért hozzá; itt meg a politikus bácsi és az igazgató néni már sosem játszhat Rómeó és Júliát, erre csak is mi vagyunk képesek, pont ezért gáncsokodnak.

GECSE: Ó, Rómeó, mért vagy te... Pista!? *(Többen felkacagnak.)*

(A gondnok és a takarítónő bejön, jelmezzel megrakott fogasállványt cipel és helyez el a szín bal oldalán. A társaság érdeklődéssel szemléli meg a ruhadarabokat.

A személyzet indul kifelé.)

TITUSZ: Lehet átöltözni!

GONDNOK: *(Az ajtóból rideg komolysággal gesztikulál.)* Ez az, amit nem szabad! Színészeknek való ez, nem nektek!

TAKARÍTÓNŐ: Ez most gyűtt a pucarájbú. Ne nyúljanak hozzá! *(El a gondnokkal együtt.)*

(A jobb sarokban enyelgő Kati és Titusz kivételével mind megrohmozza a fogast, vállfákat tologatnak rajta, egyet-egyet leemelve magukhoz illesztik. Amikor abbahagyják a szemlélődést, a jelmezektől eltávolodnak a szín közepe felé, közben Kati és Titusz fogócskát játszva, ellentétes oldalról, a ruhaállvány mögé fut, szökkenésekkel.)

LÁSZLÓ: *(Súg valamit Anasztáziának.)* Akkor megyünk a Sörözőbe?

ISTVÁN: Nocsak! Mi ütött beléd, te is velünk tartasz?

TÖBBEN: Gyerünk, induljunk már!... *(El mind)*

(Kint felzúg a porszívó.)

(Takarítónő benyit a kikapcsolt porszívóval, az ajtóból szétnéz, finnyásan beleszagol a levegőbe, legyint és visszavonul. A fény lecsökken. Hosszú csönd. A fogas mögül halk nevetgélés, majd ruházatukon igazgatva előjön Kati és Titusz, zavartan beszélgetni kezd.)

TITUSZ: *(Széttárt, felemelt karral, boldog csodálattal pillant körül.)*

Itt felejtettek bennünket, éjszakára össze lettünk zárva, és ez a véletlen kellett ahhoz, hogy egymásra találjunk.

KATI: *(Rövid szünet.)* Szóval nem csak feleséged van, hanem gyereked is.

Házasemberként megcsaltad a társadat.

TITUSZ: Én ezután hozzád akarok hű lenni.

KATI: De ugye, nem csak szédítesz? Félek, hogy már is beléd estem.

TITUSZ: Ne fogd vissza magad!

KATI: És a tieid? Nem szeretnék osztózni rajtad.

TITUSZ: Nem ígérek semmit. Annyit mondhatok, hogy az éjszakai gyereksírás nélkül is fáraszt ez a házasság. Évike nem veszi észre, hogy többet kell nyújtania annál, hogy munkájával eltartja a családot. Az ausztriai vendégmunkából hazatérve, sajnos, eddig csak ő kapott állást. Utálnék technikusként visszatérni a tejüzemi laboratóriumba. Inkább újra megpróbálkozom a színrendezői főiskolával. Addig is kecskét tenyésztek a tanyán, és tejen élünk.

KATI: És később egy másik gyereksírás is zavarna?

TITUSZ: *(Némi szünet után, ámitó és önámító hangon.)* Á, dehogy! *(Megöleli a lányt.)*

KATI: *(Megragadja Titusz kezét, révedően felemeli, ujja-*

it egyenként megcsókolja.) A te kezéd az én kezem is. Vigyázz magadra, mert már nem csak a magadé vagy! Veled mindenre képes vagyok, nélküled semmire.

TITUSZ: Nono, azért remélem, hogy maholnap nélkülem is le tudsz érettségizni.

HARMADIK RÉSZ

SZÍN: változatlan, de a fogas nélkül. Egy héttel később.

(László és Anasztázia együtt be.)

ANASZTÁZIA: *(A fogas helyén vizsgálódik.)* Az egy mindennapi dolog, hogy a lány fiúja lakásán éjszakázik, de ezeknek mi volt jó abban, hogy a színházi előcsarnokot választották hálósobának? *(Cipőjét a padlóhoz ütögeti.)* Jó kemény!

LÁSZLÓ: Aztán még csodálkoznak, hogy megszólják a társulatot! Mit társulat, inkább gyűlevész csoport! Az a kérdés, hogy mit keresünk mi még itt?

ANASZTÁZIA: Az ám, szomszédom, a politikus nyíltan figyelmeztetett, hogy minél előbb szálljak ki a „bandából”. *(Lili észrevétlenül belép, majd egy lépést hátrálva hallgatózik.)* Azt is mondta, hogy magasabb szinten is beindult a gépezet, és már vizsgálják, hogy mit akarnak ezek az úgynevezett színjátszók.

LÁSZLÓ: Már látjuk, ivászatba torkollik itt minden összejeövetel. Az új hősszerelmesek pedig örömtanyát csinálnak a színházból.

ANASZTÁZIA: Ezekből se lesz semmi. Nem adok nekik három hónapot se, és lelép a fiú.

LILI: *(Be.)* Nekem más a véleményem.

LÁSZLÓ: Hallgatóztál?

LILI: Talán, Talán tudom, miről és kiről volt itt szó. A bárátnőmért tűzbe teszem a kezem. Titusról pedig nincs jogunk feltételezni romlottságot.

ANASZTÁZIA: Azt beszélük, külföldön drogügybe keveredett, meg hogy kémkedni jött haza.

LILI: Mi a csudát lehet itt kikémlelni? Rossz az, aki rosszat gondol rólunk, színpadosokról. Nem értem, mért támadnak bennünket egyre többen. És akitől a legkevésbé vártam, az irodalom-tanár is megbüntette a színpad miatt: osztályzatomat eggyel csökkentette, miközben jutalomötöst osztogat az iskolánk névadójáról – valami háborús „hősről”, egy gyilkosról – szóló szavazatért.

(István, Gecse, Titusz, Kati, be. Érezvén, hogy egy vita közepébe csöppentek, élénken figyelnek.)

GECSE: Ilonka itt van?

LILI: Láttatok volna, hogy fölfortyant, vagy enyhén szólva is rossz néven vette, amikor kifogásoltam, hogy Petőfi költészetéből kisöporította a politikai és hazafias verseket, és csak az ártatlan szerelmi és tájkölteményeket mutatta be.

TITUSZ: *(Rövid szünet. Álpátossal.)* Akartál különbözni? Kényszerítettek ennyire tudni? Csak kevesen sejtik, hogy a szellemi sziporkázást, akár a könnyed fuvolázást, a fáradalmas tanulás kinja előzi meg. Ámde sokan vannak azok, akik idegesen tekintenek szét: honnan is mertél kiemelkedni, akik pötyömségükkel egyenes arányban válnak bősékké a nagyság előtt. Hogy merészeltél te egyszerűen ilyen talányosan bonyolulttá válni, amikor olyan egyszerűnek kéne lenned, mint a margarinos kenyér, mint a dobszólo, mint általában a tizenévesek, akik önként viselt bélyegeikről felismerik egymást, s az alagsori zenés poklokban kulcs nélkül nyílnak meg egymás előtt, miközben te nem hagyod, hogy akármilyen tolvajkulccsal férközzenek hozzád. Kinek van türelme kulcsok reszelgetéséhez, komplikált, nem normális zárrakkal vesződni?

LÁSZLÓ: Beláthatnátok, hogy nem árt néha terepszíntbe rejtőzni, élni a mimikriével, különben hamar fejbe kólintanak.

KATI: Erre tanít a család meg az iskola: ne légy más, mint a többi, illeszkedj a nyájba! Ezt az igyekezetet nevelésnek hívják, ami sokszor egyenlő az idomítással, a dresszúrával. Ahelyett, hogy felmutatnák a követendő magatartást, a reggeli gabonapehely vagy egy márkás sportcipő kíséretében kész világnézetet csempésznek, gyömöszölnék a fejedbe. Amit be kell látnunk, kedves László, az az, hogy önnevelésre vagyunk utalva.

LÁSZLÓ: És meddig tart a te erőltetett meneted a tudás vagy ki tudja, miféle célok felé? Honnan fogod tudni majd, hogy végre elérkeztél az életnek arra a pontjára, ahol megállhatsz, megpihenhetsz, élvezheted a jelenet? Ami most magasztos cél – diploma, házasság, vagyon, rang – az később a legtöbb embernél unott eszközzé silányul. Akkor mire volt jó a szorgalom, a gürcölés? Ne spórolj ki hát életedből a könnyedséget, az üdítő kis szabálytalanságokat, az önfeledt pillanatok! Hagyd az örökös tanulást és a munkát!

ANASZTÁZIA: De ráfanyalodsz a munkára, ha házat, autót, rangot akarsz, egy szóval: jól élni. Vágyunk: a mielőbbi önállósulás – amihez viszont elsősorban pénz kell. Nem várhatod el szüleidtől, hogy miközben faképnél hagyod őket, még pénzellenek is. Ha mindenképp le akarsz lépni, vállald munkát, dolgozz a megélheté-

sért, sőt talán félre is tehetsz valamit a tanulás folytatására.

TITUSZ: Nincs divatban a tudás, az észbeli kiválóság. A szülői tekintély egyre fogyatkozik. Tapasztalhatod: a tisztelt atya és az eredményeket számon kérő, gondos édesanya egy mukkot se tud hozzászólni a házi olvasmányhoz, a biológiához, a törihez vagy a matekhoz. Vajmi kevés útravalót hozol otthonról: halvány fogalmad sincs, hogy mi a jó, a rossz, a szép és az erkölcsös. Az ilyenekből lesz egy postai tolóablak marcona szolgálja, goromba orvos, lélektelen tanár, szikkadt szívű szerető.... Pedig a tudást hordozó könyvek polca mindenki számára hozzáférhető. (Lászlóhoz.) Büszke élsportoló barátom, (Anasztáziahoz) fotómodell bájú barátném, tudod-e hogy létezik szellemi vonzerő is, hogy a műveltség magasabb rendű kábulatba zsongit, ringat, mint holmiféle drog, hogy az irodalom és a művészet minden élvezet megalapozója és felfokozója?

LILI: Minek tervezni évekre, amikor a holnap is kiszámíthatatlan? Mert nézzük, hogy áll színjátszásunk ügye! Már négy teljes hónapja, csütörtök esténként hiába jövünk össze, a színpadig még el sem jutottunk. Helyette gyűlnek fölöttünk a viharfellegek. Tudjátok ti, hogy „magasabb szinten is beindult a gépezet, és már vizsgálják, hogy mit akarnak ezek az úgynevezett színjátszók?” (László és Anasztázia összenéz.)

LÁSZLÓ: (Gúnyosan.) Színjátszók! Mi, vagyis ti arra se vagytok képesek, hogy szembekötösdít játsszatok a színpadon! Ezt nem én mondom, hanem a tornatanár, az igazgató, az irodalom-tanárnő, mindenki! A szóbeszéd szerint itt senki sem ért a művészethez: színjáték örve alatt hatalmi vágyukat élik ki egyesek; tehetségtelen akamokok csürhéje tivornyát, orgiát rendez a kultúra házában. Hogy mi igaz ebből, nem tudhatom, nem mindig voltam jelen, s ki tudja, jövök-e még. Nem kockáztathatom, hogy miattatok elvágjanak az érettségén.

ISTVÁN: Ennyi ellenkezést, nyomást, gyanúsítgatást tapasztalván hagyjuk abba, oszlojunk, széledjünk szét csendben, lapulva?

LÁSZLÓ: Csudát! Érthető, hogy a szemellenzős politikus, a tunya tanár és a félművelt, tanácstalan szülő gyanakvással figyelő buzgóságunkat. De ha abbahagynánk, az is gyanús lenne, mert a bűnös szándék beismerését jelentené. Szóval csak semmi betojás! De a cél érdekében ne gúnyold, ne sértegesd a hatalom hiú képviselőit! Se letojás, se betojás! És még egy „tojás”, nekünk lett kitalálva, érdemes megjegyezni: akár a tojást a köhöz, akár a követ a tojáshoz, mindig a tojás törik össze.

GECSE: Letojás, betojás, kitojás, majomtojás!

(Általános derűltség.)

ANASZTÁZIA: Ha így folytatjuk..., folytatjátok, lesz, akit a suliból is kirúghatnak, vagy nem mehet egyetemre, pláne nem külföldre, nem kap ösztöndíjat.

KATI: Csak tudnám, mi a bűnünk, hol hibáztunk?

TITUSZ: Szétszéledni? Ne is mondj ilyet, Pistuka! Ha most nem cselekszünk, tíz évre bedeszakázhatják a színház kapuját. Nemhogy nem engedik, hogy dolgozzunk helyettük, hanem kimondottan akadályozzák, hogy önként és ingyen elvégezzük azt, amiért ők a fizetésüket kapják! Ki érti ezt? Nem akarják, hogy kitudódjon, hogy van valaki, aki tud és képes tenni valamit, meghozza fizetség nélkül, lelkesedésből! (Lászlóhoz.) Te pedig ne gyere nekem ezzel a tojáspolitikával!

LÁSZLÓ: Várjuk ki a végét! Talán már legközelebb, egy hét múlva, minden el fog dőlni..., hogy szembekötösdít tudunk csak játszani, vagy valami mást is.

(A gondnok, a takarítónő zúgó porszívóval be. A színjátszó társaság kivonul.)

TÖBBEN: (külön és együtt is) Irány a Söröző! Sörölés! Sörölközöl!

Sörhetnékem van!

Meghalt Mátyás, sörben az igazság...

NEGYEDIK RÉSZ

SZÍN: változatlan, egy héttel később.

ISTVÁN: Mintha kevesebben lennénk. Ki hiányzik már megint? Gecsét tudom..., szomorú hír..., nagyon súlyos beteg..., még talpon hordja: valamilyen rejtélyes kör.

(Rövid szünet, döbbszent csend.)

LÁSZLÓ: Anasztázia... A szomszédban dadáskodik.

ISTVÁN: Annál a bizonyosnál? Az úgynevezett politikusnál? (Kételekedve.) Van ott egyáltalán gyerek?

GECSE: (Be.) Ilonka?! (Mosolyog, majd elkomorodik.) (Rövid csönd.)

IGAZGATÓNŐ: (Sebbel-lobbal be. Bundában van. Le se ül, mindenki feláll, rá figyel. Közönséghez.) Ti mért nem álltok föl?! Nem vagytok kíváncsiak? Vagy nem ide tartoztok? Pedig jó ide tartozni, elhihetitek. Na, álljon föl, aki jó hírt akar hallani! Köszönöm, leülhettek. Vannak jó híreim. Eddig ki se látszottam a munkából – télapóvárás, csomagosztások, évi közgyűlések, mese-

mondó verseny, kézimunka-kiállítás – de most beszéltem az illetékesekkel: néhány szülővel, politikussal, az igazgatóval, a kapitánnyal.

Egy a nézetünk: azt se mondjuk, hogy igen, azt se, hogy nem, hanem pont mindennek az ellenkezőjét. *(A többiek cinkosan összenéznek, elnyomják a nevetést.)* Azt hiszem, világos. Színkör lesz, de nem úgy, hanem amúgy, vagy ha amúgy se, akkor emígy. Nem lesz benne mindenki, de sok mindenki Máskor is bátran kérjetelek segítséget, már készül a program, ne legyen rá gondotok! Örülök, hogy hozzám fordultatok, én vállaltam, amit vállaltam, megmondtam, amit megmondtam, ha tehát minden klappol, lesz zöld fény... Szervusztok, édeseim! *(Elviharzik.)*

TATA: Attól tartok, hogy most láttuk utoljára az igazgatót.

ISTVÁN: Világos? Világos. Zöld fény. Keresztúthoz érkezett a Színkör. Akkor most már sárga vagy még piros?

GECSE: Sárga! Mert ha minden klappol, máris jön a zöld! Kati, Lili, diktálom a jegyzőkönyvet! „A kezdeményező bizottságnak az a véleménye, hogy a diákszínjátszók eredményeire támaszkodva és azt továbbfejlesztve szükséges egy új és nem csupán ifjúsági jellegű műkedvelő szintársulat létrehozása, amely az EGÉSZ VILÁG nevet viselné. Célkitűzését újszerű, úttörő módon kívánja megvalósítani...”

TITUSZ: Ne fáradj, hé, hallottad, hogy készítik már a programunkat, helyettünk.

LÁSZLÓ: De azt is hallhattuk, hogy ma holnap miénk a Színpad, lássuk azt a produkciót, jön a zöld fény!

TITUSZ: Utána megint a sárga meg az a ronda vörös.

LÁSZLÓ: Képzeld, barátom. A művész akkor érzi jól magát, amikor nem érzi jól magát: amikor nem szabad. Ok nélkül elnyomottnak, üldözöttnak tünteti föl magát, hogy ez az állapot alkotásra ösztönözze. Ha meg éppenséggel igazi börtönajtó csukódik rá, képes azzal hancegni, hogy most nem kevésbé szabad, mint az üdülőhely strandján heverésző turista, mivelhogy észére, lelkére, képzeletére senki se tehet rácsot. Te nyugodtan lépj ki a cellából, amely ott lakozik a fejedben, merjél álmodozni, terveket szőni, elő azzal a repertoárral, mert az is lehet, hogy pillanatokon belül a színpadon találod magad....

ISTVÁN: Csakugyan, ki is lesz az Ūbű király Ūbű papája?

GECSE: Szahar, szahar, szahar!

TITUSZ: Mi nem csak a belváros színpadán játszunk majd: kimegyünk az utcára, a vásártérre, a tanyavilág-

ba..., előadást viszünk a templomba, az iskolába, az óvodába, ha kell, a börtönben is fellépünk a rabok előtt.

LÁSZLÓ: Bravó, nagyszerű! Akkor én most fontos bejelentést teszek....

GECSE: Szahar, szahar, szahar! Minő szerencse, hogy én épp a télapóképző főiskoláról érkeztem. Majd leszek a földrajztanár: „a déli hágókon könnyű átmenni a másvilágra, vagyis a kilfeldre, az éjszakai területen pedig sok a csöpedék”. *(A gondnok bejön, rosszállólag figyeli a parodizálót, miközben végighallgatja Gecse mondókáját, egy hatalmas kulcsot ad át Lászlónak, és kimegy.)* Aztán átmegyek politikusba: „Emberek, maguk disznók, marhák, állatok... átadásával segítettek a rászorultakon.” *(Elterül, mozdulatlanul fekszik.)*

LÁSZLÓ: Éppen ettől óvtalak benneteket, a vezetők örökös ócsárlásától. *(Magasba emeli a hatalmas kulcsot.)* Elkunyeráltam, elintéztém..., az igazgatónő...

GECSE: *(Fekszik, remeg, rázkódik.)* Elszállt fölöttünk az idő... vasfoga. A végén csattan az ostor... nyele.

TATA: *(Gecse arcát érinti. A többihez.)* Lázas. Félrebeszél. *(Gecséhez.)* Gyere, hazaviszlek.

ISTVÁN: A Sörözőben megvártok?

GECSE: Nem hiszem. *(Tatával el.)*

LÁSZLÓ: *(Felemelt kulccsal.)* Figyeljete! Bemehetünk a nagyterembe. Az igazgatónő megengedi, hogy beleszipantsunk a színpad levegőjébe. *(Mindenkinek megragadja az előcsarnoki szint jellemző díszlet egy-egy darabját, és kimegy.)*

SZÍNVÁLTOZÁS: színpad.

(László, Titusz, Kati, Lili és István más-más irányból bejön. László a színtér közönség felőli szélében gondterhelten, magába roskadva áll, kezét tördeli, állát simogatja stb., nem vesz részt a többiek játékában. Amazok áhítatosan, meghatódottan szemlélődnek. Ünnepelességük – remélhetőleg – átragad a nézőközönségre. Tanácstalanok, mit tegyenek: a rájuk szakadt lehetőség bénítóan hat.)

LILI: *(táncba kezd, nagy térségben lejt.)* Répa, retek, mogyoról

TITUSZ: *(színpadiasan letérdel Kati elé, amit szégyellni való túlzásnak érezve, legyint és hamar feláll.)*

KATI: *(letérdel Titusz elé, megfogja a fiú kezét, és fejével hozzá simul. Feláll, és a színtér oldalára szalad.)*

TITUSZ: *(Kati után néz, majd komótosan lépked a színtér másik felébe.)*

ISTVÁN: *(szökdécsel körbe-körbe, össze-vissza.)*

KATI: *(Titusz felé kiált.)* Holnap?

TITUSZ: Holnap!

KATI: Mindig?

TITUSZ: Mindig!..... Nagyon!

LÁSZLÓ: (a fogasról a karjára terít egy köteg kendőt, és szétosztja. Titusz Kati szemét köti be, István pedig Liliét és a magáét. László rövid ideig mosolyogva néz Tituszra, majd mögéje kerülve beköti szemét, és megveregeti vállát.) Mindenki fogó! Engem kapjatok el, ha tudtok! (Megáll a nézőtérrel szemközi ajtónyílásban. Közben bekötött szemmel bejön a három zsűritag, és részt vesz a fél percnyi kergetőzésben. Kati és Titusz egymásba botlik, felismerik egymást.)

TITUSZ: Holnap!

KATI: Holnap!

(Hatalmas dörrenés.)

HÁROM EGYENRUHÁS: (beront, pillanatok alatt kilöki, vonszolja a három zsűritagot. Odakint fémes csattanások, jármű ajtajának becsapódása.)

ISTVÁN: (eltöklik, két egyenruhás hónaljánál fogva kivonszolja.) Micsoda játék?!

LILI: (miközben két egyenruhás a lányt felemelve viszi kifelé.) Na, mit csináltok?! (Zavartan nevetgél.)

TITUSZ: (az egyenruhások hosszan incselkednek vele: lökdösik, ütögetik, végül egyik hagyja magát elfogni.) Megvagy!

ELSŐ EGYENRUHÁS: Te is!

TITUSZ: (siri csendben tapogatja a rendőrféle alakot: bakancsot, gumibotot, pisztolytáskát, bőrvet, kötött alarcot érez, és helyzetét felismerve lassan leveszi szeméről a kendőt. Ketten ugrásra készen állnak mellette.) Rohadt gazemberek! Mindig is tudtam, hogy el fogtok jönni. (Látja, amint az elbizonytalanodva ténfergő Kati felé bilincessel tart az egyik rendőr.) Ne nyúlj hozzám! (A lány védelmére ugrana, de egy nyakára mért ütéssel leterítik. Bejön egy negyedik egyenruhás is, és hárman Tituszt felemelve kiviszik, egy pedig kituszkolja a megbilincselte Katit. Kint ajtócsapódás.)

LÁSZLÓ: (a jelenetsor ideje alatt végig háttal a közönségnek állt az ajtónyílásban.) Folytatódhat a takarítás! (A porszívó felzúg.)

FÜGGÖNY

(Okvetlenül legyen függöny!)

Kődobálók

A múlt századon "vörös fonálként" áthúzódó balkáni mizériák epilógusának sajnos még utódaink is szemtanúi lehetnek. Vagy nem ahhoz tartoznak-e a már néhai Jugoszlávia legdélibb köztársaságában az utóbbi években időnként lejátszódó események, a "többségi" macedón és a "kisebbségi" albán népcsoport kezdetben fegyveres, ma már békésnek mondható el- vagy leszámolásai, amelyek a nemzetközi békefenntartók által szorgalmazott tárgyalásos megoldás kétségtelenül beindult folyamata ellenére azért mégis követelnek még áldozatokat? Többek között még a békefenntartók soraiból is, mint ahogy az 2001-ben történt, amikor a macedóniai albán települések térségében járőröző nemzetközi katonák egyikét érte halálos találat. Nem löfegyver csupán egy repülő kő- vagy betondarab végzett vele, amikor néhányadmagával egy terepjáróban közlekedve gyanútlan jóhiszeműséggel megengedte magának azt az óvatlanságot, hogy a feltehetően meleg, napsütéses időben levegye fejéről a rohamsisakot. S azzal egy felüljáróról már "repült is a nehéz kő", s kioltotta egy fegyverét senki ellen használni nem szándékozó, bizonyára nagyon rokonszenves fiatalember életét...

Hogy ki volt a kődobáló, az mindmáig nem derült ki. Lehetett akár egy olyan albán, aki a Kosovóhoz, majd azzal együtt az Albániához való csatlakozásra áhítozik, vagy akár egy olyan macedón, aki az etnikailag tiszta állam csábképének büvkörébe került, és sehogyan sem tudja elképzelni, hogy a hazája lakosságának egyötödét kitevő, más ajkú népcsoport is az "álmalkotók"-kal azonos jogokat élvezzen.

Csak hogy kődobálók a világnak a Balkántól némileg szelídebb tájain is akadnak. Gondoljunk csak a néhány évvel ezelőtt Magyarországon megtörtént esetre, melynek során egy robogó vonat nyitott ablakán át ért halálos kődobás egy, az elsuhanó tájat békésen szemlélő s a vasúti töltés mentén játszadozó szurtos kis lurkóknak (köztük talán a saját gyilkosának is) vidáman integető hat-hét éves kislány. Az elkövetőt itt sem találta meg a rendőrség, bár az áldozat édesanyja

elég pontos személyleírást adott róla (róluk, mint-hogy a vonatot egy egész csoport dobálta meg). Az utólag kiadott rendőrségi közlemény még az elkövetők etnikai hovatartozásáról sem tett említést, mert hogy a kisebbségeket rossz hírbe hozni ma talán még nagyobb bűnnek számít Magyarországon, mint egy emberi életet kioltani...

Mindenesetre kődobálók az emberiség történetének minden korszakában találkozhatunk, hiszen az emberré válás is úgy kezdődött, hogy majomösünk megragadott egy letört faágat, vagy felkapott egy éppen ott heverő követ, s védekezésükre hozzávágta a rátámadó fenevadhoz, amint azt mi is szinte ösztönszerűleg tesszük, ha az utcán egy kőbor eb nekünk ront. Vagy kedves unokatestvéreink, az emberszabásúak, "akik" a fák koronájának biztonságából néha valószínűs sortűzet képesek zúditani a lent lappangó vérszomjas ragadozókra.

Nos, a történelem előtti időkben jobb híján a kő is elég hatékony fegyvernek bizonyulhatott a dúvadak éles fogai és karmai ellen, sőt az ősemberi hordák egymás elleni csatározásainak során is. Még a homéroszi hősök is (nyíl és dárda fogytán) fel-felkaptak egy-egy jókora szikladarabot, hogy egymás ércsisakos fejéhez vágják. Ám a trójai háborút leíró Iliásznál egy-két évszázaddal feltehetőleg későbbi Odüsszeiában már egyértelműen Polüphemosz, az egyszemű óriás a kődobáló, a földméli vulkanikus erők megszemélyesítője, aki az isteni törvényeket, köztük a vendégszeretet szokását is lábbal tipró, az emberinél alantasabb életformát képviseli.

Kődobáló a Góliátot legyőző zsidó pásztorfiú is, akinek történetét a Szentírásnak a Sámuel könyve című fejezete örökíti meg. Igaz, a Michelangelo által oly páratlan művészi erővel megjelenített Dávid nem pusztán kézzel elhajított, hanem parittyából kiröppentett kővel találta homlokot az állig felfegyverzett filiszteus harcost, de kétségtelen, hogy ő képviseli a világirodalomban a kődobálók legrokonszenvesebb fajtáját. Egyébként az általa használt kezdetleges fegyver volt

az őse egyrészt az ókori kőhajító gépeknek (majd a lőpor feltalálása után az eleinte kő-, majd vasgolyókat kilövő ágyúknak, amelyek sístergő, tizes lövedékét – ahogy azt az Egri csillagokban olvastuk – még könnyű volt nedves állatbőrökkel letakarva megszelídíteni), másrészt a gyermekkoromban igen közkedvelt gumipuskának (szerbesen pratykának), amelynek kavicslővedékei csupán verebek és ablaküvegek számára jelentettek veszélyt (no meg papírgalacsinnak kilövésével pedagógusaink bosszantására szolgáltak).

Visszatérve azonban a régmúltba, a segédeszköz nélküli, pusztá kézzel történő kódobálás korszakába, nekünk, magyaroknak is van egy említésre méltó hősrünk, mégpedig a nagy erejű Toldi Miklós, akiről Illosvai Selymes Péter, majd az ő nyomában Arany János jóvoltából tudunk. Ő ugyan csak kivételesen, valójában csak egyetlen alkalommal mutatta be az ilyen jellegű tevékenységben megnyilvánuló rátermettségét, akkor viszont, mondhatni, teljes sikerrel. Mentségére szolgáljon, hogy tettét nem alapos megfontolásból, hanem a vállcsontját ért dárda okozta seb miatti jogos felháborodásában követte el. Jó keresztényként mégsem javasolnám senkinek, hogy a szelíd "Aki téged követ megdob, dobd vissza kenyérrel!" krisztusi intelmet az "Aki téged dárdával megdob, dobd vissza malomkövel!" szentenciával cseréljük fel.

Ezzel szemben történelmünk annál több, bár név szerint nem említett kódobálóról tud, a hajdani várvédőktől kezdve, akik a sokszoros túlerőben lévő osztrómlóknak a fejéből igyekeztek kiverni az illetéktelen behatolás gondolatát a falakról lezúdírt kövekkel, forró vízzel és szurokkal is. Később, a polgári forradalmakban pedig az utcakő nemcsak a barikádok építőanyagává, hanem a technikai fölényben levő ellenfél távoltartásának defenzív eszközévé is vált.

A mi szelidebb pannon tájainkon, jámbor magyar népünk körében a kódobálásnak nem volt igazi hagyománya. Nem is csoda, hiszen az alföldi pusztán alig-alig lehet követ találni, olyannyira, hogy még épületeink is inkább sárból vagy vályogból készültek, nád-dal, szalmával, zsuppal fedték be őket. Ezek egyike sem volt alkalmas hajítófegyver előállítására. Minthogy erre felé a malomkődarabok is ritkaságszámba mentek, az én gyermekkoromban hajigálózásra inkább csak göröngyöt használtunk, ami tudvalevően keményre száradt sár, s noha sebet okozni igen, ölni azért mégsem lehetett vele. S ezt a dobálózást is csak addig gyakoroltuk, míg a szülői és iskolai nevelés alul és felül egyaránt ható megtorló intézkedései rá nem ébresztettek

bennünket e szokás civilizálatlan és a polgári társadalom által merőben elfogadhatatlannak ítélt voltára.

Nem úgy a velünk egyivású "államalkotó" fiatalokat, akikről falusi ismerőseim közül többen is azt mesélték, hogy a két világháború között a bácskai magyar helységek közé telepített-beékel "dobrovoljac" településeken áthaladó szekereket rendszeresen megdobálták, s a vásárra, búcsúba vagy csak távolabb eső földjeik megművelésére igyekvő magyarok ezt minden esetben szó nélkül eltűrték, mivelhogy a rakoncátlan gyerekhad szülei és felnőtt rokonai csak az alkalmat lesték, hogy a gyerekcsíny bármilyen megtorlása esetén komolyabb eszközökkel (doronggal, fejszével vagy a minden dobrovoljac házban megtalálható puskával-mordállyal) folytassák a "nemzetek közötti vitát".

Persze, a kódobálás eme szelidebb formájának is volt egyértelmű politikai üzenete, mégpedig az, hogy az új honfoglalók szívből utálják az itt talált más ajkú, más szokású idegeneket, akikkel nem hajlandók semmiféle békés együttélésre, mert az általuk "meghódított" területről ezeknek mielőbb el kellene tűnniük. (Ahogyan ezt egyébként a Kánaán meghódítására készülő Mózes törvényei is előírták.) Ezt a magatartást a II. világháború hazai győztéseinek ideológiája (az általuk szükségesnek ítélt kiirtások és kiűzések után) negyven éven át megfékezte ugyan, ám a proletár-internacionalizmus és a testvériség-egység eszméinek a befuccsolása után annál elemibb erővel tört ki a nemzeti gyűlölködés, és sajnos nem is az ehhez képest ártatlan dolognak tűnő kódobálás formájában. A kódobálók egyenes ági leszármazottai a hatalom elvesztése után is megmaradtak, és ideológiai eszközökkel folytatják a kódobálást.

A Balkántól északabbra tevékenykedő kódobálóknak, akiknek etnikai hovatartozását nem ildomos említeni, nincs ideológiájuk, őket a szociális helyzetükből fakadó nyomorúság, a közösség istápoló gondosságának az elmaradása ösztönzi rombolásra. Értelmetlen tettük a számukra inkább mostohának, mintsem édesanyainak tűnő társadalom iránti gyűlöletből fakad. Ezen pedig könnyű volna segíteni, ha a létminimum alatti szinten tengődő családok támogatására (és a nyomor újratermelésére) fordított eszközöket (családi pótlék) kizárólag iskoláztatásra költenék. Magyarán szólva az anyagi támogatást nem a lumpenréteghez tartozó szülőknek kellene juttatnunk, hogy a család eltartására szánt pénzből "még egy kis pálinka is fusson", hanem a segítségnek abban kellene megnyilvánulnia, hogy az óvodába-iskolába (valóban) járó gyermek-fia-

tal az oktató-nevelő intézményben díjtalanul megfelelő táplálékot, ruházatot és felszerelést (tankönyveket és tanszereket) kapjon. Kezdhetnénk talán az egy pohár iskolatejjel és az ingyenes uzsonnával – erre talán még nekünk is volna lehetőségünk az államigazgatási költségek némi megnyesegetése árán.

A szülő "gondjait" megfelelő munkalehetőséggel vagy ennek híján tisztességes munkanélküli-segéllyel és nem a családi pótlékkal kellene megoldani.

Mindennek ellenére a ködobálás klasszikus házája mégsem a Balkán, hanem a Közel-Kelet. És nem csupán azért, mert a megkövezés mint kivégzési mód (különösen házasságtörő asszonyok esetében) a bibliai idők óta kezdve napjainkig itt dívik leginkább, és az iszlám hatására innen terjedt el az arab-mohamedán országok többségében. A ködobálásnak azonban ma a Közel-Keleten politikai töltete van: ködobáló palesztinokat s a ködobálásra rendszerint gumi- de néha éles lövedékkel is "válaszoló" izraeli katonákat a tévén nap mint nap láthatunk. Hogy miért szállnak szembe a korszerűen felszerelt, jól kiképzett és fegyelmezett hadsereggel a mindenre elszánt fanatikusok, a suhancoktól a hajlott korúakig, arra azért nyilván van magyarázat. A közös haza földje, amelyen egyik fél sem kíván osztoz-

kodni, a "történelmi" jogok, amelyekből senki sem akar engedni, az egymás nyelvével, vallásával, szokásaival szembeni kölcsönös türelmetlenség, az adott esetben a népirtásig fajuló gyűlölet a mi tájainkon sem ismeretlen. (Mint tudjuk, még a "civilizált" Nyugaton sem.)

S hogy ki lesz az egyenlőtlen küzdelem győztese? Én nagyon remélem, hogy nem a ködobálók. És nemcsak azért, mert ők a fegyvertelenek, nyomorultak, a rongyosak, a műveletlenek, még ha sok esetben igazuk is van.

De ugyanakkor azt is remélem, hogy a gumilövedékkel, vízágyúval, könnyfakasztógázzal, páncélautóval, helikopterekkel és vadászbombázókkal felszerelték sem fognak győzni, még akkor sem, ha időnként meg nekik van igazuk. Győznie csupán a józan értelemnek lenne szabad, amely belátja, hogy mindenkinek egyaránt van helye a Nap alatt, azon a földön, ahol született, vagy ahova jó-, illetve balsorsa vetette. S hogy senki se követelhesen a másikénál több jogot csupán azon az alapon, hogy önmagát államalkotónak vallja az "idegen jövevény"-nyel szemben. S végezetül, hogy ezt a jogegyenlőséget ne ködobálással és ne könnygázgránátokkal kelljen kivívni vagy megakadályozni.

Gondolatszabadság 2002

egy meg nem nevezett
titkosszolgálati forrásból
származó meg nem nevezett
hír szerint
egy meg nem nevezett ország
meg nem nevezett börtönében
egy meg nem nevezett terrorista
meg nem nevezett társainak
meg nem nevezte
hogy egy meg nem nevezett ország
meg nem nevezett városában
meg nem nevezett szabadon maradt társai
egy meg nem nevezett napon
meg nem nevezett támadásra készülnek
egy meg nem nevezett
titkosszolgálati forrásból
származó meg nem nevezett
hír szerint

(2002)

Provokáció

magyar vagyok
micsoda botrány

(2002)

KÁVAI ANNA:

Elindultunk a Posta úton*

1955 nyarán Kanizsára költöztünk. Ez az évszak azzal telt, hogy ismerkedtem a várossal és az emberekkel.

Egyre ritkábban gyötört a honvágy szülőfalum után, de ha mégis, ez az érzés olyankor rohant meg, ha egyedül voltam. Megtörtént, hogy abban a kiteglázott, kietlen nagy-nagy udvarban úgy alkonytájt sóvárogva néztem a magányosan árválkodó ecetfa irányába. Igen, valahol ott, ahol a vöröslő égen lebukott a nap, ott van Alsólakos, meg nagymama. Talán éppen most megy haza a csorda – gondoltam ilyenkor –, és milyen jól tudták azok az oktalannak tartott tehenek, hogy melyik kapu előtt kell megállni. Más efféle emlékek is fölelevenedtek bennem, de már nem fájtak annyira.

A szép nagy sarokház utcai részében lakott a ház tulajdonosa családjával, meg ott volt a pékség, amelyet apám bérelt, mi meg az udvari lakásban éltünk. A kedves mosolyú házinéninek volt egy pici virágoskertje, tele petúniával, verbénával és borzas fejű dáliaikkal. Ebbe a külön elkerített kiskertbe jártam vízért, és amíg pumpáltam a kutat, gyönyörködtem a virágokban.

Néhány nappal Kanizsára érkezésünk után, mi hárman gyerekek, fölfedező útra indultunk, hogy megismerjük a várost. Az egy utcából álló Alsólakos után túl nagynak lűnt Kanizsa. A járdákat gömbakácok szegélyezték, a főutca meg macskakövekkel volt kirakva, aminek két oldalán szépen nyírt tujaszerű élősfenyő futott végig. A nagytemplomot megilletődve néztük, soha szebbet, nagyobbat azelőtt nem láttunk. Továbbhaladva egy szép tornyos épület kölépcsője kínálta az utat, hogy fölballagjunk rajta, valahogy azt hittük, ez is templom. Mielőtt beléptünk volna a nagyajtón, oldalt tekintve észrevettem egy ótágú csillagot. Szóltam testvéreimnek, hogy ne menjünk be, ez nem templom. Jót neveltünk figyelmetlenségünkön, és leszaladtunk a lépcsőn. Ez a szép épület a városháza volt.

Addig kószáltunk a városban összevissza, hogy a végén eltévedtünk. Azt nagyon jó volt hallani, hogy az utcán mindenki magyarul beszélt, így aztán némi kérdészködés után hamar hazataláltunk.

Már a nyár folyamán elkezdtünk barátkozni. Nagyon hálás voltam a szomszéd kislány első hozzám intézett szaváért és mosolyáért, meg az utca gyermekbandájának azért, hogy testvéreimmel bevett minket is a játékba.

Ősszel az iskola sok barátnőt és sikerélményt hozott számomra. Osztályfőnököm és a többi tanár kicsit rámcsozázkodott, amikor furcsa tájszólással megszólaltam, de talán pont ezért nagy szeretettel és ráfigyeléssel segítettek a beilleszkedésben. Egyszer csak a jótanulók között kezdtek engem is emlegetni. Még matematikából is ötösöm lett. Magam sem tudom, hogy történt ez a hirtelen változás velem. Azt hiszem, a kanizsai tanárok jóindulatán múlt minden. A szerb nyelvet tanító tanárnő csak úgy odaajándékozott egy közepes osztályzatot. – Mivel eddig nem tanultál szerbül, nem rontom le a bizonyítványodat, csak igyekezz bepótolni az anyagot – jegyezte meg. Megtanultam a cirill betűket, és most már nem úgy olvastam apám cigarettáján a szót, hogy „APABA”, hanem „DRAVA”.

Beszédemben a sok é meg a Mura-vidéki tájszavak bőven adtak okot a csúfolódásra is. Egyszer egy osztálytársam elém állt, és így szólt: – Ugyee, te semmilyen nyelven nem tudsz beszélni? Hallom, magyarul sem tudsz. – Szomorúan néztem rá, és akaratom ellenére arcomon könnycseppek gurultak végig. Fájt, amit mondott, hiszen a világ nyelveinek Babeléből csak ezen az egy nyelven beszéltem.

Nagymamának küldött levelemben nem mertem őszintén megírni, hogy anyám sokat pöröl velem és gyakran megver, miközben azt kiabálja: „Na most nem bújhatsz a nagymama szoknyája mögé, hogy megvéd-

* A Magyarok Világszövetsége Jugoszláviai Országos Tanácsának a millennium évében meghirdetett Nyolcvan év kisebbségben című pályázatán első díjat nyert munka eddig még közölhetlen része. Az első rész megjelent a Nyolcvan év kisebbségben c. könyvben, Logos, Tóthfalv, 2002.

jen". Nem akartam, hogy miattam nagymamám bánkódjon.

Kamaszkorom érzelmi hullámváltozásai megviseltek engem is, meg szüleimet is. Hol sírtam, hol nevettem. Barátkoztam, táncolni tanultam a cserkészotthonban, májusi litániára jártam, segitettem a pékségben, meg sokat csavarogtam.

Esténként fölmentünk a barátnőmmel a korzóra, mégpedig tejeskannával, mivel a csamokból jövet tettük meg ezt. Itt a hársfák alatt ha egyszer végigmentem és megláttam valamelyik szimpátiámat (több is akadt), az már a boldogság csúcsa volt.

A Tisza sok örömet hozott életembe. Eleinte a nagy víz félelemmel töltött el. A Fekete-érben már tudtam úszni, itt meg alig mertem még a Tisza szélébe is belépni, de az idő múlásával egyre bátrabb lettem.

Nyáron az ebéd után testvéreimmel és barátnőmmel megindultunk a Tiszára. A pörkölő melegben végigmentünk utcánkon, ahol a kiöregedett akácok már alig adtak enyhét, csak az utca végén, a Szent János-szobornál éreztük meg a folyó friss leheletét. Ilyenkor ha szemem a kiégett töltésoldalt pásztázta, mindig Arany János ide illő sorai jutottak eszembe a Toldiból, és volt, hogy hangosan is szavaltuk barátnőmmel: „Ég a napmelegtől a kopár szik sarja, tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta.” Ekkor éreztem rá a vers ízére, hangulatára és szépségére.

A parton már megvolt a társaságunk megszokott helye, ahol ruháinkat ledobálva szaladtunk a selymesen lágy Tisza-vízbe. A stranddal szemben gyönyörűen csilámló fehér homok húzódott egész a folyó közepéig, ezek voltak a „porondok”. Ha a sok úszástól, lubickolástól fájni kezdtünk, jó volt elnyúlni a meleg fövényen.

Többször bandákba verődve, át is úsztunk a bánáti oldalra (ezt otthon elhallgattuk). A tulsó part mindig olyan csábítóan hívogatott a vízbe hajló fűz ágjaival, de amikor a fáradtságtól remegő térdekkel kimásztunk a partra, legtöbbször csalódtunk.

A bozótos bánáti part tele volt csalánnal és szederindával, ami megkínzott bennünket, örömet ebben a virtuskodásban csak akkor leltünk, amikor érett volt a szeder.

Igy teltek az évek, és nyolcadik után ott álltam a pályaválasztás előtt egy jeles bizonyítvánnyal (csak szerb nyelvből volt hámasom). Szerettem volna beiratkozni az újvidéki képzőművészeti középiskolába. Ábrándjaimat táplálta rajztanárom meg a községi rajzpályázat első díja. Szüleim hallani sem akartak terveimről. Anyagilag nem álltunk jól. A pékség nem sok jövedel-

met hozott. „Nincs pénzünk téged Újvidéken iskoláztatni, különben meg nem tudsz szerbül, mit keresnél ott? Látnod, Tihamér milyen tehetséges, és neki sem megy olyan jól az az iskola.”

Egy napon minden bátorságomat összeszedve, dobogó szívvel mentem el a városelnökhöz. Dadogva, szorongva, de azért elmondtam továbbtanulási tervemet, és ehhez kértem a várostól ösztöndíjat. Az elnök kedves volt hozzám, de azt mondta: — A városnak nincs szüksége ilyen profilú káderre. Válassz kislány más pályát magadnak...

Először a szabadkai építészeti technikumba mentem fölvételezni. Úgy gondoltam, itt is rajzolni kell, igaz csak házakat, de az is jó lesz. Szerb nyelven folyt a fölvételi vizsga. A matematika szöveges részét egyáltalán nem értettem. (Lehet, hogy magyarul sem értettem volna, de ezt most már nem tudhatom, így utólag.) Nem sikerült. Ezután pótfölvételre mentem a zentai gimnáziumba, ez sem sikerült.

Már nem hittem magamban, nem voltak álmaim és már többé nem rajzoltam. Elmentünk anyámmal egy szabómesterhez, hogy vegyen maga mellé inasnak, de valamiért annak sem kellettem.

Tettem mindennapi dolgomat a pékségben: behordtam a szenet, fát a fűtéshez, hordtam a vizet nagy vödörökben a kovászolóshoz, meg fölmostam a követ három helyiségben, ami cudar nehéz munka volt. Szállt a lisztpor, és a vizet folyton cserélni kellett, különben szürke csíkos maradt volna a kövezet.

Szüleim már azzal is rémisztgettek, hogy más nincs hátra, megyek a téglagyárba munkásnak.

Önbecsülésem egyenlő volt a nullával, amikor barátnőm szólt, hogy iratkozzam be egy gépirótanfolyamra Zentán. Neki sem sikerült a fölvételi vizsgája.

Az 1950-es évek végén a szabadkai tanítóképzőn meg néhány magyar gimnáziumon kívül, ahová a túljelentkezés miatt csak keveseknek sikerült bejutni, nem volt magyar nyelvű középiskola. Sokszor egészen jó képességű magyar diákoknak is csak az inasiskola maradt, lehetnek jó bognárok, ácsok, cipészek, szobafestők, varrónők, de továbbtanulni csak kevesen, a nagyon szerencsések tudtak. Ekkor kezdtem ezen gondolkodni, hogy ez így nem igazságos. A szerb diákok miért tanulhatnak akkor is tovább, ha gyenge tanulók? A magyar diákokat szerb nyelvű fölvételi vizsgákkal nyomorgatják, vagy ha éppen magyar gimnáziumba akar menni, oda meg túljelentkezés miatt nehéz bejutni.

Barátnőmmel mindennap a diákvonattal utaztunk Zentára a gépirótanfolyamra. Mi nem tartoztunk a diá-

kok közé, ez nagyon fáj nekünk, és csak messziről nézegettük a gimnazistákat, irigykedve. Nem ültünk közéjük, igaz nem is hívtak, de ha ilyen szavak ütötték meg fülünket, hogy szinusz, koszinusz, ez igen nagy tiszteletet ébresztett irántuk.

A gépirótanfolyamot magánvállalkozóként tartotta az a zentai hölgy, akihez jártunk. Egy napon közölte velünk, hogy beadta az ipart, és nála már nem vizsgálhatunk, de azért csak gyakoroljunk. Láttuk, ebből sem lesz semmi, és ezután, ha csak tehettük, megszöktünk az írógépektől csattogó szűk kis szobából, és összebarangoltuk Zentát. Fiatalok voltunk, és annak örültünk, aminek lehetett, az ébredő madárfüttyös zentai parknak, az arcunkat csiklandozó lágy déli szélnek ott a rakparton, vagy ha éppen hintázní kerekedett kedvünk, akkor a fák lombja közé lendítettük magunkat a hintával...

Egy ideig a városházára is bejártam gépirást gyakorolni, mert abban reménykedtem én is, meg szüleim is, hátha sikerül munkaviszonyba lépnem ott, de megmondták, túl fiatal vagyok a munkába álláshoz.

Így múlt el egy év, és újra június lett.

Egy nap így szólt hozzám anyám: — Gyere, öltözzünk és utazunk Szabadkára. Azt hallottam, akinek kitűnő vagy jeles a bizonyítványa, azokat fölvételi vizsga nélkül fölveszik a közgazdasági középiskolába. Így is történt, fölvettek.

Micsoda boldog nyaram lett! Újra iskolába megyek, és előtte, mi hárman gyerekek, elutazhatunk Alsó-lakosba, most először, amióta elköltöztünk.

Végre Lendva felé zötyögött velünk a vonat. Furcsa torokszorító érzéssel bámultam a tájat. Régi ismerősként örültem a berekfának, a dűsan benőtt vadvirágos rétnak, és amikor a vonatablakból megpillantottam a Lendva-hegyet, az oldalában büszkélkedő várral, tekintetem bepárasodott. Az utasok előtt kicsit szégyelltem meghatottságomat, mert ők nem tudták, mit jelent nekem az a táj, amit a vonatablakból látok.

Istenem, nem igaz, négy év után mi hárman, már nem éppen gyerekek, megindulunk koffereinkkel a Posta úton. Úgy tűnt, összezsugorodott a falu, vagy a mi lépteink lettek hosszabbak, de az Alvérről hamar a Fölvégre értünk. A mellettünk elbicikliző ismerősünk boldogan vitte a hírt nagymamának, hogy Mária néném, megjötték a bácskai unokái.

Több sem kellett szegény dundi kis nagymamának. Futott elének, ahogy csak bírta a lába. Amint megláttam, pakkjaimat ledobtam az út szélére, és én is futni kezdtem. Szólni egy szót sem tudtunk, csak egymás nyakába borulva zokogtunk, és öleltük egymást.

Sokára buktak ki torkomból a szaggatott szavak: „nagyma-mám”, ő meg így: „Bo-ga-ram”. Testvéreim egy kicsit félreálltak, és vártak sorukra, tudták, hogy itt enyém az elsőbbség. A szomszédok is mind kijöttek a kiskapuba, és néztek bennünket, meg csak törölgették szemüket.

Kóstolgattam a régi ízeket, illatokat, örültem a mezőnek, pataknak és a júliusi esték szentjánosbogara-inak. Ezek az éjszaka világító kis bogarak valamikor természetes tartozékai voltak a nyári estéknek, de én azóta sem láttam ilyen lámpással szálldosó kis csodabogarakat, és most örültem nekik.

Az ismerősök barátságos mosollyal szóltak le hozzánk a tehenes (igen, nem ökrös!) szekérről. Ezen is csak akkor ámultam el, hogy újra láttam az igába fogott teheneket, amint húzzák a szekeret.

Itt érintette meg lelkemet először a szerelem fájdalmasan szép érzése is. Egy szép holdfényes este becsalt régi barátnőm az udvarukba. Ültünk a kút kávján és nevetgélünk. Ekkor bebiciklizett hozzánk egy leány. Ő volt a leghíresebb a faluban, már sokat hallottam róla. Cigarettára gyújtott, és a gyufa föllobbanó fényét arcom elé tartva mondta: — A mindenét, de szép lány lett belőled! Én meg csak nevettem. Évdőn folytatta: — Nevetsz, mi? Ugye, nem voltál még szerelmes? Nevetve válaszoltam, hogy nem, s csak ingattam a fejem. Ő közel hajolt hozzám, széprajzú szájából kivillant egészséges fogai. Ekkor szemembe nézve énekelni kezdte, hogy „Ha tudnád, hogy mi a szerelem, nem aludnál olyan édesen, aludj, aludj, aludj, te drága lány, jó éjszakát.”

Na bizony nem sokat aludtam ezen az éjszakán. Gondolataim folyton visszakalandoztak ehhez a fiúhoz és szavaihoz, közben meg a nagy falióra sorban elütögette a tízet, tízenegyet meg a tizenkettőt is.

Szerelmes lettem és boldogtalan, mert megtudtam, hogy ő a barátnőm udvarlója. Ezután futottam utána is, meg előle is. Az érzelmeim felé löktek, a becsület meg eltávolított tőle. Soha még csak meg sem csókol, mert ha közeledett felém, én már szaladtam.

Úgy estefelé, amikor a kis kápolnában eliharangozták az Úrangyalát, jó volt üldögeálni nagymama mellett a kispadon, ott az ablakból kiomló muskátlik alatt. Békésen beszélgettünk, és közben paskolgattam, simogattam dundi karjait, nagyon jó volt, hogy én őt megfoghattam és nézhettem. (Anyámhoz soha nem mertem hozzáérni.)

A régi pajtásokból barátnők lettek, folyton egymáshoz futkostunk, és nagyon szerettük egymást.

Visszautazáskor kikísértek bennünket az állomásra, ahol sírás bőven volt megint.

Ősszel az iskolában boldogságom már az első napokban szomorúsággá változott. A két szintista magyar osztályban szerb nyelven folyt a tanítás, azzal, hogy hetente volt két vagy három magyaróránk.

Tanáraink nagy része magyar volt, és érdekes, senki sem lázadt, hogy nem anyanyelvünkön folyik a tanítás. Én meg annyit sem tudtam szerbül, mint a többiek. Az üzemgazdaságtan tanára, magyar lévén, javasolta, vegyünk egy szótárfüzetet magunknak, és abba írjunk bele minden ismeretlen szót, amit nem értünk, és bátran kérdezzünk, majd ő megmondja, magyarul mit jelent. Én és a hozzám hasonlóak csak lapítottunk. Azt mégsem mondhatjuk, hogy alig akad egy vagy két szó az anyagban, amit értünk. Így aztán inkább azok kérdezgettek, akik már jól tudtak szerbül, és csak itt-ott akadott egy-egy ismeretlen szó, amit nem értettek.

Nagyon szégyelltem magam, hogy nem tudok szerbül, és féltem, hogy ez kiderül rólam. Hát ki is derült nemsokára. Ezt követően a rossz tanulók között tartottak számon.

Az év elején ott a második padban ült egy szép, konok tekintetű pattanásos kamasz, aki sokat nézett oda hátra, az utolsó padba, felém. Ő is tetszett nekem (a lakosi fiúra már csak ritkán gondoltam), de amint kiderült rólam, hogy rossz tanuló vagyok, elmaradtak a bűvölő tekintetek.

Mivel tankönyveink nemigen voltak, az órák nagy része diktálással telt. Sokszor nem értettem rendesen a diktálás szövegét, s ilyenkor írtam tücsköt-bogarat. Egy idős tanár folyton azt mondta „nofred”, én meg rendületlenül írtam. Gyanús lett a szó, és megkérdeztem egyik osztálytársamat, mit jelent ez a szó. Akkor tudtam meg, hogy a „nov red”, amit mond a tanár, új sort jelent.

Egyik osztálytársam ma is mesélgeti, hogy ő meg a „licence” helyett „li cence”-t írt.

Szóval az ilyen zagyva szöveg bemagolásából nem volt valami nagy haszon. Azt szerettem, ha a tanár, megfeszülve magáról vagy szándékosan, magyarul kezdett beszélni. Ilyenkor embernek éreztem én is magam.

A földrajzot is egy ilyen, leginkább magyarul beszélő tanár adta elő. Fegyelmet nem tudott tartani, és mivel nem tudta nevünket, a nagy lármában, felfordulásban a naplóból engem szólított az új anyagból. Boldogan soroltam föl neki a földtörténeti korszakokat. Úgy megörült azon, hogy valaki mégiscsak figyelt rá, hogy örömeiben hirtelen két ötöst is beírt nekem a naplóba.

Sikerélményem nem soká tartott, mert a legközelebbi osztálykonferencián az én két szerencsétlen ötösömet hozta föl példának az osztályfőnököm, hogy mennyire nem reálisan osztályoz a földrajztanárom.

Ebben az iskolában a történelmen és a földrajzon kívül nem volt kedvenc tantárgyam. Számomra a közgazdaságtan és a számok világa túlságosan száraz és unalmas volt.

Ma már magam sem tudom, hogy csúszkáltam át egyik osztályból a másikba, azt hiszem, jórészt tanáraimnak köszönhetem ezt, de nem csak a magyar, a szerb ajkú tanáraink is igen toleránsak voltak velem, velünk: a kanizsai, topolyai, pacséri, feketicsi és kishegyesi diákokkal.

A magyar nyelvvel nem volt semmi bajom. Március 15-én mindig írtam egy szép hazafias házidolgozatot, a tanárom meg csak nézett rám és mosolygott. Egy alkalommal föl szólított, meséljem el Móríc Zsigmond Úri muri c. regényét. Hallgatott egy darabig, de aztán megkérdezte: „Mondd, te miért ejted hosszan a „l” hangot a „mulattak” szóban?” Azt feleltem, mert Lendva környékén, ahonnan származom, két „el”-lel mulatnak az emberek. Nem haragudott, de azért azt mondta, te csak mondd és ird egy „l”-vel.

A szerb nyelven való magolás igen nagy erőfeszítésembe került, de néha azért megtettem a tanár kedvéért. Ilyen volt a politikai gazdaságtan tanáromja is. Az én művészetek felé hajló lelkemmel unalmasnak találtam Marx fejtegetését a többletmunkáról, és sokszor mégis kínoztam magam a tanárom kedvéért. Őt imádtam, de nem csak én, az egész osztály, mert a magyarságunkból adódó sok problémát csak vele tudtuk megbeszélni. Eleinte voltak olyanok is az osztályban, akik kijelentették, ők bizony jugoszlávok (márpedig ilyen nemzet nincs), de a tanáromnak köszönhetően negyedik osztályban már csaknem mindenki magyar volt, lélekben is.

Olyan kis történetekkel nevelt bennünket, amelyet most elmondok. A tanárom vegyes házasságban élt, és amikor megszületett első gyermekük, észrevette, hogy férje magyarul beszél a néhány hetes picéhez. Ekkor mosolyogva megkérdezte, hogy miért? Férje azt felelte: — Mert az az érzésem, ez a gyerek csak magyarul ért. Később ezt a gyermeket természetesen magyar iskolába írátták.

Egy alkalommal ismétléskor nem készült az osztály, és ezzel a tanáromot nagyon megbántottuk. Senki nem adott kettést, de elsírta magát, mert csalódott bennünk. Emlékszem, amint szünet lett, „Pók” fölállt ott

az utolsó padban, és szemét törölgetve rázta öklét: „De aki nekem holnapra nem fújja a politikuskát, azt kibelezem”.

Ezen az éjszakán én sem aludtam, hanem magoltam, hát azt nem mondhattam, hogy nagyon tudtam, de legalább megpróbáltam valahogy átvenni az anyagot. Nem „Pók” fenyegetésétől féltem, hisz nagyon „birtuk” egymást, én csak a tanárnő miatt tanultam.

Egy másik tantárgy, amit a tanár kedvéért tanultam, a statisztika volt. Ez egy szép, fiatal, magas tanár tanította, akibe én is, meg a fél osztály is szerelmes volt.

Utazó diák voltam. Reggel négy órakor keltett édesanyám. Sokszor az álmoságtól nem tudtam kinyitni a szemem, és behunytt szemmel húztam föl a cipőmet. Valahogy mindig későn indultam a vasútállomásra, így aztán az utolsó száz vagy kétszáz méteren szaladnom kellett, hogy a sokszor már induló sinbuszra föllépjek. Benn a kocsiban vidáman nevetgélünk, beszélgetünk a megszokott társaságunkban, csak ritkán tanulunk, ha nagy volt a baj.

Hat óra előtt már Szabadkára érkeztünk. Téli reggeleken ott a sarki pékségben megvettük a jó, meleg burekot, ami aztán melegítette elgémberedett ujjainkat a Kakas-iskoláig. Az osztályban, ahol már meleg volt, a kályha köré telepedve megettük a burekot vagy az otthonról hozott zsiroskenyeret. Ha kevesebb órám volt, akkor már fél háromkor hazaértem, de a hat órás napokon csak vonattal utazhattam, és ilyenkor fél ötkor értem haza.

Egyszer ilyen sok órás nap után bent maradtam az osztályban. Egyedül voltam, tanulni semmi kedvem, és hogy teljen az idő, rajzolgattam, és akkor, úgy véletlenül, benyitott az „oszink”. Mellém állt, és nézte mit rajzolok. Kedvesen mosolygott, és megdicsért, azt is mondta, hogy más típusú iskolába kellett volna iratkoznom. Jólestek rám figyelő szavai.

Az iskola befejezése után, mivel ösztöndíjas voltam, rögtön munkaviszonyba léphettem, először mint adótisztviselő, később pedig könyvelőként dolgoztam a városházán.

Számomra, amint már előbb is említettem, nem volt nagy élvezet számokkal vergődni, de lehetőségem és iskolai végzettségem mégis efelé sodort. Egy biztos: kétszer kettő minden nyelven négy. A könyvelés pedig egy szakma, amit meg lehet tanulni, sőt idővel talán meg is lehet szeretni. Ha az eszközök és a források egyensúlyban vannak, akkor az egy jó érzés, már-már boldogságra hasonlít.

Belevesztem a számok józan világába, de ha egy szöveget kellett szerb nyelven megfogalmaznom, akkor már elvesztettem lábam alatt a talajt. Tudom, nem dicsőség idegen nyelvet nehezen megtanulni, de sajnos vagyunk ilyenek többen is, más nemzetek tagjai között is bőven akad hozzám hasonló, a különbség csak az, hogy ők ezért nemigen szégyellik magukat, mert úgy hiszik, ők vannak itthon. Gyenge szerb tudásom miatt, volt rá eset, hogy ki is oktattak, megmagyarázták, hol élek, és hogy bizony illik tudni az állam nyelvét.

A hatvanas és hetvenes években a közigazgatásban és az állami intézményekben a magyar ajkú tisztviselők teljesen ráálltak az állami (szerbhorvát) nyelvhasználatra. A városházán tartott értekezleteken a magyar tisztviselők is mindig szerbül szólaltak föl, mint ha a magyar nyelv nem lett volna alkalmas arra, hogy ezen vitázzanak vagy javaslatokat tegyenek. Akik nem tudtak folyékonyan szerbül, azok mindig hallgattak, velem együtt, mintha véleményük sem lenne soha semmiről.

Közben telt az idő. Az ifjúságom egy nagy keresgélésből állt. Barátságok, szerelmek születtek, majd elmúltak. Az én édes, poros Kanizsámat már nagyon szerettem. Nyári estéken barátnőmmel vagy fiúkkal sétáltam a Népkerthben a bólogató nagy fák alatt, és hallgattuk a Vigadóból lesűrődő cigányzenét, vagy éppen magam is ott voltam a teraszon barátaimmal, és táncoltam.

Nővérem férjhezmenetele után azt reméltem, hogy most már anyám szeretetéből nekem is jut egy kevés, de nem így történt.

1966-ban férjhez mentem. Ekkor életem nyugodtá és kiegyensúlyozottá vált. Amikor megszületett a fiam, napokig nem tudtam aludni a boldogságtól, csak forgattam a karomon azt a kis alumínium bilétát, amelyből a fiam karján is volt egy. Életem legszebb érzése volt ez a kis spárgára fűzött medál. Alig tudtam elhinni, hogy ez igaz, nekem gyerekem van, és nem tudtam betelni a kis grimaszoló pofi nézésével. Úgy gondoltam, most már egész életemben ez a kis lény hozzám tartozik. Más nyelvre lefordíthatatlan, szép magyar nevet adtunk a fiunknak, hogy erről mindig és mindenki tudja meg, hová tartozik.

A hetvenes és nyolcvanas években, annyit hallva és olvasva a „testvériség-egység” szövegeit, már magam is elhittem, hogy nekünk, jugoszláviai magyaroknak, itt nagyon jó dolgunk van. Az tény, hogy az 1974-es alkotmány elég széles körű jogokat biztosított a nemzetiségeknek, de más volt az alkotmány, és más az élet. A vajdasági magyarok továbbra is úgy érezték, kéré-

nyeiket, beadványaikat az állami szerveknek szerbül il-lik megírni, és a városházai üléseken továbbra is szerbül szóaltak föl a magyar tisztviselők.

Nemzeti érzésekkel nemigen bibelődtek az emberek. Örültek, hogy jól élnek: épültek a házak, cserél-ték a kocsijukat, bútorait és nyaralni jártak.

Mi is fölépítettük a házunkat, és elköltöztünk a férjem anyjától, aki jó asszony volt, soha nem veszeke-dett velem és vigyázott az unokájára. A gyerek és a munka mellett elvégeztem a közgazdasági főiskolát. Ki-csit anyám miatt tettem, hátha megdicsér, de ő már rég nem figyelt rám.

A nagy jó dolgukban sokan teljesen megfede-keztek magyar mivoltukról. Jól példázta ezt egy eset. Úgy tizenöt évvel ezelőtt történt. Az oromhegyesi bú-csúból autóval hazahoztunk egy kamasz fiút Kanizsára. Sietett haza, mert meg akarta nézni a tévében a jugo-szláv-magyar labdarúgó-mérkőzést. Beszélgetés köz-ben megkérdeztem tőle: — Mondd Jancsi, te kinek szurkolsz? — Gondolkodás nélkül rávágta. — Természe-tesen a jugoszlávoknak. A szép magyar fiú arcát nézve bosszús lettem, és nem hagytam ennyiben a dolgot: — Miért természetes ez neked, Jancsi? — kérdeztem. — Na és ha ezt a vidéket Romániának ajándékozzák a há-ború után a győztes hatalmak, akkor most te a romá-noknak szurkolnál? Nem tudott a kérdésemre válaszol-ni, csak nézett rám, és egy grimaszt vágott fölhúzott szemöldökkel. Már beláttam, nem rá kell neheztelnem, hanem az anyjára, aki ezt soha nem magyarázta el a fi-ának. Ezekkel a határváltoztatgatásokkal kapcsolatban mindig eszembe jut egy vajdasági írónktól olvasott som-más igazság: „Én honomat nem, de a hon cserélt en-gem, és az üzérkedés számláját mindig én fizettem”.

Hogy az időhöz, eseményekhez és az akkori ér-zéseimhez hű legyek, szó szerint idézem régi följegyzé-seimet, amelyek azt tükrözik, hogyan láttam és éltem meg a történeteket én mint asszony és anya.

1989. IV. 3.

Hetek óta csak a fiamra gondolok. Őibe ejtett kézzel csak ülök, és mindenfélét fölidézek a múltból. Szinte magam előtt látom, még talán a melegét is ér-zem a dundi kis kéznek, amely a nyakam köré fonódik, és a pusziját, amivel benyálazza arcom. Aztán bejött a másik kép az óvoda évzáró ünnepségről. Jött a fiam sötétkék matróruhájában (mindig utálta fölvenni), meg-állt, szétnézett, a szeme engem keresett, végre rám ta-lált, és máris mondta: „Ha én rigó volnék, anyám abla-kára szállnék ...” — gyönyörűen, értelmesen és bátran

mondta a verset. Még nem ismerte a félelmet, már alig vártam, hogy magamhoz ölelhessem a puha kis gyer-mektestet.

A gondolat tovább kalandozik. Egyszer később, lehetett talán már nyolcadikos is, de csak furakodott az ölembe, már keze, lába megnyúlt, és ahogy ott ülünk a konyhában, nevetve kérdelem: „Hallod-e, te gyerek, med-dig akarsz te még az én ölembe hurcolkodni, hisz nem-sokára katona leszel?”

Hát most az, katona, de én már nem nevetek. Es-tefelé rohanok a tévé elé, és elakadó szívveréssel le-sem a híradót, hogy mi van Kosovóban? Meredten bá-mulom a képernyőt. Rendőröket látok gumibottal, sok-sok rendőrt, és emberek szaladnak. Egy másik képen tankok vonulását mutatják. Ezt már látni sem bírom. Szaladok a fürdőszobába sírni. Minden zavaros a fe-jemben: demokratikus, alkotmányos államban élünk? A kisebbségnek itt van a világon a legtöbb joga? Na, de akkor minek a gumibot meg a tank? Kinek éri meg ez az alkotmánymódosítás azt a sok anyagi és erkölcsi kárt, amit okozott, pedig dicsérik. Miért kellett a két autonóm tartományt Szerbiához csatolni? Miért dicsőség mitingezni az „államalkotó” nemzetnek, és miért tilos gyülekezni a nemzeti kisebbségeknek? Ilyen és hason-ló gondolatok foglalkoztattak, de felelet sehonnan sem érkezett, a tény viszont, hogy egyetlenegy (egészség-ügyi okokból nem lehetett több) gyermekem készenléti állapotban van a kosovói kaszármában.

Mi lesz, ha a rendőrség után bevetik a hadsere-get is? Én tudom, nincs anya, aki a hősi halált elfogad-ná, azt nem lehet elfogadni, elfogadni csak az életet le-het. Igen, az én húsz éves fiam arra született, hogy az életnek örüljön — gondolom keserűen.

Ez a nagy központosítás biztos nem érdeke a ki-sebbségeknek. Államiság? Mi az? Az emberi élet mellett semmi. Csak szó! — gondolom én, az anya.

1991. XI. 6.

Sáros leveleken taposok. Minden nyálkás és szo-morú. Amíg leszaladok a boltba reggeliért, ismerőseim jó napot helyett azt kérdik: — Hallottad, az éjszaka bombázták Apatint meg Šidet? Bólintok, persze, hogy hallottam. Már megint háború van. A nyáron szétesett az ország, és most megy az egymásra mutogatás, meg az öldöklés.

A szerbek Horvátország területén hirtelen ki-sebbségi sorsra jutottak, és ezt nehezen viselik el. Részben megértem őket, de ennek kapcsán feltolakszik bennem a kérdés: és mi? Hány éve élünk mi kisebbség-

ben? Bennünket ki sajnál ezért? Természetesnek vették kisebbségi létünket, de ha ez egy természetes állapot, akkor miért félti nemzettársait ettől a sorstól a szerb-ség? Na igen, az államalkotó nemzet nem lehet kisebbség, az csak én lehetek, mert őseim már több száz éve minden háborút elveszítettek. Ez is milyen barbár dolog, hogy emberek sorsáról a háborúk döntenek, gondolom én asszonyi ésszel.

Elfásultan ülök a tévé előtt, és már nem ráz meg annyira a szétlőtt, ablak nélküli házak, égnek meredő csupasz gerendák, kiégett autók és elcsatangolt állatok látványa. Most már csak akkor nyöszörgök, ha emberi tetemekeket látok, sokszor megcsonkítva, utcákon vagy bokrok alján heverni. Ezt a látványt sohasem tudom megszokni. Őlik egymást az emberek úgyis mint civilek, úgyis mint katonák.

Itt nálunk, a Vajdaságban nincs háború, de azért a férfiakat mégis viszik, egyre csak viszik. Tegnap Zentán fölláztak az emberek a tömeges behívók miatt. Nem csak Zentán, de mindenütt tiltakozni kellene, csak hogy az emberek félnek.

1991. XI. 11.

Szabad szombat volt. Az igazak álmát aludtuk, még nem is virradt, amikor erőszakosan megzörgették az ablakot. Férjem pizsamában szaladt ajtót nyitni. Mindjárt tudtuk, a fiunkért jöttek. Riadtan hallgatózom, de csak a férjem válaszait hallom, hogy „nincs itthon, külföldön tanul”. Így igaz, Szegeden van, de mi lesz, ha többé soha nem jöhet haza? Kanizsát annyira szereti, hogy másutt nem tudna élni. Mikor visszajön a férjem, csak nézünk egymásra szóltanul, kiszáradt torokkal. Egyet tudunk, a fiunkat nem adjuk.

A nap folyamán egy kicsit megnyugodtunk, az a hír járta, hogy csak megbeszélésre szól az idézés (miért kellett ezt hajnalban kézbesíteni?), amelyet férjem nem vett át. Vasárnap este, kicsit szorongva, de elmentem a béketüntetésre. Alig voltunk 15-en a városháza előtt, szinte több a rendőr, mint mi. Odajönnek hozzánk és közlik, „tilos a gyülekezés és a gyertyaégetés”. Hazamegyek megszégyenülve, azok helyett is szégyenkezem, akik nem jöttek el. Olyanok vagyunk, mint a birkák, túrjuk, hogy más nép jogaiért haljanak meg a mi fiaink, a mi jogainkat pedig egyre szűkítik. Most is a sok baj mellett az volt a legfőbb gondja ennek a hatalomnak, hogy nyelvhasználati törvényt szavazzasson meg a parlamenttel. El akarják venni tőlünk, a kisebbségtől ősi helységneveinket, és rákényszerítenek bennünket a cirill betűs írásmódra.

1991. XI. 19.

Vukovárt, ezt a nemrég még virágzó kisvárost, a ma már csak üszkös romhalmazt, tegnap elfoglalta a Jugoszláv Néphadsereg. Ennek most örülnöm kellene? Nincs bennem öröm, csak kiábrándultság. Már mi asszonyok is, itt az irodában, kávézás közben, csak a napi politikát, meg a híradóban látottakat beszéljük meg. Hétvégeken meg csak mennek az asszonyok, egyre csak mennek, nagy táskákkal fölpackolva a határ felé. (A férfiakat 17-től 60 éves korig nem engedik ki az országból.) Én is ott szorongok a buszon, két nagy utazótáskával. Viszem a hét közben kimosott, kivasalt tisztát, meg kis dobozokban a szeretettel sült, főzött hazai ízű ételeket.

Életemben mostanában kevés az öröm, jó lenne kapaszkodni a fiamba, de a kamaszkor őt is elsodorta időm.

1993-ban és 1994-ben munkahelyem kezdett elviselhetetlenné válni, pedig már megszerettem a könyvelést. A hiperinfláció miatt túl sokat kellett értelmetlenül dolgoznom. Kézzel könyveltem, és háromhavonként három meg hat nullát is le kellett a számok végéről vágnom, hetente pedig fizetést számoltam. A dinár értéke szinte naponta zuhant lefelé, tehát egyre többet dolgoztam a semmit sem érő fizetésemért.

Sohasem felejttem el, egy nap megkaptam a heti béremet, és kiszaladtam a piacra, még délelőtt, mert délután még kevesebbet ért az a 21. 000. 000. 000. dinár, amin két tekercs WC-papírt tudtam csak venni. Hát nem! Elég volt, és ekkor eldöntöttem, idő előtti nyugdíjba vonulok.

Az üzletekben torokszorító volt az üres polcok látványa, csak a piacon lehetett még kapni valamit, azt is valutáért. Férjem egyheti bérével bement a boltba, és megkérdezte mi kapható. Az elárusító válasza: „Csak redőnyzsinórunk van”. A férjem erre így szólt: „Erre éppen most nincs szükség a háznál, de sohasem lehet tudni. Kérem azt a redőnyzsinórt! Ezen megint nevetünk, de úgy, hogy az inkább sírásra hasonlított. Ha nem velünk történnek meg ezek a dolgok, tán másnak el sem hiszem. 1994 telén még áramkorlátozással is győltörtek bennünket. A ki-bekapcsolások rendszerét már jól megtanultuk, és ehhez igazítottuk egész életünket, a főzést, mosást és fürdést. Az üzemanyaghiány miatt egyre ritkultak a buszjáratok. Egy alkalommal reggel 6 órától 8 óráig hiába vártuk a buszt két szölista kislánnyal, nem jött, és mi nem utazhattunk Újvidékre, a megbeszélt rádiófelvételre. A háború miatt az egész

életünk elszegényedett és ellehetetlenedett.

Egy napon motorján odarobogott hozzánk az öcsém, és így szólt: „Gyere, egy verset akarok neked fölolvasni, de csak neked. Kérdelek tőle, ki írta? Te? Fejével csak bólint, és olvas egy verset, amelyben emlegeti Jaltát, meg fajtánk egész balsorsát. Öcsi nagyot nőtt a szememben. Faggatom. – Mondd, mióta írsz verseket? – Nemrég óta – feleli, de most annyi baj ér bennünket, magyarokat itt a Vajdaságban, hogy valami belső erő kényszerített ennek a versnek a megírására. Ennek kapcsán eszembe jutott egy ismerősöm gúnyos megjegyzése: „Te mersz engem magyarságból kioktatni, amikor negyed liter magyar vér sincs benned?” És lám, itt van Öcsi azzal a „negyed liter magyar vérével”, s milyen őszinte bánattal érezte át és írta meg versét a magyar sorstragédiáról. Nem a vér számít, hanem a nevelés, ezen múlik minden.

Az én életem olyan volt, amilyen – eltelt – volt benne jó is, de mi vár itt a fiamra, meg a többi fiatalra, akik még nem hagyták el ezt a szerencsétlen országot?

A fiam Magyarországon szerzett oklevelet, de mégis visszajött, mert úgy ragaszkodik szülőföldjéhez, mint én az enyémhez. Éppen az oklevél-honosítással kapcsolatos különbözeti vizsgán volt Újvidéken március 24-én, amikor megkezdődött a NATO-bombázás. A fiam este hatkor ért haza, 8 óra körül meg már hullott a bomba Újvidékre.

Televíziózás közben egyszer csak egy furcsa, mély morgásra lettünk figyelmesek. Szaladunk a teraszra, és szemünket a sötét égboltra függesztjük, de semmit nem látunk. A dübörgés már a fejünk fölött hallatszik. Nem tudunk szólni a döbbenettől. Félünk. Közben megszólalnak a szirénák csúnya, vijjogó hangon. Amint halkul a bombázórepülő hangja, mi is kezdünk magunkhoz térni, de még mindig hihetetlen, hogy a NATO beaváltotta fenyegetését: ha tovább folyik az albán lakosság kiűldözése Kosovából, megtámadja Jugoszláviát. Megint háború van. Lassan már tíz éve tart ez a hol beismert, hol titkolt háborúskodás. Mivel a háborúk mindig sok pénzbe kerülnek, így lettünk egyre szegényebbek. Mi, délvidéki magyarok pedig itt vergődünk ebben a semmi közünk hozzá háborúban. Ezután szinte menetrendszerűen, minden este megjelentek a délre húzó bombázógépek, az idegszaggató szirénák kíséretében. Ezt nem lehet megszokni sem embernek, de még az állatnak sem. Amíg szól a sziréna, a szomszédasszony kutyája a fejét az ég felé nyújtva vonit. Folyton a tévét néztük. Bombázták Szerbia szinte minden városát, de talán a legtöbbet Újvidéket. Égtek az olajfinomítók, a té-

véállomások, és a Duna-hidak sorban a vízbe omlottak. Az ország szétbombázva, az emberek idegbajosak és szegények, de a vezetés, amely idejuttatott bennünket, az maradt.

Mi is pénztelenek voltunk. A havi nyugdíjunk arra sem volt elég, hogy a rezsiköltséget kifizessük belőle. (A téli hónapokban 1200 dinár volt a fűtési költség, és 800 dinár a havi nyugdíjam.) Mindenki úgy segít magán, ahogy tud. Van aki feketézik, mi ehhez nem értünk, hát elkezdtünk kapálni azon az egy lánc földön, amit örököltünk. Nincs pénz napszámosokra, sőt benzinre sem, így aztán biciklizünk a kukoricaföldre, ami nem is lett volna baj, ha én úgy igazán tudok kerékpározni, de nem tudtam. Amíg kiértünk a mezőre, én háromszor estem le. Amint nem hallotta férjem maga mögött a kerekek surrogását, hátranézve engem hol a járda szélén, hol meg a mezei út gödreinek szélén látott üldögegni. Ilyenkor mindig nagyon dicsértem magam, hogy ügyesen tudok leesni, mert komolyan nem ütöm meg magam soha, de azért mire beálltam a kukoricasorba, remegett kezem-lábam a biciklizés izgalmaitól. A kapálással nem is lett volna semmi baj, csak a nap, az a cudar pörkölt. Sehol egy fa! – sóhajtottam. Hová bújjak? Egy kutyafabozót látok jó messzire, de az alá nem memék bújni, mert ott biztos kígyók tanyáznak. El is határoztam, hogy én bizony fákat ültetek a föld végébe. (Azóta sem került rá sor.)

Mi ketten lassan haladtunk azon a végtelen hosszú földön, amíg meg nem szántak barátaink, és eljöttek segíteni. Beszélgetés közben könnyebb lett a kapa, és jobb ízű a falat ott a föld végében. Néha egy-egy repülő húzott el a fejünk fölött. Meg is jegyezte valaki közölünk: — Mi lenne, ha most a fejünkre dobnának egy bombát? — A másik így válaszolt: — Dehogynak. A pilóta mindent lát, azt is, hogy nekünk kapa a fegyverünk, és azt is látja, hogy ezek a szegény, bolond magyarok, ebben a melegben kukoricát kapálnak. Na ebben van egy kis igazság is, mármint, hogy a bácskai magyar akkor is szánt, vet, kapál, ha semmi haszna nincs belőle, mert a föld az szent dolog számára, az paragon nem maradhat, akkor sem, ha nincs műtrágya, és akkor sem, ha az átadott terményért, csak fél év múlva kapja meg a befektetést sem fedező pénzt.

Minden szempontból cudar év volt az 1999-es esztendő, számomra is. A martonosi gyümölcsös fáit, amelyeket mi ültettünk, gondoztunk, most a talajvíz tönkretette. Nyár közepén a kajszibarackfák száraz gallyaikkal meredeztek az ég felé. Ezek a fák, amelyek egy kicsit Lakost is jelentették számomra, már nincse-

nek. Nagyon szerettem az árnyas fák alatt jönni-menni vagy üldögelni, miközben tekintetemmel bebarangoltam a füzes Tisza-partot meg a vadvirágos töltésoldalt. Szóval a csendet, meg a békét jelentette ez a most békakuttyolóvá változott gyümölcsös. Az jó az emberi természetben, ha egy darabig sír is, jajgat is, de a végén föltápáskodik, és teszi a dolgát tovább.

Napjainkhoz érve, be kell látnom, más lett a világ körülöttem. Kanizsán már nem divat nyári estéken korozni. Hiába sejtelmes a kandeláberek derengő fénye, hiába illatoznak a nagyra nőtt hársak nyári estéken, mégis kihalt a főutca. Ilyenkor találónak tartom Kanizsára „a csönd városa” elnevezést. A park sétányait hiába díszíti a bársonyvirág narancssárgája és a szalviák égővöröse, már alig gyönyörködik bennük valaki. A Vigadó is magányosan omladozik, roskadozik, a régi pezsgő életnek, a cigányzenének már híre-hamva sincs. Így már csak emléket őrizzük mi, akik még egykor ott ültünk nyári estéken a platánok alatt. Azt nem mondom, hogy szomorúbb, csak éppen más lett az élet, a nyüzsgés átlevődött a Tisza-partra. Az ifjúság ebben a sok bajjal kísért életünkben is keresi az örömet, a boldogságot, és ez így van jól. Nyáron élet van a Tisza-parton: szól a zene éjjel-nappal, nyüzsgő, tolong idős, fiatal ott, abban a rostélyok füstjétől fűszeres illatú, pezsgő világban. Mások lettek a szórakozási szokások is. Nekünk valamikor nővéremmel este tizenegy órára haza kellett érnünk a táncról, mert ha nem, az volt a büntetés, hogy bezárták a nagykaput, és akkor mászhattunk át a kétméteres téglakerítésen, aminek a legtetején még szögesdrót is volt. Bizony mindig siettünk haza, mert az ilyen hegymászói vállalkozáshoz nemigen volt kedvünk. Ma ez egy kicsit másként van, mert este tíz órakor indulnak el otthonról a fiatalok szórakozni.

Nem csak a szokások, de lassan Kanizsa lakói is kicserélődnek. Egyre több idegen arcú, szavú ember jön velem szemben az utcán, akiket sorsuk vagy tudatos erők ide irányítottak, a gyerekeink pedig lassan eltűnedeznek; csak a mi utcánkban hat fiú költözött át Magyarországra. Ezen talán ne keseregjünk, mert ők élnek, csak éppen nem itt. (Keseregni azokon kell, akik meg sem születtek, vagy akik beolvadtak.) Az elköltözöttek egy része talán visszatér, ha jobbra fordul itt is az élet. Be kell látnom, hogy egy kis baj van a magyarságtudatunkkal is. Nem elég, hogy vannak magyar pártjaink és politikusaink, akik harcolnak jogainkért, de nekünk, egyszerű embereknek is kell tennünk magyarságunkért valamit. Keveset, de ezekből a kevesekből lesz a sok. Ha egy anya magyarul szól, mesél a gyermeké-

nek, ha bölcsője fölött magyar dalt dúdol, ha magyar iskolába íratja, ha beszél ezeréves múltunkról és átadja szép hagyományainkat gyermekének, akkor már sokat tett megmaradásunkért. Egyszerűen csak magyarnak kell nevelni gyermekünket, nem vadnak és gyűlölködőnek, csak magyarul érzőnek. Igaz, az utóbbi időben ezen a téren pozitív változást vettem észre. Identitástudatunk erősödését jól érzékelem a már tíz éve létező népdalkórusban is. Több évvel ezelőtt egy új kórustag, hallva, hogy mi énekeljük a Himnuszt és a Szózatot, kicsit vonakodva azt mondta: „Én eddig párttag voltam, és nem szoktam magyarkodni”. Itt közbeszóltam: „Mi sem, csak éppen elénekeljük a saját himnuszunkat nemzeti ünnepeinken”. Ma már az említett kórustag minden ellenvetés nélkül lelkesen éneklő a „Boldogasszony anyánk”-at is. Lassan majd belátják az emberek: ha nyíltan vállalják magyarságukat, az jobb a meghunyászkodó sunyításnál, és ezért ha nem is jobban szeretnek, de a lelkük mélyén jobban tisztelnek majd bennünket a velünk együtt élő más nemzetiségűek.

Sajnos a Muravidéken még rohamosabban fogy a magyar, mint itt, a Délvidéken. Ezt tapasztalom lakosi látogatásaim során. Nagyanyám már rég a lakosi temetőben pihen. A Leposa-ház helye pedig fűvel van bevetve, és egykori lakói a világ négy sarkában vannak szét-szórva, de barátaim még élnek, és engem mindig viszsza-várnak. Azalatt az egy-két hét alatt, amíg otthon vagyok a faluban, félreteszik az ezeregy dolgot, és egymáshoz szaladgálva beszélgetünk, nevetgélünk ugyanúgy, mint rég. Igen, ők, a kicsit már elnehezült testű, életük felén már túllévő asszonyok, ők még a régiek, de a falu már nem az. A már csak álmaimban létező zsuppos házak mind eltűntek, helyükön kacsalábon forgó házak ékeskednek, és sajnos ezekben már legtöbbször idegen ajkú az új lakó. Nincs már „Posta út”, csak autótút van, ahol minden pillanatban elszáguld egy jármű. Megfájdul a szívem, amikor hallom, hogy a magyar fiatalok is sokszor szlovénul beszélnek egymás között. Doda barátnőm mesélte, hogy a sarokban botot tartott, amellyel a gyerekeit regulázta, ha beszédüket szlovénra fordították. Istenem – gondolom szomorúan – mit ér már az a magyar szó, amit boftal kell kikényszeríteni? Az sem ér sokat, ha a szép, ragyogó szemű kisfiút Árpádnak hívják, de már csak törve beszéli a magyart. Mi tette ezt velük? Talán a kétnyelvű iskola? Ez már másnak a dolga lesz, hogy megírja, nekem meg marad a fájdalom. Attól félek, hogy a ma még mintegy 50 százalékból magyar Alsólakos is eltűnik, ha egyszer barátnőim is kiköltöznek a temetőbe, hacsak csoda nem történik.

Bizzunk a csodában, és addig is örüljünk, hogy még ott vannak azok a "régi lányok", akik a visszautazásom előtti este, minden hívás nélkül gyülekezni kezdtek ott-hont adó barátnőm lakásán. Rám hunyorítva kedvesen azt mondták: "Na akkor most dolgozzunk!" És elkezdtek: "Megyen már a hajnalszék lefelé ...", meg hogy "A lendvai csárdában ecet ég a lámpában ..." És nincs vége a dalolásnak, csak sokára, úgy mélyen az éjszakában, és akkor azt kezdik el, hogy: "Itt hagyom a falutokat nemsokára ..." Már mindenkinek könnyes a szeme, nekem meg nő a gombóc a torkomban, de mégis erőt veszek magamon, és így szólok: — Ne sirjatok lányok, visszajövök, hisz tudjátok, Alsólakosban van elásva a "pópikom". Mindenki érti a babonát, hogy ahol születünk és köldökünket elásták, oda mindig visszatérünk. (Sajnos szülőföldem már másik országhoz tartozik, és az odaútazásom bonyolulttá vált.)

Leposa Ignác leszármazottainak adatai

Létszám	Iskolai végzettség					Nemzeti hovatartozás			
	6-8 osztály	ipariskola	középiskola	ifiskola	egyetem	magyar	horvát	osztrák	USA
Gyermekek: 5.	5.	0.	0.	0.	0.	5.	0.	0.	0.
Unokák: 7.	2.	2.	2.	1.	0.	7.	0.	0.	0.
Dédunokák: 10.	0.	2.	1.	0.	7.	5.	1.	2.	2.

A család népesedését vizsgálva, be kell látnom, Leposa Ignác nagyapám leszármazottai szép lassan elfogynak, mivel neki öt élő gyermeke volt, viszont unokája csak hét van, dédunokáinak száma pedig csak tíz. Ha minden gyermeknek annyi utóda lett volna, mint neki, akkor ma 25 unoka és 125 dédunoka lenne ($5 \times 5 = 25$), de ha a realisabb háromgyermekes családmódellet veszszük, akkor is 15 unokának és 45 dédunokának kellene lennie. Az iskolai végzettséget tekintve, itt szembeszökő a harmadik generáció magas iskolai végzettsége (tíz dédunokából hétnak egyetemi végzettsége van). A beolvadást szemlélve érdekes, hogy az mindig a fiúágon következett be. Anyám egyetlen bátyja szlovák nőt vett feleségül; itt még az unokák magyarok, de a dédunokák már osztrákok (Bécsben élnek). A Dél-Amerikában élő Máriának fia volt, itt két angol dédunoka van (az USA-ban élnek). A csáktornyai Irénke fia horvát nőt vett feleségül. Itt egy horvát dédunoka van, de ő még tud magyarul, mert nagyanyja kiskorában megtanította. Az asszimilálódott dédunokák esetében döntő szerepe volt

a nem magyar környezetnek. Családomra jellemző, hogy a magyar anyáknak minden esetben magyar nemzetiségű gyermeke lett, akkor is, ha az apa más nemzetiségű (anyám és Irénke), viszont a magyar anyák fiai, ha más nemzetiségűt vettek feleségül, ezek házasságából már nem lettek magyar gyermekek (István és Péter).

Úgy látom, itt a Délvidéken ez nem így működik, mint az én családomban. Itt, ha egy magyar nő szerb férfihez megy feleségül, akkor ebből a házasságból majdnem minden esetben szerb nemzetiségűek lesznek a gyermekek. Még ha magyarul beszél is gyermekével a vegyes házasságban élő anya, akkor is szerb iskolába írta a félig magyar kisgyermekét, mert így látja jövőjét biztosítva. Kisebbségként élni nem jó. A vegyes házasságban élők ezt jól tudják, és ettől a sorstól akarják „megmenteni” gyermeküket. Néha azért vannak harcos lelű magyar anyák – ilyen volt az én anyám is – akik vállalják a nehezebb utat, igaz, kevesen.

Tudom, jól tudom, elfogyásunk a Muravidéken és itt, a Délvidéken mégis csak baj, mert eltűnésünkkel feladnánk azt a rögöt, azt a földet, amelyhez őseink verejtéke tapadt, ahol anyanyelvünkön szóltak, daloltak sok évszázadon keresztül az emberek, és ahol magyar kisgyermek sárt bele életük első percében ebbe a cudar nehéz, de mégis szép világba.

Szómagyarázatok:

1. sublót — fiókos láda
2. szürű — szémű, ahol a szekeret tartják
3. szekerce — kis faragófejsze
4. faszijács — forgács, gyalulás után maradt
5. dödölle — étel krumpliból és lisztből
6. tik — tyúk
7. szüntös — kócos
8. porhálás — kapálás
9. vindöl — zsírosbödön
10. hóharmat — dér
11. dalozni — dalolni
12. pajta — szénatartó gazdasági épület
13. üstök — eres
14. gypü — élőösövény
15. kigyópásztor — szitakötő
16. maskurázás — maszkajárás
17. tóka — kicsi tó, kiöblösödött forrásvíz
18. porond — vízből kiemelkedő homoksziget
19. pópik — köldök

MIRNICS ZSUZSA:

Mágusok varázspálcája

Nem létező helyzetekben nem létező emberek

Szabadka, 2000 februárja, reggel fél hat.

Az élelmiszerbolt előtt hosszú, gyarapodó sor. Férfiak, nők, öregek, fiatalok. Hideg szél fúj, meglátszik a lehelet, az eső kintartóan esik, az esernyőkről csurog a víz. A tömeg türelmesen várja a boltnyitást és a tejet, ami majd egy félóra alatt elfogy, s a sor végén állóknak már valószínűleg nem jut. Ez a nyomor tizedik éve: a városban (és más városokban és a falvakban is), több helyen is, és máskor is, ugyanilyen sorok a boltok előtt, ha hire megy, hogy cukor, étolaj, mosópor stb. érkezik. Sok a hiánycikk. Most történetesen tejet remélnék a sorban állók. Újsághír nem jelenik meg, fotó nem készül róla, a televízió nincs jelen egyetlen sorban állásnál sem, legyenek azok a betegek a gyógyszertár, nyugdíjasok a posta, a bank előtt; a hazai média kisa-játítva, elfojtva, a külföldi kitiltva – legfeljebb valamelyik magyarországi tévé képernyőjére kerül fel néhány képsor. S miután amiről a sajtó nem tudósít, az közéletünkben nem is létezik, így nem létezőnek kellene éreznem a tejhiányt, a sort, az álmos embereket e lucskos és hideg időben, sőt alighanem önmagam is a néma tömegben.

Az idő múlik, valaki bosszúságának ad hangot. „Hallgass! – jön rá azonnal a válasz. – Fő, hogy a NATO nem bombáz bennünket!” A hazafias mondatra beáll a csend.

A tömeg, mintegy fél évszázada hol a külső, hol a belső ellenségtől jobban fél, mint a nyomortól. Ebben a félelemben a valódi bajokat szóvá tenni – árulás.

A vörös császár fehér glazékesztyűje

A titói kommunista rendszer folyamatosan egy-ségbe tömörítette, összetartotta Jugoszlávia népeit: partizánmozgalomban, népfelszabadító háborúban, Tájékoztató Irodás veszélyben, a kapitalizmus rémétől való félelemben, belső ellenséggel (liberalizmus, technokrácia stb.) való leszámolásban. A „harc” általában átfogó és látványos volt, a veszély elhárulásával a dolgozó nép megkönnyebbülten fellélegzett: győzött! – és gyarapodott önérzete. A nemzeti büszkeségre külön rálapátolt Jugoszláviának a világban elfoglalt helye az el nem kötelezettek mozgalmának megalapításával, melynek egyik vezére a minden akadályt, külső és belső ellenséget legyőző, hős, szabadságszerető nép nagy fia, a világ legbölcsebb államférfiúja, a balkáni térség nagy hadvezére volt. A kommunista rendszer a hatvan-hetvenes években állandóan fenntartotta a veszélyérzetet, ugyanakkor azonban népének jólétet is nyújtott – a keleti tömbhöz tartozó országokhoz viszonyítva mindenképp az is volt. Maga a fényűző udvartartást vezető vörös császár¹ elkápráztatta a világot: a béke himnókeként bejárta az el nem kötelezett országokat, sőt a fél világot, útjaira újságírók hada² kísérte, akiknek az volt a dolguk, hogy az ország és az államférfi tekintélyét³ terjesszék, gyarapítsák.

A Tito-rendszer kezdettől fogva kiemelten kezelte a sajtót. Kettős szerepet szánt neki: a tömeg meggyőzése, befolyásolása a jugoszláv típusú kommunizmus építésében és Tito személyiségének legendássá tétele⁴; a sajtónak a hős partizánvezér érdemeit folya-

1 Többek között Dobrica Ćosić, Veljko Mićunović számolt be arról a mérhetetlen pazarlásról, amely Tito világ körüli és hazai útjait jellemezte. 1961-es afrikai „békeútjára” a Galeb hajót átalakították és felszerelték úgy, mint az elnöki rezidenciát. A menetet a Split, a Kotor és a Pula páncéltörők és a Lovćen kereskedelmi hajó kísérte, a menet felett két repülőgép körözött, hat saját és több ajándéknak szánt gépkocsit utazlattak. Az emberek tucatlainak az volt a kizárólagos feladata, hogy útközben Tito hangulatáról, jókedvéről gondoskodjanak. A hajón utazott egy rézfúvós, fúvós- és vonózenekar, népi zenekar, a szlovén kvintett, a szalonzenekar és a nagy jazz-zenekar (Slavoljub Đukić: Čovek u svom vremenu, Beograd, 1989).

2 A köztársaságok és a két tartomány minden jelentősebb sajtószerveinek képviselője, köztük magyar újságírók is.

3 A fentebb említett könyvben Ćosić, akit Tito magával vitt afrikai útjára, azt is elmondja, mekkora volt elsősorban Jovanka Broz családja, amikor az író belekapaszkodott abba a szalmaszáliba, hogy az útról azt ír, amit akar.

4 Tito érinthetlenségének tényét támasztja alá egy nevetséges sajtóhiba a Magyar Szó napilapban (hadvezér helyett vadvezér), ami miatt a „felelősöket” megbélyegezték, megbüntették, meghurcolták.

matosan magas hőfokon kellett tartania, emellett ki kellett alakítani róla a történelemformáló, nagy, legendás államférfiú mítoszát. A média szolga volt: a bottladozó gazdaság ellenére egy békésen fejlődő, egységes, erős országról (melyet egy karizmatikus, böcs államférfi vezet) győztette a hazai és külföldi közvéleményt. Ez a kép rendkívül fontos volt a világ felé is⁵, hiszen csak egy nyugalomban, kiegyensúlyozottan, ugyanakkor lendületesen fejlődő, rendezett ország számíthatott újabbnál újabb kölcsönökre (amiből egyébként a jólétet, később pedig már csak a látszatát, fenntartotta).

A kommunista rendszernek érdeke volt a magyar kisebbség jó közérzete, ehhez szervesen hozzátartozott az anyanyelvű tájékoztatás is. Magának a háborúban szerzett terület népének jutott az a szerep, hogy meggyőzze a világ közvéleményét: nemzeti identitásának megőrzéséhez mindene – anyanyelvű iskolája, színháza, könyvkiadása, politikai képviselője, sajtója stb. – megvan, életszínvonal a magyarországihoz képest irigylésre méltó, már-már nyugati, nem kívánczik – miért is kívánczna? – visszatérni az anyaországhoz. Integrálódott az új hazába, és a saját külön útját járja⁶. (A vajdasági magyar tömegtájékoztatási eszközök ezt az eszmeiséget maradéktalanul kiszolgálták egészen a nyolcvanas évek közepéig, s hozzájárultak a magyar kisebbség gyökértelenné válásához, nemzetiségként való elbizonytalanodásához, elfogyásához.) A jugoszláv állam a magyar tájékoztatási eszközöket viszonylag bőkezűen pénzelte, a politika bizonyos „szabadelvűsége” is lehetőséget adott, amelynek azonban megvoltak a maga szigorú korlátjai (a kommunista párttól, az elnemkötelezettségtől, az önigazgatásról, a testvériség-egységről csak dicsérően lehetett írni, a klérusellenesség kötelező volt, az anyaországtól való távolságtartás pedig kiemelten fontos). Ritkán történt kilépés e keretek közül: a kisebbségi média államtól való függősége (a behatárolt olvasóközönség, kis példányszám stb.) oly nagy volt, hogy az állami támogatás csökkentésével vagy megvonásával lakat került volna

bármelyik intézménye, lapja, sajtóháza ajtajára. Ez a függőség teljesen világos volt mindkét fél számára.

A Vajdaságban ebben a korszakban négy kisebbségnek volt az állam által pénzelt napi- vagy hetilapja, gyermeklapja, helyi rádió; megalakult a nagy hatósugarú Újvidéki Rádió 24 órás magyar műsossal, az ötnyelvű Újvidéki Televízió. A magyarságnak volt napilapja s annak újságjellegű mellékletei, két hetilapja, ifjúsági, gyermek- és óvodaslapja, valamint számtalan más sajtókiadványa.⁷

(A nyolcvanas évek végétől a napjainkig oly sokat ismételtetett politikusi szöveget, amely szerint Szerbiában a kisebbségek a nemzetközi mércékkel szavaltaknál sokkal nagyobb jogokat élveznek, a hatvanas-hetvenes évek taktikai bőkezűsége alapozta meg.)

A pompakedvelő vörös császár fehér glazékesztyűje azonban kemény öklöt takart.⁸ A testvériség-egység eszméjének hátterében közben másféle politika zajlott: a rendszer igyekezett csökkenteni a nemzeti kisebbségek nagy számát, fájdalommentesen, elegánsan (áttelepítés, betelepítés, a vegyes házasság előnyeinek propagálása,⁹ a jugoszlávnak mint nemzetkategorának a bevezetése, a kisebbségek kivándorlásának a gerjesztése, stb.) Az idő e türelmes módszernek dolgozott.

Ám bármilyen tökéletes is volt a sajtó feletti ellenőrzés, a magyar tömegtájékoztatás berkeiben az egyszólamúság idején is voltak „ügyek”,¹⁰ s ha nem volt, kreáltak (amikor a jugoszláv sajtó nyugtalankodott). Ezek elsősorban a magyar politikusoknak szereztek érdemet, s éberségüket, a kommunista eszme iránti elkötelezettségüket voltak hivatottak bizonyítani (vagyis hogy a magyar sajtó sem mentes az elhajlásoktól, de a rendszer, a magyar politikusoknak köszönhetően eszmei-politikai megtisztulásra képes).

Egyébként azonban jólétben, biztonságban volt.

Aztán vége lett ennek is. A császárt, császárhoz méltó pompával, eltemették.

5 E sorok írója maga is meggyőződött róla (az 1960-as évek végén, amikor egy ifjúsági kongresszusról kellett tudósítania), hogy egy fogadáson a külföldi vendégek, diplomaták egymást taposva tolongtak, hogy Tito és felesége közelébe kerülhessenek.

6 A Magyarországtól való távolságtartás egészen odáig fajult, hogy még a magyar helyesírás is „sajátos” lett: Noviszád, Szubolica stb.

7 A politika bevetett minden eszközt, hogy a böcs látszatát fenntartsa: a lapok egy részét a munkaszervezetekkel vásároltatták fel, amit sokszor szét sem osztottak – nagy volt az eladatlan példányszám.

8 A másként gondolkodókkal való kegyetlen leszámolás büntetésének helyszíne az Adriai-tengeri Golí otok rabsziget volt, ahol a politikai foglyok raboskodtak, köztük magyar újságírók: Kek Zsigmond, Galamb János, Dér Zoltán és mások.

9 A legtöbb magyar politikus vegyes házasságban élt, gyerekeit szerb iskolába járatta.

10 Az Új Symposionban Rózsa Sándor az el nem kötelezettekéről írt, Zentán egy magyar amatőr Kisérleti Színpad megalapításából csináltak ügyet, Adán Tito képének „meggyalázása”, Magyarokanizsán néhány tanármak a templomi orgonahangversenyen való részvétele vált országos üggyé, majd az Új Symposion íróival való leszámolás és a szerkesztőség szétzúzása következett, s ide tartozik az a reakció, amely Ilyés Gyulának egy német lapban megjelent interjújára született meg, stb.

Járom a hetedik hatalomnak

1986-ban a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia meghozta a szerb nemzeti programot, a híres-hírhedt Memorandumot, s ezzel legalizálta a szerb nacionalizmust. Szerbia központosított. 1987-től kezdve a Vajdaság fokozatosan elvesztette önállóságát, elsőként a pénzügyekben. Az államkassza pénzforrásainak Belgrádba irányítása a vajdasági média gazdasági önállóságának elvesztését is jelentette. 1987-ben bekövetkezett az Újvidéki Rádió és Televízió egyik fontos anyagi forrásának, az előfizetési díjnak belgrádi központosítása; a pénz vissza(nem)juttatásába Vajdaságnak nem volt beleszólása.

Az 1989-es alkotmánymódosításokat 1990-ben az új szerb alkotmány követte, s ezzel a két tartomány teljesen elvesztette önállóságát. A korábbi tartományi szintű intézmények rendre megszűntek vagy leépültek. Szerbia a nacionalizmus útját járta, háborúra készült, s ebben az új helyzetben teherré vált számára a nemzeti kisebbség,¹¹ ennél fogva jelentéktelenné a nemzetiségi média is. Ha ugyanis elfogadjuk, hogy Jugoszlávia feldarabolása csak a nacionalizmussal fűtött tömegekkel volt lehetséges – az összetartást a veszélyérzetkeltéssel és a szerb nemzeti mítoszokhoz való visszaléréssel érték el –, akkor minden világos, egyszerű, ami a médiával azokban az években és később történt. A nemzetállamnak csak mérsékelten volt szüksége a kisebbségi sajtóra (akkor is teljes ellenőrzése alatt, a nemzetállam céljait szolgálva), a háborúra készülő ál-

lamnak pedig egyenesen ellensége lett a nyolcvanas években kialakult független sajtó, valamint az állami médiában fellelhető független színezetű vagy a nagyszerb politikát nem kiszolgáló lapszerkesztés. A vezető szerb médiumokban példátlan tisztogatás történt,¹² s rövid idő alatt eldőlt, ki kerül utcára, ki hunyászkodik meg vagy hódol be. A független médiumok működését pedig minden lehető eszközzel gátolták,¹³ az állami támogatás mértéke a hűség és a fontosság függvénye volt; a rezsim a végletekig kihasználta a monopolhelyzetben levő papírgyárának stratégiai előnyeit „saját” lapjainak befolyásolására, függőségük fenntartására is.¹⁴ Az állami médiumok, cserébe a Szerb Szocialista Párt, az Egyesült Baloldal és a Milošević-rezsim hűséges kiszolgálásáért, biztonságba kerültek, a függetlenek, a felesleges és a kisebbségi sajtóházak kیهزته- tése és elsorvasztása pedig kezdetét vette. Az írott sajtó a rendszernek nem okozott többé fejfájást: a nagy példányszámú vezető (egykor nagy tekintélyű) szerb lapok a tisztogatások után olcsókká váltak,¹⁵ a kis példányszámú, független lapok drágák lettek, és kevés olvasóhoz jutottak el. De volt még egy ok, ami miatt Milošević propagandájának nem fájt a feje a független sajtó miatt: az a műveletlen, félig írástudó réteg, amelyre a rendszer támaszkodott, nem olvasott újságot,¹⁶ s idegen tévéállomások propagandájától sem kellett tartania, mert idegen nyelvet nem tanult, s erre büszke volt.¹⁷

A Milošević-rezsimet a televíziónak a tömegekre gyakorolt hatása és a képpel való manipulációs lehető-

11 Az 1991. évi népszámlálás szerint Szerbia lakosságának kb. egyharmada kisebbség volt, a Vajdaságban a szerbek és a montenegróiak (államalkotó nép) együttes arányszáma 59,1%. A nemzeti és etnikai kisebbségek együttes száma, beleértve a magukat jugoszlávnak vallókat is, 40,9%.

12 A Szerb Rádió és Televízió, a Belgrádi Rádió, a Politika napilap, a NIN, a Duga, a Politika-ekspres stb. Az ötnyelvű Újvidéki Televíziót Újvidéki Stúdióként a Szerb Televízióhoz csatolták, nemzetiségi műsorait megnyirbálták, adásidőjüket csökkentették; az Újvidéki Rádióval ugyanez történt, ezenkívül nemzetiségi műsorait kisebb hatótávolságú frekvencián sugározták.

13 A független sajtó az egyetlen állami papírgyárban méregdrágán jutott papírhoz, később ezt a lehetőséget is megvonták tőle, az állami nyomdák nem vállalták megjelenítését, a terjesztő vállalatok a terjesztését. Érdekességgént említjük meg, hogy a Vreme és a Borba független lapokat egy időben magyar sajtóházban, az újvidéki Forum Nyomdában állították elő. A teljes állami befolyásolás alatt lévő lapoknak sohasem voltak anyagi és papírgondjaik.

14 A papírnak többféle ára volt. Legolcsóbban a szerb politikai irányvonalat maradéktalanul kiszolgáló Politika és Politika ekspres jutott hozzá, ennél valamivel drágábban az újvidéki Dnevnik (rezsinhű, de tartományi, tehát kevésbé fontos), majd a Magyar Szó (állami alapítású, de kisebbségi és nem szolgálja ki maradéktalanul a szerb nacionalizmust), s gazdasági árat fizetett érte – ha kapott – a Jó Pajtás és a Mézeskalács, a Szabad Hét Nap stb. A Vreme, a Borba stb. – vagyis a szerb független lapok nem juthattak állami forrásból papírhoz, behozatalra szorultak, a jugoszláv polgárok zsebéhez képest méregdrágákká váltak, példányszámuk egyre csökkent.

15 A Milošević-rendszer egy időszakában a Politikát tízesével, ingyen osztogatták.

16 Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint Szerbiában 8 315 552 lakos közül 591 925 teljes írástudatlan, azaz 7,1%, ezen belül a tartományok nélküli Közép-Szerbia 5 098 779 lakosa közül 346 330, azaz 6,8%. A tízenöt évnél idősebb 4 666 891 közép-szerbiai lakos közül a félig írástudatlanok (1–3. osztályt végzetlek) száma 608 036, vagyis 12,5%. További 960 506 főnek, vagyis 21%-nak nem volt meg a teljes általános iskolája (4–7. osztály). Általános iskolai végzettsége volt 1 130 226 főnek, azaz 24,2%-nak. Az összesen 3 045 089 fő, azaz 64,5% elvileg a legszegényebb, a legműveletlenebb réteg is, amely szívesebben néz televíziót, mint vesz és olvas újságot, így érthető, hogy a Milošević-rendszer figyelme elsősorban a televízió felé fordult.

17 Szerb szállóige: Beszélj szerbül, hogy az egész világ értsen.

ség miatt az elektronikus média érdekelte elsősorban. Szaporodtak a látszólag független tévéállomások, amelyek mindegyikének háttérében a rezsim, a két baloldali párt, a Miloševićhez közelálló üzletemberek, vagy éppen maga a Milošević család állt.¹⁸ A frekvenciaelosztás az állam kizárólagos joga volt.

Milošević fokozatosan létrehozta a tájékoztatási monopóliumot, amellyel egészen 2000 nyaráig, a rezsim érdekeinek megfelelően tudta befolyásolni, maga mellé állítani és egységbe tömöríteni a tömeget.

A rezsim egyik első lépéseként átértékelte a történelmet: a média útján el tudta hitetni milliókkal, hogy a szerb nép távoli és újabb kori történelme során elszervedett veresége voltaképpen győzelem,¹⁹ hogy a volt Jugoszláviában egykori testvérei életére törtek (ami ellen egy nem létező háborúban²⁰ védekezni kellett); hogy a nép gonosz hatalmak és nemzetközi összeesküvések ártatlan áldozata; a szerb nép hősi, évszázados múltjának nyomait a legtávolabbi európai helységnevek is őrzik. És a mindennapi sorban állások ellenére is el tudta hitetni a tömeggel, hogy a gyárakban folyik a termelés, lakóházak, utak épülnek, s vezetői igazságosak, szabadságszeretőek. S ugyanazt a veszélyérzetet („az egész világ ellenünk van”), amellyel a Tito-rendszer is manipulált, s amellyel egységbe tömörítette a tömeget, fenn tudta tartani, fel tudta használni a háborúra.²¹ A média szófogadó partnernek bizonyult.²²

A tömeg-tájékoztatás legyűrése mégis kevésnek bizonyult. Néhány független médium,²³ a mindennapi

rendőrségi zaklatások, fenyegetések²⁴ ellenére is fenn tartotta magát, ezek elsősorban Belgrádban fejtették ki hatásukat. Elhallgattatásukra, megfélemlítésükre újabb példátlan előírásokat hoztak: az 1998. évi tömeg-tájékoztatási törvényt,²⁵ mely teljesen kiszolgáltatotta a rendszernek és bíróságainak a tömeg-tájékoztatást. A háborús veszélyre hivatkozva voltaképpen hadbíró-sági módszerekkel ítélkezhettek minden médium, főszerkesztő, igazgató, újságíró felett, egyik percről a másikra tilthattak be lapokat, médiumokat, a rendőrség lefoglalhatta, tönkretéhetette, elvihette a felszereléseket, bárki börtönbe kerülhetett. Ellenzéki tömeg-tájékoztatási berkekben, de az államiban sem tudhatta senki, mit hozhat a következő óra. (Huszonnégy órán belül is ítéletet mondhattak anélkül, hogy az alperes akár megkapta volna a bírósági idézést.) A korábbi intézkedések sorával, majd a függetlenek anyagi ellehetetlenítésével²⁶ csaknem tökéletes információs blokádd alakult ki, következményeként pedig a néző, a hallgató és az olvasó teljesen manipulálttá vált.

A korunk Európájában példátlan, szégyenletes tömeg-tájékoztatási törvényt 2001 februárjában vonta vissza az új összetételű Szerb Képviselőház.

Tiltakozás, cenzúra, öncenzúra

A nyolcvanas évek végén, a jugoszláv megrázó kódlátások idején a kisebbségi sajtó teljes létbizonytalanságba került. A Memorandum után, az ország szélesítésének fenyegető árnyékában, főként pedig a szerb

18. Az új tévéállomások – Karic, Art, Pink stb. – mindegyike más-más réteget célozott meg: népi irányzat (turbo-folk), kispolgár, értelmiség, üzletvilág stb. A Marja Miloševićnek, az elnök lányának magán tévé-hálózata, a Košava, a fiataloknak szült, Mira Marković, az elnök felesége már a kezdet kezdetén rátenyerte a belgrádi Politika-ház Duga hetilapjára. A tévéállomások, műsorok különbözősége ellenére, a nacionalista, háborús-uszító programjukban teljesen egységesek voltak.

19. A rigómezei csata évfordulójára milliós tömeg gyűlt össze ünnepelni, s itt Milošević mondott beszédet.

20. A Milošević-rendszer mindvégig tagadta, hogy bármi köze lenne a boszniai vagy horvátországi háborúhoz.

21. ... az emberek többségét, legalábbis a civilizáltabb országokban, nem lehet másként rávenni arra, hogy öljenek és meghajjanak, csak akkor, ha előzőleg meggyőzték őket, hogy a tulajdon életüket és szabadságukat védik, másodszor, hogy milyen könnyű emberek millióival elhárítani, hogy támadás fenyegeti őket, következésképp meg kell védeni magukat. Ehhez elsősorban arra van szükség, hogy az emberekből hiányozzék az önálló gondolkodásra és érzésre való képesség, másodszor arra, hogy az emberek túlnyomó többsége érzelmiileg is függjön politikai vezetőitől. Ha ez az érzelmi függés fennáll, akkor vezetőik jóformán mindent el tudnak hitetni velük... (Erich Fromm: Az emberi szív, Bp. 1996, 20. old.)

22. A horvátországi háborút megelőzően a Szerbiai Televízió.

23. B-92 Rádió, Blic, Dnevni Telegraph és Danas napilap, Nedeljni Telegraph és Vreme hetilap, és néhány közép-szerbiai lap.

24. A zaklatások egészen odáig fajultak, hogy Belgrádban pl. bántalmazták az újságvásárlót.

25. A tömeg-tájékoztatási törvény sürgősségét jelzi, hogy a Szerb Képviselőház 1998. október 20-án hozta meg, még aznap megjelent a Közlönyben, s másnap életbe lépett. A törvény a lapkiadókát 800 000, a főszerkesztőket 400 000 dinárral büntetheti. (A gyorsított eljárást 24 óra alatt lefolytatták.) Fizetésekeptelenség esetén azonnali vagyonelkobzás következett. Slobođan Beljanski: A tömeg-tájékoztatási törvény alkotmányossága című tanulmányában a rendelet abszurditását szemléltetendő kiszámolta, hogy a legmagasabb büntetés ötven év átlagbérének felelt meg! Ha pedig átváltható lett volna (mint ahogy nem volt) börtönbüntetésre, 109,5 évet kellett volna börtönben tölteni. (Gradjanin u pravnom sistemu SR Jugoslavije, Beograd, 1999 szeptembere, 142.o.)

26. 1999. márc. 23-án a B-92 Rádiót és főszerkesztőjét összesen 150 000 dinárral büntették meg, 1999 decemberében a Danast 360 000 dinárral, a B-92-t újabb 300 000 dinárral, a Blicet 310 000 dinárral stb. Viszonyításul: a márka árfolyama 6 dinár volt.

nacionalizmus legalizálásával és erősödésével, átértelődött a kisebbségek, s ezzel együtt tömegtájékoztatásuk szerepe is. A kirakat, a látszatjólét, a kisebbségek közérzete a rendszert nem érdekelte többé, a Milošević-rezsimnek nem volt szüksége összekötő kapcsolatra, hídra a környező országok felé.²⁷ A negyven év alatt a magyarság megfogyatkozott, már nem jelentett számottevő politikai erőt, a tartomány lakossága fölhiogult. Az ország gazdasági bajai sokasodtak, a hatalom polgárháborúra készült, s ebben a helyzetben a kisebbségi tömegtájékoztatás elvesztette korábbi jelentőségét, és vele együtt anyagi biztonságát is. A kilencvenes évek elején ugyan még hangoztatták a rezsim képviselői, hogy a kisebbség nem maradhat tömegtájékoztatási eszközök nélkül, de megszűntek vagy pénz nélkül maradtak azok az intézmények, amelyek az alapítói jogokat gyakorolták, és a pénzelésükről gondoskodtak. Az Újvidéki Rádiót és az Újvidéki Televíziót a belgrádi Szerb Rádió és Televízióhoz²⁸ csatolták, mindkettő leépült,²⁹ és mindkét magyar szerkesztőségben fokozatosan szűntek meg műsorok. A Magyar Szó és a 7 NAP állami tulajdonban maradt, de támogatottságuk egyre csökkent. A Jó Pajtással, Mézeskaláccsal és Képes Ifjúsággal a hatalom egy ideig még labdázott, majd az alapítói jogokat s vele együtt a gondokat is, átruházta az újvidéki sajtóházra, a pénztelen Forumra.

A rendcsinálás, a cenzúra bevezetése, a szabad újságírói gondolkodás, a pártatlan újságírás csírájában való elfojtása nem kerülte el a magyar kisebbségi médiát sem. 1990-ben a magyar sajtóházak és szerkesztőségek élén is lecserélték az igazgatókat és a főszerkesztőket: élükre rezsimhű, szolgálékű, a hatalmat maximálisan kiszolgáló emberek kerültek. Kinevezésüket heves tiltakozások sora kísérte: az Újvidéki Stúdió magyar szerkesztősége nem volt hajlandó együttműködni az új főszerkesztőnővel, akinek végül mennie kellett³⁰ (szalonképesebb cenzor került a szerkesztőség élére). A 7 NAP alkalmazottai következetesen és keményen tiltakoztak, kisztrájkolták az egyik, majd a másik nyakuk-

ba ültetett főszerkesztőt, s mivel a magánlapok alapítása³¹ már lehetővé vált, a szerkesztőség egy része később kilépett az állam kötelékből.³² A Magyar Szó napilap szerkesztőségében is viharok dúltak a Forum-ház igazgatójának és a Magyar Szó főszerkesztőjének személye miatt. Felemás győzelem született.³³

A polgári demokráciára hivatkozva, de azzal az egyértelmű szándékkal, hogy megszabaduljanak a kisebbségi lapoktól, lehetővé vált egy látszatra demokratikus megoldás: a magánlapok alapítása. (Ez ugyan a független szerb sajtó számára nagy elméleti lehetőség volt, de mint láttuk is, működésüket nem kísérte demokratikus szellemű tolerancia; munkájukat a hatalom minden lehető eszközzel igyekezett meggátolni.) A Dolgozók hetilap, miután alapítója és tulajdonosa, a szakszervezet, lemondott róla, és új pénzelő nem akadt, Családi Kör néven magánlapként élt tovább. A Jó Pajtástól és Mézeskaláctól csaknem teljesen megvonta az állam a támogatást, magánlapként kivált a Forum-házból, azóta jelképes támogatást sem kap. A megszűnés közeli réme fenyegeti. A Képes Ifjúság a Forumban (állami tulajdonban) maradt, megjelenése sokáig szünetelt, anyagi helyzete, az állami támogatás ellenére, ma is bizonytalan.

Az elmúlt tízéves időszakban minden magyar nyelvű lap – állami és magán – anyagi gondokkal, állandó létbizonytalansággal küszködött. Példányszámuk alacsony volt, részint az olvasók vásárlóerejének csökkenése, különösen a hiperinfláció idején, részint a behatárolt számú olvasók miatt, de közrejátszott az is, hogy a fiatal, újságolvasáshoz szokott réteg tömegesen, a katonai behívók vagy a szegénység elől menekülve, elhagyta az országot. A magyar kisebbségi tájékoztatás leépült: a Milošević-rendszer csak annyi lapot pénzelt nyomor szinten, hogy a nemzetközi és magyarországi közvélemény előtt kisebbségi jogokként valamit fel tudjon mutatni, no meg amennyire a kisszámú magyar közösség felé a rezsim propagandájához szükséges volt.

27 A magyarok elleni nacionalista propaganda eredményeként sokszor mondták a szerbek a magyaroknak: „Mehetsz panasza Antallhoz! Vagy: - Ez itt Szerbia!”

28 Neve is jelezte a lefokozást: Újvidéki Stúdió.

29 A rádiótól pl. elvették a nagy hatósugarat, s ezáltal helyi jellegűvé vált.

30 Átkerült a szerb szerkesztőségbe, ahol magyarellenos, uszító kommentárjaival vált hírhedtté.

31 Az első magyar független magánlap 1990. május 9-én, Napló néven jelent meg. Újvidéken, alapítók és tulajdonosok Bódis Gábor és Németh G. Árpád. Az értelmiség lapja volt. Sorsa jelképesen tükrözi a függetlenségre törekvő kisebbségi sajtó egész helyzetét: a kezdeti magántámogatás idővel mind vékonyabban csorgott, az állam sokszor nehezítette megjelenését papírmopolóriumával, s 1997-ben megszűnt. Főszerkesztője a tragikus sorsú Keszég Károly volt, aki nem sokkal élte túl lapját.

32 1994-ben a szerkesztőség egy része, megtartva a lap nevét, megmaradt állami lapnak, egy időben rendszertelenül, majd kéthetenként jelent meg, a másik része Új Hét Nap, majd Szabad Hét Nap néven magánlapként működött 2001-ig.

33 Olyan főszerkesztőben egyeztek ki, akit mindkét fél elfogadott, a Forum-ház élére azonban egy szaktudás és tekintély nélküli igazgató került (1991–1993)

Szófogadás és kibúvók

A megváltozott körülményeket viszonylag gyorsan elfogadta az Újvidéki Rádió. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem voltak bátor újságírói helytállások, a mozgósításokról, a háborúkról készült valóság-hű, pártatlan riportok, kommentárok. Mindez azonban nem egy kibúvást kereső szerkesztőség tisztessége, hanem a Vörös-féle koncepció ellen tiltakozó vagy az azt kijátszó egy-egy újságíró vagy szerkesztő gerincessége volt. A Rádióban csaknem tökéletes volt a főszerkesztői ellenőrzés már az 1998-as tömegtájékoztatási törvény előtt is, utána pedig teljes és kegyetlen. A mozgósításokról szóló tájékoztatás és a másként gondolkodókra gyakorolt nyomás, a demokratikus és szabadelvű gondolkodás száműzése a műsorkészítésből megfelezte a rádió munkatársainak a számát, s ez legyengítette a szerkesztőséget, kiszolgáltatta a „vörös” irányításnak a megmaradt szerkesztőség másként gondolkodó munkatársait is.

Az Újvidéki Stúdió magyar műsoraiból is száműzték a nem kívánatos témákat (ilyenekhez nem volt gépkocsi, felszerelés, csoport). Az elektronikus médium fontosságát bizonyítja, hogy a rendszer többszörösen is bebiztosította magát: a megbízhatóak és kiválasztottak, a rezsimhű főszerkesztők és cenzorok fölött is voltak cenzorok. Az egyszólamúság állóvizét azonban olykor viharok zavarták meg: az újságírók egy fiatal, bátor csoportja más riportokat, kommentárokat, olykor egész műsorokat

vitelt képernyőre; olyan nyira, hogy a néző tudta, kinek a híradóját érdemes megnézni. A kilencvenes években ugyanis tabutéma volt a horvátországi háború valódi okainak elemzése, az erőszakos katonai mozgósítások, a sajtószabadság, az emberi, a kisebbségi jogok stb. Az újságírók egy része a veszély ellenére vállalta a kockázatot. A rendszer jellegének ismeretében elhallgattatásuk törvényszerűnek mondható:³⁴ a televízió-vezetés, látszatindokokra hivatkozva, leszámolt velük. A példa-

statuálás után a cenzúra még éberebb lett, a rendszert kiszolgáló újságírók még lelkesebbek, és működésbe lépett az öncenzúra is.

Látszólag ellentmondás, hogy a demokrácia drasztikus felszámolásának idejére esik a Magyar Szó legbátrabb, legdinamikusabb korszaka,³⁵ ám tény, hogy a nyolcvanas évek végére a szerkesztőségben felnőtt a fiataloknak egy művelt, tisztánlátó, bátor, a független újságírásnak elkötelezett csoportja, amelyik magával ragadta a szerkesztőséget és az olvasótáborát. Kiállásuknak köszönhetően olyan újságcikkek is napvilágot láttak, amelyek korábban elképzelhetetlenek voltak,³⁶ s a Magyar Szó együtt volt olvasóival a valós gondjaikban is. Ez az alapállás a kilencvenes évek legelején tudatosan vállalt szerkesztési hozzáállás volt; a hatalom nyomással, kiéheztetéssel válaszolt rá. Az anyagi gondok ezután állandósultak (létféltetésen tartott támogatás, papír- és üzemanyagihiány, lapterjesztési nehézségek), s a szerkesztőséget kikezdte a hatalmas méretű infláció, az öt-hat márkás bérek, a katonai behívók, az állandó rettegés. A szerkesztőségnek lendületet adó, az újságírás függetlenségét követelő és pártatlan újságírást művelő fiatalok egy része a rendőrségi karhatalommal végzett katonai behívás elől külföldre menekült.³⁷ Ez az az időszak, amikor már a független tájékoztatási eszközök nagy része elnémult, a teljes ellenőrzés alatt lévő jugoszláv szerb médiának már mindent elhihet a manipulált tömeg, s nem volt lehetőség és hely az elképesztő koholmányok cáfolására.³⁸

A Magyar Szó és a Szabad Hét Nap a földre tépert és engedelmes újságírás időszakában csendes korszakát élte; ez elűtött az egyszólamú szerb újságírástól. A tartományi cenzúra gyakori elmarasztalásának ellenére bizonyos témákban egyik sem követte a felsőbb utasítást, s távol tartotta magát a délszláv népek háborújában való pártoskodástól, halványan ugyan, de a magyarok erőszakos mozgósítása ellen is kiállt. A vajdasági magyar olvasóknak és közvéleménynek megadatott az a szerencse, hogy az elmúlt tíz év

34 Csikos Zsuzsát 1991. február 1-jén elhangzott kommentárjáért felfüggesztették, majd február 22-én Balázs Attila, Bódis Gábor, Csikos Zsuzsa, Keszég Károly és Németh G. Árpád felmondást kapott.

35 1990–91.

36 A Magyar Szó 1990 októberétől sorozatban jelentette meg pl. az 1944-es vérengzésről szóló tárcát, a horvátországi háborúról, kényszersorozásokról elítélően írt, nem kapcsolódott a háborús uszításhoz, a NATO-bomzások idején nem használta a kötelezővé tett háborús retorikát, stb.

37 Surányi Zoltán felméréséből származik az az adat, hogy 1990 és 1999 között a vajdasági magyar médiaberkekből 145-en távoztak (Kényszerpálya (vagy) az Ígéret földje?, Beszélő, 2001. február).

38 A Belgrádi Televízió esti híradójában közölte, hogy a magyar orvosoktól infúziós oldat érkezett a szerbiai csecsemők számára, és csak a hazai orvosok éberségének volt köszönhető, hogy nem történt tragédia, mert az infúziós oldat (tápszer) mérgező volt. A hír óriási közfelháborodást váltott ki, csaknem lincshangulatot teremtett a vajdasági magyarok ellen. Néhány nap múlva a Politika c. napilap egy eldugott kis hírből közölte a magyar diplomácia tiltakozását, ám a Belgrádi Televízió figyelmen kívül hagyta, és a hír még évekig élte a maga külön „valóságéletét”.

alatt, amikor a rezsím rátenyerelt a sajtóra egészen odáig, hogy szájába rága és kötelezővé tette a hivatalos, háborús retorikát,³⁹ s a független médiát szétzúzta, a két magyar szerkesztőség továbbra is a pártatlan, tárgyilagos újságírás elvét vallotta (a körülményekhez mérten). A Magyar Szó újságírói az elmúlt tíz év alatt többször is sztrájkoltak (ami szintén nem volt minden veszély nélkül való): a kilencvenes évek elején a lap kiadása ellen. A későbbi megmozdulások inkább szociális színezetűek voltak, de megfogalmazódtak más követelések is (a lap önállóságának, az államtól való függetlenségének az igénye). A válasz csaknem mindig a kifárasztás, az időhúzás volt – „alapítója valószínűleg cserbenhagyta mind a Magyar Szót, mind a Forumot”.⁴⁰ Olykor megalázó látszattmegoldással válaszolt.⁴¹

A büntetlen magyar kisebbségi média

A szerbiai információs blokádnak és hatalom média-monopóliuma ellenére a vajdasági magyarság, ha nem is a hazai médiából, hanem más, elsősorban magyarországi forrásokból másfajta hírekhez is jutott.⁴² A körülményekhez képest a tisztességes és pártatlan újságírást művelte a Magyar Szó és a Szabad Hét Nap is, olyan témák lapba engedésével, amelyek másutt elképzelhetetlenek voltak (katonatemetések, Vajdaság lakosságának felhígítása, a magyarok elűldözése, a hatalom kétszínűsége, a maffia, a szabadcsapatok rablása). A szerb független médiával való leszámolás mutatja, mely a rendőrségi tettlegességig, sőt politikai gyilkosságokig fajult, hogy a hatalom a szabad szellemű újságírással kegyetlenül leszámolt. Az 1998. évi tömegtájékoztatói törvény ebben szabad kezet adott neki. Magától adódik a kérdés: amikor a szerb független médiában szinte állandóan napirenden voltak a bírósági perek, a rendőrségi zaklatások, hogy a magyar médiában nem voltak szankciók?⁴³ Érzéki csalódás csak a nagy szerbiai média-egyszólamúságban a két magyar lap bátrabb, tisztességesebb hangvétele? Például

vezércikkek bizonyítják a Szabad Hét Nap-ban, a Magyar Szóban pedig az első oldalon közölt karikatúrák⁴⁴, hogy a rezsím számtalanszor indíthatott volna eljárást; a szerb médiában kisebb dolgokért is megtette. Hogy a hatalom mégis elsiklott felettük?

A kérdésre több válasz is kínálkozik: 1. a két szerkesztőség mindig tudta, meddig mehet el, s ha szorult a hurok, mindig idejében leállt; 2. kiegyezés történt a hatalommal egy nagyobb fokú sajtószabadságról (a demokrácia látszatára olykor még a diktatórikus hatalomnak is szüksége van, s ez a két magyar lap esetében volt a legkevésbé kockázatos; megegyezés történhetett lapvezetési szinten, de politikusi vagy magyar pártközreműködéssel is). 3. A magyarság, csökkent lélekszámával, tovább fogyó népességével, elerőtlenedett közösségével, különös nyelvvel, (melyet nem ért a szerb nép, tehát nem befolyásolja a szerb közvéleményt) nem jelentett veszélyt a rezsímmel, bármit írt sajtója; 4. A Milošević-rendszer börtönbe zárta önmagát, s bármennyire is hangoztatta, hogy nincs szüksége senkire, nyitva hagyott egy utat a világ felé, és ez Magyarország volt; ennek függvénye a toleránsabb viszony.

A helyzet ismeretében elképzelhető, hogy minden tényező együttesen hatott. Külső és belső cenzúrára (nem közölt, elfektetett kéziratokra, „most veszélyes” jelszóval hirdetett kibúvókra) mindvégig volt példa; bizonyos témákról, például a kosovói háború valódi okáról, a boszniai és horvátországi háború némely vonatkozásáról soha nem készült elemző írás, s a Milošević-házaspár vagyona, az alvilággal való kapcsolata, a politikai gyilkosságok témaköre csak újabban kerül szóba. A független média tönkretétele is működtette az öncenzúrát. S igaz az is, hogy a magyar kisebbség nem jelentett veszélyt a többségi nemzetre (csak ha „veszély” útján egységbe kellett fogni a szerb népet, kerültek elő mondvacsinált ún. magyar ügyek). A Tito-rendszer elkezdte, a Milošević-rendszer pedig bebiztosította magát a magyar kisebbség politikai ereje ellen (kivándorlás a katonai behívók elől, a magyar területek közigazgatási földarabolása, betelepítések

39 NATO-agresszor, NATO-gonosztevő,

40 Valihora István: A Magyar Szó elsorvasztása ellen, Magyar Szó, 1999. febr. 21.

41 Miután befejeződött a sztrájk, a kormány húsz tonna papírt juttatott a Magyar Szónak, és kisebbségi ügyekkel megbízott minisztere a következőt nyilatkozta: „Ezzel bizonyítani szeretnénk azon elkötelezettségünket, hogy mennyire fontos számunkra, hogy a Magyar Szó, a magyar közösség egyetlen napilapja megjelenjen.” Ez a mennyiség a Magyar Szó kb. kétheti papírszükséglete. (Húsz tonna papír a Magyar Szónak, Magyar Szó, 1999. október 17.)

42 Külön tanulmányt igényelne, hogy szennációhajhász hozzáállásukkal egyes magyarországi tévécsatornák mennyire szolgálták a vajdasági magyarok felretájékoztatását.

43 Egy becskeréki peren kívül a Magyar Szó ellen, melyet a bíróság elejtett.

44 A hetilapban elsősorban Dudás Károly vezércikkei – a Magyar Szóban Léphat Pál háború- és Milošević-ellenes karikatúrái, amelyek csak 1998 októberében kerültek le a Magyar Szó első oldaláról, majd el is maradtak.

magyar helységekbe, stb. stb.). A legújabb hatalom, bárhogyan viszonyul majd a magyar kisebbség kérdéséhez, nem nehezményezi, amit a két előd elért: ennyivel kevesebb a dolga. S a kisebbségi írott sajtónak bizonyos szabadságot eredményezett az is, hogy Szerbia kapcsolata Európa felé Vajdaságon és Magyarországon keresztül volt lehetséges. Vajdaság az összes jugoszláv belháborúban viszonylag nyugodt háttér maradt, ahova a hatalom, a szabadcsapatok tagjai gyakran menekítették családtagjaikat, vagyonukat, vagy léptek át Magyarországra, Európába; innen intézte üzleti ügyeit a maffia is. A szürkegazdaság, ami bizonyos időszakokban a lakosság egyetlen ellátási, túlélési lehetősége volt, ugyancsak többnyire Észak-Bácskán keresztül látta el áruval egész Közép-Szerbiát.

Tegnap egyszerűbb volt?

2000 októbere után a megtépzott, anyagilag kifosztott független szerb és a magyar kisebbségi média fellélegzett, és szétnézett a háza táján: milyen veszteségek érték az utóbbi évtizedben. Ugyanez történt a szerb tömegtájékoztatásban is. Azok a szakmailag kiválóan felkészült, tíz-tizenöt évvel korábban még jó nevű újságírók, szerkesztők, akik később (elkötelezetten vagy kényszerből, teljesen mindegy) a Milošević-rezsimet szolgálták, majd a háborút gerjesztették, a valóságot elhallgatták, uszítottak, egy nemzetet tévútra vittek – iskolapéldául szolgál, hogy milyen veszélyesen mélyre süllyedhet az újságíró s az újságírószakma; a leírt vagy kimondott szó bűntárs, s közvetve gyilkos is.⁴⁵

Az újságírók másik részét képezik a Milošević-rezsimet átszenvedettek, a félreállítottak, meghurcoltak, azaz a szakma tisztességes művelői, de a nézők-hallgatók-olvasók is döbbenettel tapasztalták már a változást követő napokban⁴⁶ a rezsimhű újságírók gyors színváltását, ideges, izgatott tülekedését az új hatalom körül. Egyszerre csak tele lett Szerbia „mártír”, „sokat szenvedett” újságírókkal. S az is érdekes, hogy a független újságírók a Milošević-rendszerben mintha jobban feltalálták volna magukat: akkor ugyanis a becsületes újságíró tudta, hogy melyik oldalon a helye.

Most mintha zavarban volna: az új felállásban túl sok a kapkodás, túl sok a régi politikusi arc, elszámoltatás alig; az egykor ellenzékben lévő médiumok rákérdezése az új hatalom (egykori ellenzék) ígéreteire és tetteire lassan megy (egy-két szerb ellenzéki médium kivételével).

A magyar kisebbségi médiumokban alig történt változás. A tisztas ellenzéki szint becsempésző szerkesztők is⁴⁷ és a Milošević-rezsim követelményeit sokszor túlteljesítők⁴⁸ is maradtak. Volt, aki gyorsan szint váltott, volt, ahol a lejárodott szerkesztőt szalonképebb, ám ugyancsak kipróbált kommunistaival cserélték le. Az újságírás mint a közélet lelkiismerete egyelőre még nem mindenütt működik. S most hiányzik csak igazán a bátor magyar fiatal újságírók távozott nemzedéke!

Bizakodás?

A magyar kisebbségi tömegtájékoztatási eszközök bíznak az új hatalomban, olyannyira, hogy a Magyar Szó többé nem harcol az önállósulásért, a Szabad Hét Nap⁴⁹, saját kérésére, visszakerült az állam kötelékébe, a Jó Pajtás ugyanezt fontolgatja. Valamennyi lap közszolgálati médiumként rendszeres támogatást vár s remél az állam védőszárnyai alatt.⁵⁰ Ez annyiban érthető, hogy a magánlapok,⁵¹ állami támogatás híján, tönkrementek vagy a csőd szélén állnak.

Az elmúlt öt évtized tapasztalata óvatosságra int: semmilyen tulajdonjogi forma nem véd meg egyetlen médiumot sem az elsorvasztástól, ha fenntartásukban a mindenkor hatalom nem érdekelt. Mecenatúrára, a magyar kisebbségi vállalkozói rétegre nem lehet alapozni. A magyar kisebbség gazdaságilag erőtlén, az elmúlt tíz év alatt a mezőgazdaságba szorult. A maffiától, a szürkegazdaságtól megtisztulni nehezen tudó szerbiai gazdasági élet alig mozdul. A hatalom ugyan nem zárkózik el a média támogatásának ígéretétől, egyelőre azonban ez minden. Félő, hogy a mérsékelt nacionalizmus országában finoman, elegánsan ugyan, de visszaköszön a kisebbségi médiamúlt.

Szabadka, 2002 márciusa

⁴⁵ Huga még nem vezette be a szóval gyilkolók felelősségre vonását.

⁴⁶ A változás 2000. október 5.

⁴⁷ Magyar Szó napilapnál

⁴⁸ A Szerbiai Televízió Újvidéki Stúdiójában

⁴⁹ A magánkézben lévő Szabad Hét Nap ismét egyesült az állami 7 NAP-pal

⁵⁰ Elképzelhető olyan pénzelési rendszer, amelyben az állam a kisebbség szempontjából közhasznú sajtót támogatja, tulajdonformától függetlenül. Ehhez azonban a kisebbségi tömegtájékoztatási eszközök elvszerű hozzáállása, és politikai szervezeteinek harca szükséges.

⁵¹ Napló, Szabad Hét Nap, Jó Pajtás

A délvidéki magyar irodalomról

Balázs-Arth Valériának

Másfél évvel a trianoni békeszerződés becikkelyezése előtt a szövetséges hatalmak által megszállt dél-magyarországi területeken, Bács-Bodrog és Torontál vármegyében, Baranya jelentős részében, a Muravidéken s a Muraközben a szerb katonaság a világháború éveiben megalakult délszláv nemzeti tanácsok segítségével hozzájárult a magyar államrend és a magyar társadalmi-gazdasági intézményrendszer megsemmisítéséhez. Fölszámolta a magyar közigazgatást, elbocsátotta állásukból a magyar főtisztviselőket, ideiglenesen vagy véglegesen bezárta a magyar iskolákat, s a közhivatalokban megtiltotta a magyar nyelv használatát. Hasonlóképpen ideiglenesen vagy véglegesen betiltotta a magyar lapokat s a magyar közművelődési és társadalmi egyesületeket is, kisajátította a magyar pénzügyi tartalmakat, elkobozta az egyházi és alapítványi vagyonokat, s több tízezer magyar állampolgárt csendőri kísérettel kiutasított az országból. A kiutasítottak között szembeötlően sok volt az értelmiségi.

A félmillió lélekszámú délvidéki magyarságnak az első világháború előtt többé-kevésbé megfelelő iskolahálózata és viszonylag fejlett regionális sajtója volt, egyéb művelődési intézményekben azonban nem bővelkedett. Tetézte a gondokat, hogy Budapest már a századforduló előtt is nagy felszívó erejű irodalmi központként működött, a délvidéki születésű magyar írók legjobbjai (Herczeg Ferenc, Papp Dániel, Kosztolányi Dezső, Csáth Géza) Budapesten alapozták meg országos hírnevüket, miként akkoriban a legtöbb magyar író, s nem volt okuk arra, hogy vidéki keretek közé térjenek vissza.

A helyi hagyományokat őrző és helyi intézményrendszerre épülő magyar tájirodalom hiánya Trianon után vált középponti kérdéssé a Délvidéken. Lezárultak a határsorompók, s az utódállamokban élő magyaroknak szellemi önellátásra kellett berendezkedniük. 1933 szeptemberében, Szirmai Károlynak írt levelében Németh László helyesen állapította meg: "Külön sorsoknak külön irodalom kell, s a Vajdaság egy darab elszakadt magyar sors, amelynek meg kell találnia a maga teljes

garnitúra íróját – ha nem is állíthat minden helyre elsőrangú erőt. (Valamivel magasabb fokon ez az egész magyar irodalom s minden kis irodalom helyzete s létjoga.)".

A királyi Jugoszláviában nem volt anyagilag meg-alapozott irodalmi könyvkiadás az elcsatolt Délvidéken, s a tiszavirág életű folyóiratok nem ösztönözhatték a tervszerű, folyamatos irodalmi alkotómunkát. Hosszú éveken át csak a szabadkai *Bécsmegyei Napló* (1929-től *Napló*), az újvidéki *Délbácska* (1929-től *Reggeli Újság*) és a becskerek-i *Torontál* (1930-tól *Hiradó*), néhány alkalmi kiadvány, kalendárium és évkönyv adott tágabb teret a szépirodalomnak.

A könyvek jelentős része ötletszerűen, egy-egy nyomda támogatásával vagy magánkiadásban jelent meg, csekély példányszámban. Hivatásos magyar színház hiányában s a terjedelmileg is korlátozott közlési lehetőségek következtében a két világháború között magyar színmű és regény csak elvétve született a Délvidéken; a vers, a tárca és az újságnovella volt az uralkodó műnem. Részben az irodalmi termés jellege folytán szilárd értékrendet követő műbírálatok és elemző tanulmányok nem készültek, az irodalomról való gondolkodás csupán alkalmi vitacikkekben adott hírt magáról.

Az államfordulat után a délvidéki magyar lapokban továbbra is a századvégi almanachlira és az anekdotázó, szentimentális vagy népies hangnemű kispróza jellegtelenségei láttak napvilágot, mintha mi sem történt volna. Ezek – kevés kivétellel – tematikailag sem jelezték az államföldrajzi-politikai változásokat.

A Ferenc József-kor délvidéki írástevői, akik a világháború után is folytatták munkájukat (Milkó Izidor, Borsodi Lajos, Ambrus Balázs, a húszas évek első felében Szenteleky Kornél és többen mások), kozmopolita szellemben írtak, nem tekintették feladatuknak a helyzettudatosítást.

A két világháború között jórészt e meghaladott ízlésvilágot tükröző, kisközösségi hatósugarú, műkedvelő szintű írásbeliség az, amelyet feltételelesen délvidéki magyar literatúrának nevezhetünk, azzal, hogy a hiányzó

értékek pótlására néhány újság a kortárs magyar írók kisebb terjedelmű műveit másodközlésben publikálta – a *Bécsmegyei Napló* például Kosztolányi írásait.

A húszas évek elején időleges változás következik be a délvidéki magyar szellemi életben. Kun Béla Tanácsköztársaságának 1919 augusztusában, két évvel később pedig a megszálló szerb katonaság által ütköző kisállamként működtetett Pécs-Baranyai Szerb-Magyar Köztársaságnak a bukása után (a szerbek a trianoni békeparancsot is semmibe vették) pesti, szegedi és pécsi politikai menekültek érkeznek a szabadkai, becskerekai és az újvidéki magyar szerkesztőségekbe, s elindítják az irodalmi avantgárd első hullámát a Délvidéken. Lapokat indítanak (*Út, Fáklya, Magyar Újság*), kiáltványokat fogalmaznak meg és előadóesteket szerveznek (egy alkalommal illatkoncertet is) a nemzetek fölötti, új művészeti forradalom népszerűsítésére – az iskolától és művelődési intézményeitől megfosztott, elszigeteltségben, nemzeti elnyomatásban és lelki bűnultságban élő "közönségnek". A pécsi menekültek egyike, Csuka Zoltán ekkor még így fogalmazott: "Nem magyar kultúrát adunk, de kultúrát magyar nyelven!"

A még csak sajtóvitákban körvonalazódó kisebbségi magyar irodalom eszméi és esztétikai megújítására tett első avantgardista-internacionalista kísérletek törvényszerűen érdektelenségbe, közönybe fulladnak.

Néhány év elmúltával Csuka Zoltán felismeri azt, hogy a kisebbségi élethelyzet másféle írói magatartásra kötelez, másfajta irodalmi fellépést sürget, mint amire ő maga, avantgardista-internacionalista íróársai és a munkásmozgalom osztályharcot hirdető publicistái kísérletet tettek. Avantgárd költészeteszményét nem adja fel, *Út* c. aktivista folyóiratának megszűnése után azonban szervezőmunkába kezd: állandó fórumot igyekszik teremteni a délvidéki magyar íróknak, világnézeti és irodalmi megosztottságaikra való tekintet nélkül.

E törekvésének első jeleként 1926-ban *Revű* címmel kulturális hetilapot indít Újvidéken, majd pedig az általa szerkesztett szabadkai hetilap, a *Képes Vásárnap* kiadásában 1928-ban *Kéve* címmel antológiát jelentet meg a délvidéki magyar költők műveiből. Ugyancsak 1928-ban a *Képes Vásárnap* mellékleteként, *Vajdasági írás* címmel folyóiratot indít, amely 1929-ben önálló kiadvánnyá válik.

A hetilap két számát az ügyesség elkobozza, a *Képes Vásárnap* csődbe megy, Csuka azonban továbbra sem tétlenkedik, s eléri azt, hogy az újvidéki *Reggeli Újság* 1930 decemberétől 1933 áprilisáig előbb kéthetenként, majd hetenként *A Mi Irodalmunk* címmel terje-

delmes irodalmi melléklettel jelenjék meg. Végül, 1932-ben, célratörő háttértárgyalások útján megteremti a feltételeit annak is, hogy nyomdába kerüljön a *Kalangya*, amely tizenkét éven át a délvidéki magyar irodalom középponti jelentőségű folyóirata lesz.

Csuka közbenjárására mindhárom esetben Szenteleky Kornél látja el a szerkesztői teendőket. Ezekben az években Szenteleky a legelismertebb, legtekintélyesebb délvidéki író, s ekkor már ő maga is az erők összefogását s a sorsvállaló, kisebbségi öntudatú és közösségi érdekű irodalom megteremtését tartja fontosnak. A *Bécsmegyei Napló* vezetőinek kivételével szinte minden számottevő irodalmárral baráti a kapcsolata, s műveltsége és tájékozottsága révén ő a legalkalmasabb az útmutató-irányadó szerepre.

Csuka Zoltánt 1933-ban kiutasítják Jugoszláviából, ugyanez év őszén a magyar lapok nekrológokban búcsúztatják Szentelekyt, a délvidéki magyar írók azonban szellemi otthonra találnak a *Kalangya* műhelyében, amelynek Szenteleky halála után Szirmai Károly, a háború éveiben pedig Herceg János a szerkesztője.

Az államfordulatot követő lassú öneszmélés eredményeként a húszas évek második felében – Taine miliőelméletére, Julién Bendának az írástudók felelősségét hangsúlyozó intelmére s az erdélyi magyar irodalom példájára hivatkozva – Szenteleky Kornél fogalmazta meg leghatásosabban a "kisebbségi célú, vajdasági tartalmú és tájékozódású" irodalmi programot (Szeli István), korábban ugyanis a délvidéki magyar tollforgatók többsége az egyetemes magyar irodalomhoz tartozónak vallotta magát, azt hangoztatva, hogy értelmetlen és káros a magyar nemzeti irodalom egységét az írók születési helye és "tartózkodási véletlenje" alapján kataszterekre tagolni.

A *Vajdasági írás*, *A Mi Irodalmunk* és a *Kalangya*, később pedig az 1934-ben alapított, baloldali elkötelezettségű *Híd* c. folyóirat is folyamatos közlési lehetőséget biztosított az íróknak, Szenteleky Kornél több kötetre terjedő publicisztikai írásaiban és sok száz levelében igazolta a kisebbségi öntudatú magyar irodalom létjogosultságát s körvonalazta a feladatait is, a két háború között azonban nem születtek értékes sorsfeltáró versek, sorselemző regények, elbeszélések a délvidéki magyar irodalomban. Ez egyébként érthető: a délvidéki magyar irodalom nem szellemi erőltöbblet eredményeként, hanem politikai kényszer következtében teremtdött meg. Csuka és Szenteleky irodalomszervező munkájának hatására az írók módszeresebben láttak munkához, mint korábban, mert rendszeresebben publikálhatták

írásaikat, Szenteleky tehetség-felfedező buzgalma azonban a visszájára is fordult: a harmincas évek elején aggasztóan elszaporodtak a dilettáns tollforgatók, különösen *A Mi Irodalmunk* hasábjain.

"A délvidéki író nehéz helyzetben élt", összegezte a történeteket Herceg János, arra a mélyreható szemléleti változásra is utalva, amely Szenteleky fellépése után következett be. "Gyakran több ember helyett kellett dolgoznia; sokféle szerepet kellett játszania, mert kevesen voltunk. Irodalom, politika, közgazdaság, nép-egészség, földreform, nemzeti-egységi elnyomatás - tollunkkal mindenütt, mindenért küzdenünk kellett. Csoda-e, ha felapróztuk magunkat?"

A szépirodalom Szenteleky sem alkotott maradandót. Első regénykísérlete, a *Kesergő szerelem*, amely Budapesten jelent meg 1918-ban, erőtlenségre utal. A második, az *Isola Bella* (Kolozsvár 1931) kerettörténetbe foglalt értelmiségi cselekvésprogram volt csupán, a kisebbségi öntudatosodás láttelepe, amelynek végső konklúziója egy erkölcsi életelv: "Az emberiség hivatása nem a boldogság, hanem a kötelesség". Novellái és versei között akadnak értékesebbek is, de nem emelkedtek e korszak átlagos irodalmi teljesítménye fölé.

Ezekből az évekből a költő Csuka Zoltán és Fekete Lajos, a prózaíró Szirmai Károly, Herceg János és Majtényi Mihály, a tanulmány- és regényíró Farkas Geiza s a könyvkritikus-portréíró Kázmér Ernő nevét érdemes megemlíteni, azzal, hogy Szirmai, Herceg és Majtényi pályája a háború utáni évtizedekben teljessé vált ki.

A két háború között az ügyész cenzúra nyomtára bélyegét a kisebbségi magyar irodalomra és a sajtóra általában. Szenteleky Kornél couleur locale- elmélete valójában csak fedőneve volt a kisebbségi kérdéskör megvilágítását sürgető irodalmi és politikai programnak, s a versek és a prózai művek gyakori allegorizáltsága jórészt szintén a cenzúra szigorával magyarázható. A lapbetiltások, a könyvelkobzások s egy-egy kiadvány megcsonkítása magyarázattal szolgálhat arra is, hogy Majtényi Mihály legfontosabb regénye, a *Hétfejű sárkány* csupán több évtizeddel a megírása és hét évvel a szerző halála után, 1981-ben jelenhetett meg.

A háború éveiben pangás jellemzi az irodalmi életet. A Délvidék egy részének Magyarországhoz való visszacsatolása következtében (a Bánság német megszállás alá került) alapjaiban vált kérdésessé az a kisebbségi különirodalmi ideológia, amelyet korábban a Magyarországtól való kényszerű elszigeteltség alakított ki Jugoszláviában. A *Kalangya* szerkesztője, Herceg

János az irodalmi regionalizmus szolgálatába állította a folyóiratot, a tájirodalmi értékek megmentésére tett kísérletet. "Nem politikai különállás a célunk", írta Herceg *A diófa árnyékában* c. novellaantológia bevezetőjében, "de szeretnénk továbbra is megtartani azokat az eredményeket, amelyeket keserves munkával elértünk".

Néhány könyv a történelmi közelmúlt tanulságaira figyelmeztetett. Csuka János *Kisebbségi sorsban* c. kétkötetes cikkgyűjteménye például a délvidéki magyarság húsz évét tekintette át (Subotica 1941), Csuka Zoltán pedig az elszakított Délvidék társadalom- és művelődéstörténetét a teljesség igényével mutatta be egy terjedelmes tanulmánygyűjteményben (*A visszatért Délvidék*, Budapest 1941), amelynek szerzői között Herceg, Szirmai és Fekete Lajos nevével is találkozunk. Két évvel később Csuka Zoltán sajtó alá rendezte a délvidéki magyar irodalom- és művelődéstörténet legfontosabb dokumentumait, Szenteleky Kornél irodalmi leveleit (Zombor-Budapest 1943).

A háború és a háború utáni szerb vérbosszú író-áldozatainak névsora mindmáig nem készült el. A zsidó származású délvidéki magyar publicisták és írók közül néhányan a kommunistaellenes perek és az 1942-es razzia, sokan a náci-nyilas holocaust áldozatává váltak, néhány nemzeti elkötelezettségű magyar író és újságíró pedig a háború után koholt vádak alapján kivégezték vagy bírósági ítélet nélkül meggyilkoltak a szerbek.

Tito Jugoszláviájában az 1952 szeptemberében megrendezett ljubljanai írókongresszusig a szocialista realizmus volt a kötelező irodalmi-művészeti doktrína, a dogmatizmus azonban a későbbi években is kísértett a magyar lapok és az 1945-ben újraindított *Híd* hasábjain s a könyvkiadásban. A szocreál propagandairodalom első foglalatosa a *Téglák, barázdák* c. vers- és novellaantológia (Subotica 1947), amelynek szerzői az előszó szerint "az országépítés diadaláért" harcoltak, "a népi alkotóerő dicsőségét hirdelve".

E korszak képviselői a *Szervezett Munkás* és a *Híd* egykori munkatársai, a proletkultus hagyomány folytatói (Gál László, Lőrinc Péter, Laták István és mások), két poémájával (*Lázadás*; *A munka asszonya*) Markovics János, a fiatalon elhunyt Thurzó Lajos, több, az irodalom világában teljesen járatlan publicista és lapszerkesztő s a hosszú évekig tartó emigrációja után Zágrábban letelepedő Sinkó Ervin, akit a pozsonyi *Tűz* és a budapesti *Nyugat* c. folyóiratban közölt regényei alapján Szenteleky is nagyra tartott. Sinkó négy könyvet publikált a szovjet bolsevizmus elutasítása és a titói (jugoszláv) bolsevizmus felmagasztalása jegyében (*A*

vasút, 1948; *Akik nem tudják, mi fán terem a szemérem*, 1949; *Kisértet járja be Európát*, 1952; *A mi másodikk forradalmunk*, 1953).

A szocialista realizmus elleni lázadás első dokumentuma a *Híd* folyóirat 1950. évi április száma, amely tizenöt fiatal író műveinek a közlésével az irodalom egyfajta önelvűségét igyekezett igazolni. Az elmarasztalt lapszám anyagát B. Szabó György főiskolai tanár állította össze, ő írt előszót az írásgyűjteményhez (*Az új nemzedék hangja*), ám a fenyegető ideológiai bírálatok után fegyelmetartó párttag módjára visszakozott, sőt szembe fordult a tanítványaival s a pártfogoltjaival is.

Az uralkodó irodalompolitikai felfogástól teljesen függetlenül, 1950-ben jelenik meg Újvidéken Debreczeni József *Hideg krematórium* c. könyve, amely a holocaust iszonyatát mondta el máig ható erkölcsi és művészi érvénnyel. A zsidóság alvilágjárásáról ehhez mérhető mű nem jelent meg magyarul azóta sem; „... pontosságra törekvő valóságrajz s megfontolt, humanista állásfoglalás szerencsés ötvözte ez az élménybeszámoló”, írta róla Vajda Gábor. „Az író... alkalmazkodik a farkastörvényekhez, s így túléli a borzalmakat.” Debreczeni naplóregénye nem náciellenes propagandamű volt, mint e korszak legtöbb, azonos témájú kiadványa, hanem önsebzően őszinte emberi-írói tanúságtétel.

Az ötvenes évek második felében enyhülni kezd az ideológiai szigor. Ennek egyik jeleként, 1955-ben jut el a magyar középiskolás diákokhoz Szeli István *Bevezetés az irodalomelméletbe* c. kitűnő tankönyve, s az évtized végére a régi és az új írónemzedék megteremti műveivel az irodalom viszonylagos autonómiáját.

1957-ben megalakul az újvidéki Forum Lapkiadó és Nyomdaipari Vállalat, rendszeresebbé és tervezetesebbé válik a magyar könyvkiadás, s a *Híd* c. folyóiratban és a lapok irodalmi rovataiban az idősebb nemzedék legjobbjai (Szirmai Károly, Herceg János, Majtényi Mihály) mellett a költő és műfordító Fehér Ferenc és Ács Károly, a prózaíró Németh István, Major Nándor, Kopeckzy László és Deák Ferenc s a tanulmányíró-kritikus Bori Imre az, aki a délvidéki magyar irodalom alakulástörténetében egyre inkább meghatározó szerepet tölt be.

A jugoszláv kisebbségpolitika pozitív változása-ként Sinkó Ervin székfoglaló előadásával 1959 októberében Újvidéken megnyílik a Magyar Tanszék, magasabb szintet ér el az értelmiségi utánpótlás nevelése és megteremtődnek az irodalomkutatás intézményi feltételei is.

Az *Ifjúság* c. újvidéki hetilap két évvel később Tolnai Ottó szerkesztésében, *Symposion* címmel irodalmi rovatot indít, amely *Új Symposion* néven 1965-ben folyóirattá alakul, s a legfiatalabb írónemzedék az újavantgárd jegyében harciasán szembe fordul a „vajdasági életérzéses”, „couleur locale-os”, „provinciális primitívizmus”-sal: Belgrád és Zágráb lesz a tájékozódási pontja.

A lázadók szellemi pártfogója a Magyar Tanszék két tanára, Sinkó Ervin és B. Szabó György. Az *Új Symposion*ban kezdi publikálni terjedelmes avantgárdtörténeti tanulmányait Bori Imre, aki ugyancsak a Tanszék tanára.

1964-ben az irodalmi melléklet anyagából *Kontarpunkt* címmel Bányai János és Bosnyák István antológiát állított össze, amelynek előszavában ezt írta Sinkó Ervin: „Hűsz- és huszonegynéhány éves fiatalok, akik addig magukra hagyottan és magukba veszte, magányosságuk tudatában tehetetlenül tengődtek cigányzenés sivar kisvárosokban és sáros, poros falvakban, egyszerre csak, hála a Novi Sad-on létesített magyar nyelvi és irodalmi egyetemi tanszéknek, egymásra találtak... fiataljaink nem érezheték magukat elszigetelt tábornak, hanem épp ellenkezőleg, a saját provinciális elmaradottságát s minden öröklött, visszahúzó hagyományt és dogmát vakmerően likvidálni akaró, a mindent újrakezdő, mindent megújító forradalmi jugoszláv szellemiség részének. A világ minden értéke felé szabadon kaput táró, az emberi egyetemességre törő jugoszláv forradalmi szellemnek az ihlete és ereje az, ami nélkül [a] Vajdaság talaján az ő megjelenésüket hamar betemette volna a por és a sár...”

Az *Új Symposion* nagy visszhangra talált a kádári Magyarország és a nyugati magyar emigráció íróinak körében: a modern művészeti törekvések, a kendőzetlenül nyílt beszéd és a politikai bátorság jelképe lett, pedig csak a nyugat-európai hatásokat befogadó jugoszláviai szellemi életre és a Moszkvával szembehehelyezkedő jugoszláv politikai állásfoglalásokra nyitott ablakot (hiteles képet adott pl. a csehszlovákiai és a lengyelországi történekekről), a cigányzenés, sivar délvidéki magyar kisvárosok és a sáros, poros magyar falvak szorongató gondjairól azonban nem mondott semmit.

A hatvanas években senki sem ütközött meg azon, hogy a melléklet és a folyóirat ideológiai színezetű írásai az ifjú Marx, az ifjú Lukács György, az ifjú Sinkó és a Tito személyi kultuszát támogató Miroslav Krleža egy-egy gondolatának a bőbeszédű újrafogalmazásai voltak csupán, s hogy a Nyugat-Európából Belgrádba

és Zágrábba, majd jelentős késéssel Újvidékre importált egzisztencializmus, strukturalizmus és "új szenzibilitás" többnyire csak zavaros okfejtésekben hagyott nyomot a lap elméleti-irodalomesztétikai írásaiban. Az irodalmi újavantgárd és a politikai új baloldali ötletszerű szövegek formájában, de egy bordában szőtt művészeti-politikai irányzatként jelentkezett az *Új Symposion* hasábjain, jugoszláv színezetű nemzetföldrőliséget sugalmazva s a Moszkvával dacoló jugoszláv politikát népszerűsítve, határon innen és túl.

A folyóirat köré csoportosuló fiatal írók egy része azonban alkotó módon értelmezte a megszólalás szabadságát, s a tagadás és a lázadás gesztusain túl viszonylag korán eljutott a művészi értékű önkifejezésig, s ezen a réven a délvidéki-vajdasági kisvilág és az adott kor hiteles megidézéséig is. Elsősorban Domonkos István költészete és Gion Nándor prózája volt az, amelyben az olvasó a maga világára ismerhetett, az évek múltával azonban Podolszki József, Jung Károly, Sziveri János és Csorba Béla költészete, Juhász Erzsébet és Bognár Antal prózája, a folyóirat körén túl pedig Varga Zoltán, Dudás Károly, Tari István, Apró István, Kontra Ferenc és Majoros Sándor művei is jelezték: nem Belgrád és Zágráb irodalmi és politikai forgataga, hanem mindenekelőtt önnön léthelyzetük, a kisebbségi ember élethelyzete és a magyar irodalom érték- és hagyományrendje az, amely a tájékozódásuk szilárd alapjává vált.

Kományleltörésben című remekművű versében ugyanis, amelyet különben Weöres Sándor *Kuli* c. verse meg egy kortárs svéd költő vers-ötlete ihletett, Domonkos leleplező erejű számvetést készített a hatvanas évek jugoszláviai valóságáról. A hazáját, a szülőföldjét, a családját s az anyanyelvét: az önazonosságát is elvesztő, otthontalanul tengődő vendégmunkás dadogó szavaival megfogalmazta a kiszolgáltatott kisebbségi ember, tágabb értelemben pedig a senkiföldjére taszított huszadik századi kisember egzisztenciális drámáját, közvetett módon gúnyt űzve abból a "jugoszláv forradalmi szellemiség"-ből is, amelyet Sinkó Ervin az idézett *Symposion*-antológia előszavában oly túlcsigázott hangon méltatott. A Domonkos-poéma így kezdődött:

én lenni
én nem tudni magyar
élni külföld élet
pénz nyelv zászló
himnusz bélyeg
elnökök vezérek
előkotorni megfelelő

ott ahova érek
mi meghalni mindnyájan
úgyis téves csatatéren

Az első *Symposion*-nemzedéknek és az utána következő fiataloknak a legjobbjai az alkotói öntudatosodásnak ezt az útját járták végig, s törekvéseik végül akaratlanul is találkoztak az idősebb nemzedék és a középgeneráció valóságfeltáró szándékával, persze nem az irodalmi formanyelv, nem az irodalmi kifejezőeszközök tekintetében, hanem az írástudói felelősség vonatkozásában.

Legértékesebb műveiben (*Agyonvert csipke; Vitég utca 3; Prózák könyve*) a *Symposion*-mozgalom megszervezője, a melléklet első szerkesztője: Tolnai Ottó is ezen az úton haladt, olykor azonban egészen furcsa vargabetűket követve. Számolatlanul közölt műhelyforgácsai és kidolgozatlan vers-vázlatai, polgárpukkasztó rögtönzése, posztmodern szemléletre valló, teljesen érdektelen szövegirodalmi kísérletei tartós hatással voltak az új nemzedékre. Egyik korai követője, Podolszki József terjedelmes tanulmányokban hívta fel a figyelmet a Tolnai-féle mutatóváltásért a Sziveri-nemzedék körében való kóros elharapózására, ez a könyve azonban mindmáig nem jelenhetett meg, mert tükröt tartott a nemzedéki elvű kritika és az új költőgeneráció elé.

A különös hajszolással, a tartalmatlan újavantgárdal nem volt vitája a politikai hatalomnak, hiszen ez az alkotói szabadság látványos és ártalmatlan megnyilvánulásaként szépen belesimult az egyre inkább kiüresedő "jugoszláv forradalmi szellem"-be, az új baloldali eszmeiségéből következő társadalombírálat, a hangsúlyozott politikai ellenzékiesség és a kisebbségi problémák nyílt felvetése azonban büntetendő cselekedetnek számított a jugoszláv pártállamban, főképp a többszörösen ellenőrzött kisebbségi lapok esetében. 1971-ben Miroslav Mandić Tito-ellenes filmesszéje és Rózsa Sándor kisebbségi tárgyú satirikus írása miatt az ügyesség betiltja a folyóirat két számát; Tolnai Ottó főszerkesztőt feltételeken egy, Rózsa Sándort letöltendő három év börtönbüntetésre ítélik. (Rózsa Németségbe, Kölnbe emigrál.) 1983-ban Sziveri János főszerkesztőt leváltja és a folyóirat egész munkatársi gárdáját eltávolítja a lap alapítója, azzal az indoklással, hogy a szerkesztőség "önigazgatásellenes, anarcholiberalista és újbalos nézeteket" terjesztett. A kifogásolt szövegek között szerepelt Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* c. verse is. (A belgrádi magyar nagykövetség közbenjárására Sziveriék korábban cenzúrázni

voltak kénytelenek Eörsi István Lukács-interjúját, amelyben a marxista filozófus Kádár Jánosról mondta el nem kifejezetten hízelgő véleményét.)

A jugoszláv pártállam belső ellentmondásait Tito emberei a politikai leszámolások és a durva megbélyegzések eszközével igyekeztek feloldani. A jugoszláv államvezetésnek a Tájékoztató Iroda 1948. évi határozatával való szembefordulása után több ezer elítélt került a Goli otok nevű börtönszigetre, közöttük néhány magyar író és közíró is (Dér Zoltán, Dési Ábel, Hock Rezső, Lévy Endre, Markovics János) s a Magyar Szó c. újvidéki napilap főszerkesztője, Kek Zsigmond. A hetvenes évek elején a horvátországi nemzeti ellenállás letörése után számos horvát író börtönöztek be. Ekkor került zúzdába az *Új Symposium* említett két száma, s ettől kezdve egyre inkább szigorodtak a publikálás feltételei is: a Forum Kiadó bezúzatott egy irodalmi évkönyvet (*Tükör 71*), megcsonkította Sinkó Ervin drvari naplóját, és Vajdaságban hajtóvadászat indult a nem létező magyar nacionalisták ellen: nacionalizmus vádjával két évre börtönbe zárták Huszár Zoltán költőt (erről nem adott hírt a sajtó) és Vicei Károlyt, mert szülővárosában, Zentán magyar kísérleti színpadot akart létrehozni.

A politika ártó befolyását leginkább a közvetítő műfajok sinylették meg: az irodalomtörténet-írás és a kritika. Ami fontosat az írók a költészet és a próza metaforikus nyelvén elmondhattak, azt fogalmi nyelvén a kritika csak óvatosan írhatta körül. Tetézte a bajt, hogy az *Új Symposium* esszéiről, a Magyar Tanszék későbbi tanárai (Bányai János és tanítványai) a modern irodalomelméletek alkalmazása közben a műalkotásokat gyakran az elméleti okfejtések szemléltető eszközeinek tekintették csupán, s a tekintély rangjára emelték a tudományoskodó semmitmondást. "El kell csak olvasni a 'tanulmány'-aikat", írta erről az írástevői gyakorlatról Tornán László. "A toposzoktól, kánonoktól, kanonizációtól, dekanonizációtól, intertextualitástól, metanarrációtól, a verbális prezentációtól, a diszkurzustól, a kronotoposzoktól, az átszemantizált kódrendszertől, a tematikus ekvivalenciától, a limes- konfliktustól, az egzisztenciális reflexiótól, a metafikcionalitástól, a bibliikumtól már nem látni a magyar szavakat."

A háború utáni években hosszú ideig Bori Imre volt a délvidéki magyar irodalom egyetlen koncepciózus kritikus és irodalomtörténésze. Tanulmányt és kritikát a pályatársai közül többen is írtak (B. Szabó György, Major Nándor, Szeli István), de senki sem olyan módszereken és rendszeresen, mint ő. Első kritika- és tanulmánygyűjteménye, *Az ember keresése* 1960-ban jelent meg.

A délvidéki magyar irodalom két háború közötti korszakáról a hatvanas évek végéig nem készült áttekintés; Herceg János, Majtényi Mihály és Lőrinc Péter szubjektív visszaemlékezései nem pótolhatták ezt a hiányt. S bár a *Vajdasági éjszaka* c. versantológia előszavában (ez a gyűjtemény is 1960-ban

jelent meg) Bori a vulgármarxista történelemfelfogás jegyében azt a képtelenséget vetette papírra, hogy: "Költészetünk igazi története, mint ahogy ennek a tájnak az igazi története is 1944-ben kezdődött" (értsd: a szocialista Jugoszlávia létrejöttével), Szeli István és Majtényi Mihály utólagos bírálatát elfogadva, néhány év múlva éppen ő vállalkozott arra, hogy felkutassa a feledésbe merült műveket, rendszerezze a fellelhető adatokat, és egységbe foglalja mindazt, amit a kisebbségi magyar irodalom szóban forgó korszakáról érdemes volt lejegyezni.

1968-ban jelent meg nagy terjedelmű, hézagpótló műve, *A jugoszláviai magyar irodalom története 1918-tól 1945-ig*, amely azután, átdolgozott és lényegesen bővített formában négy kiadást ért meg. Bori Imre hatalmas vállalkozásba fogott, hiszen forrásmunkák és bibliográfiai gyűjtések nem álltak a rendelkezésére, a gyűjtést, a rendszerezést és az értékelést egymagának kellett elvégeznie.

E munka nehezen túljutva, a nagy nemzeti irodalomtörténetek mintájára: tüzetes műelemzések és portrék formájában, irányzatokra bontva és korszakokra tagolva mutatta be a két háború közötti magyar kisebbségi irodalom világát; esetenként a fenntartásait is kimondta, de epigonok és dilettánsok egész hadát vonultatta fel a könyv lapjain, s ez már kritikusai vétség volt: a minőség- és a mértékérzék bántó hiánya.

Ennél is nagyobb hiba azonban, hogy - vélt vagy valóságos politikai kíváncsalmaknak eleget téve - tájirodalmi előtörténetet konstruált az államfordulat előtti idők gyér és esetleges irodalmi terméséből, s megalapozta azt a hiedelmet, hogy a történeti Délvidéken a délvidéki szerb irodalomhoz hasonlatosan egy "autochton" délvidéki magyar irodalom is létezett, amelynek természetes folytatása volt Szentelekyék irodalmi ténykedése. Kritikusai mércéjét tehát nem a magyar irodalom értékeihez igazította, politikai értelemben pedig arra tett kísérletet, hogy elszigetelje a magyar irodalom egészétől a délvidéki magyar irodalmat.

"Vitatathatlan, hogy az önálló képződményt jelentő regionális magyar irodalom" a két világháború között "magyar érdek volt, a megmaradás egyik feltétele", írta erről a kérdésről Beke György. "Az már aztán a történe-

lem csapdája, vagy éppen a logikája, hogy a kényszerű délvidéki magyar irodalmi 'önállóság' vált egy következő korszakban, a Tito-rendszerben a nemzeten belüli újabb hasadás, a 'jugoszláviaság' igazolásává."

Egyéb műveiben Bori Imre ellentmondott önnön különirodalmi elveinek: egész munkásságát a magyar irodalom szolgálatába állítva, tanulmányok sorában elemezte a huszadik század legjelentősebb alkotóinak életművét, és akkor méltatta és népszerűsítette Kassákot, Füst Milánt, Weöres Sándort, Németh Lászlót, Szentkuthy Miklóst, Hamvas Bélát, Határ Győzöt, Pilinszkyt, Mészöly Miklóst és Mátyás Ivánt (a névsor korántsem teljes), amikor a magyarországi irodalomkritika nem beszélhetett róluk érdemeiknek megfelelően. Bori háromkötetes magyar avantgárdtörténeti munkája (*A szecessziótól a dadáig*, 1969; *A szürrealizmus ideje*, 1970; *Az avantgarde apostolai*, 1971) kultúrtörténeti jelentőségű mű, József Attila költészetéről és Krúdy műveiről szóló tanulmányai pedig fordulópontot jelentettek a magyar irodalomtörténet-írásban.

A Magyar Tanszék tanárai és az 1969-ben alapított újvidéki Hungarológiai Intézet munkatársai bibliográfiai-könyvészeti és irodalomtörténeti kutatómunkát is folytatnak. Utasi Csaba elsősorban a kisebbségi, Thomka Beáta pedig a kortárs magyar irodalomról írt magas színvonalú tanulmányokat, kritikákat, esszéket.

A legtöbbet s a leggyakrabban publikáló és a legtagabb kitekintésű irodalomkutató a tanszéki irodalom- és kultúraszemlélettel élesen szembeforduló Vajda Gábor, aki egyebek mellett egy nagy megbotránkozást és felháborodást kiváltó ellen-irodalomtörténetet is írt: *A magyar irodalom a Délvidéken Trianontól napjainkig* c. munkájában pontról pontra helyreigazította Bori Imre, Szeli István, Bányai János és más szerzők politikai, irodalomtörténeti és esztétikai ítéleteit.

A jugoszláviai polgárháború kitörése előtt és után több délvidéki magyar író (Sziveri János, Radics Viktória, Balázs Attila, Ladik Katalin, Thomka Beáta, Apró István, Gion Nándor, Bozsik Péter, Kalapáti Ferenc, Fülöp Gábor, Mák Ferenc, Szügyi Zoltán, Majoros Sándor, Bognár Antal, Varga Szilveszter, Sebők Zoltán, Fenyvesi Ottó, Szombathy Bálint, Guelmino Sándor, Szathmári

István) elhagyta az országot és áttelepedett Magyarországra. Közülük hárman: Sziveri János, Guelmino Sándor és Gion Nándor ma már a Farkasréti temetőben nyugszanak.

Néhány áttelepült elhallgatott, a többségük azonban rendszeresen publikál a magyarországi és a délvidéki lapokban, folyóiratokban. Új írásaikban és könyveikben az elvesztett szülőföld emlékei üzennek.

Irodalom: Ugart kell tömünk (Válogatás a Vajdasági írásból) (Újvidék); Szenteleky Kornél: Új életformák felé (Újvidék); uő.: Új lehetőségek - új kötelességek (Újvidék); Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927-1933 (Zombor-Budapest 1943); Herceg János: Összegyűjtött esszék, kritikák I., II. (Belgrád 1999, 2000?); Csuka Zoltán szerk.: A visszatért Délvidék (Budapest 1941); Csuka János: A délvidéki magyarság története 1918-1941 (Budapest 1995); Majtényi Mihály: A magunk nyomában (Újvidék 1961); uő.: Szikra és hamu (Újvidék 1963); Bori Imre: A jugoszláviai magyar irodalom története 1918-tól 1945-ig (Novi Sad 1968); uő.: A jugoszláviai magyar irodalom rövid története (Újvidék 1993); Kiss Ferenc: És Szabadka... (Debrecen 1994); Utasi Csaba: Irodalmunk és a Kalangya (Újvidék 1984); Csáky Sörös Piroska: A jugoszláviai magyar könyv 1945-1970 (Újvidék 1973); uő.: Vajdasági magyar könyvek 1918-1941 (Újvidék 1988); uő.: A Forum Könyvkiadó bibliográfiája 1957-1983 (Újvidék 1984); uő.: A Forum Könyvkiadó bibliográfiája 1984-1999 (Újvidék 2000); Szeli István: Nemzeti irodalom - nemzetiségi irodalom (Újvidék 1974); uő.: Történi történelem (Újvidék 1981); uő.: A magyar kultúra útjai Jugoszláviában (Budapest 1983); uő.: Az erózió ellen (Újvidék 1986); Domonkos László: Magyarok a Délvidéken (Budapest 1992); Dr. Székely András Bertalan szerk.: Barométer. Az ex-YU magyar közérzeti irodalom antológiája (Zenta-Tóthfalu—Szabadka 1997); Vajda Gábor: A magyar irodalom a Délvidéken Trianontól napjainkig (Budapest é. n.); uő.: Visszaidegenedés (Budapest 2000); Tornán László: A bűnös irodalompolitikától az irodalom bűneiig (Újvidék 2001); Gerold László: Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918-2000) (Újvidék 2001); Hornyik Miklós: Határsértés (Budapest 2002).

Akit igazoltak a fejlemények...

Kiss Ferenc és Bori Imre vitája a vajdasági magyarok autonómiájáról

A hatvanas évek második felében, a Tito elleni rankoviçi összeesküvést követően az anyaország és az utódállamok magyarjainak figyelme egyre inkább Újvidékre irányult. Ott jelent meg a magyarság állítólag legszínvonalasabb napilapja, amelyről, igaz, Illyés Gyula úgy vélekedett, hogy akkor lenne igazi, ha a szellemében is magyar volna. Viszont tény, hogy a Vajdaság fővárosában adták ki Burány Nándor *Összeroppanás* c. regényét, amely a második világháború végén ártatlanul legyilkolt zentai magyarok emlékének a mű főhősére gyakorolt bénító hatását dolgozza föl.

Emellett ebben az időben számos pályázat tanúskodik a délvidéki magyarok szellemi életképességéről. Az egyik szociográfiai tanulmány Szabadkának és környékének súlyos öngyilkossági problémáját boncolja, a másik a jugoszláviai magyartanárok értelmiségi színvonalát (olvasottságát és aktivitását) vizsgálja. Nem egy filmszinopszis a falu emberének egzisztenciálisan és kulturálisan egyaránt megoldatlan helyzetét jelzi. Számos ekkor született regény pedig a szkeptikusokat is már-már meggyőzni látszik arról, hogy valóban megszületett a jugoszláviai magyar irodalom. Ezek között Gion Nándornak a *Testvérem, Joáb* c. regénye szókimondó aktualitásával kultúrpolitikai botrányt is kavart, hiszen ekkor már valamelyest rendeződtek a „prágai tavasz” idején megromlott jugoszláv–szovjet kapcsolatok, tehát tilos volt szidni a mértéktelen étvágyú nagyhatalmat. Deák Ferenc *Légszomj* c. drámája viszont a maga nemében totális kritikája a magyarság reménytelenül korlátolt érvényesülési lehetőségének, úgyhogy ennek kapcsán a rendőrségnek is közre kellett működnie a „honmentésben”.

Kezdetben azonban úgy látszott, hogy újjászületőben, hazára találóban van a Jugoszláviába szorult magyarság. Sőt, az anyaországi vér- és nyelvestvére-inél is magyarabb lehet. Ennek az időszaknak a vezető művelődéspolitikusa Bori Imre lett, aki cikkei özönében fejtette ki: mi mindenre van szüksége a magyarságnak ahhoz, hogy valósággá válhasson számára a törvények szavatolta egyenrangúság, illetve, hogy mit

kellene még törvényesíteni. Borinak sokban igaza volt. Amikor azonban 1971-ben elkobozták az Új Symposionnak azt a számát, amelyben Rózsa Sándor a fehérek között élő négerekéhez hasonlította a délvidéki magyarok helyzetét, s ezért a bíróság társaival együtt elítélte, majd ezt követően az ismét keményedő kommunista diktatúra a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesületet is tönkretette, hogy végül a Képes Ifjúság főszerkesztőjének, Homyik Miklósnak a leváltására is sor kerüljön — ezek után Bori koncepciója is időszerűtlennek bizonyult.

Ez az elmélet a társadalmi-politikai visszarendeződés hónapjaiban egyszerre vált még veszélyesebbé és még szükségesebbé. Veszélyesebbé, ti. a filológus elméletalkotó a Jugoszláviában élő magyarok nemzet-té válásának gondolatát szorgalmazta, ami eleve nem felelt meg az ország érdekeinek, viszont a teljes egyenrangúvá válás határozottabb politikai elutasítására csupán 1972-ben, a visszarendeződés kibontakozásának évében kerülhetett sor. A magyaroknak államalkotó nemzetként való elismerése ugyanis – s ebben a belgrádi és az újvidéki központ egyaránt egyetértett – nem csupán a szeparatista, hanem az irredenta törekvéseket is maga után vonhatta volna. De szükségesebbé is vált Bori elképzelése, mert a Vajdaság immár elkerülhetetlen önállósodása csupán a történelmi és a kulturális jog alapján valósulhatott meg. Az irodalom- és művelődéstörténész viszont már a hatvanas évek közepétől a régió eredendő szellemi autonómiára való törekvését bizonygatta. A jugoszláviai magyarok önigazgatási célkitűzéséből kiindulva azt a művelődési (irodalmi) folyamatot igyekezett kimutatni, amely a délszlávok termékenyítő hatásával magától értelődővé teszi az önereől létezését.

Ha tehát a Vajdaság autonómiájának megadása nem is felelt meg Belgrád leplezett érdekeinek, Borinak a nemzet-té válás életől megfosztott magyarság-elképzelése – a hatóságot elképesztő néhány évnyi szókimondáshullám után – végül is elfogadható volt. Akkor is, ha a szóban forgó kutatások a Vajdaságban élő ma-

gyarok ezeréves (!) jelenlétéről szóltak, s ha azok kultúrája (beleértve a munkásmozgalmi törekvéseket is) szemnyíval sem találtatott kisebb értékűnek ugyanennek a vidéknek a szerb művelődésénél. Annak dacára sem, hogy eredetileg egy, a saját anyanemzetével szemben is sokban új entitás igyekezett meghatározni önmagát Bori tanulmányainak és cikkeinek sokaságában. Ezek ugyanis (legalábbis céljukban és formájukban) tudományos tényekre épültek, s önmagát járatta volna le a jugoszláv politika, ha – miután már bekerültek a jugoszláviai magyarság tudatába – szembeszegül velük. Erre különben sem volt szükség, mert Bori némi alkalmazkodással lényegében továbbra is azt csinálhatta, amit a liberalizmus néhány évében – csupán a nemzetiségi státust és az anyaországi magyar kultúráról való különbözést, illetve az egyetemes magyar kultúra fogalmának átértékelési szándékát kellett még nyomatékossabban hangsúlyoznia.

Az előbbieket adnak magyarázatot arra: vajon a politikusok nacionalizmust bíráló kötelező szövegeit követően 1972-től miért csökkentek le a támadások Bori tanítása ellen. Az autonómia valószínűnek látszott, s egyben az is, hogy ő, a Magyar Tanszék vezető tekintélye (és Szeli István, a Hungarológia Intézet igazgatója) a tartomány jövőbeli művelődéspolitikáját alapozhatja meg azzal, hogy a saját nemzetisége művelődési múltját (ahol csak lehet) a délszlávokéval összefüggésben kutatja. Az autonómiát a vajdasági magyar közéleti emberek többsége is lehetségesnek tartotta, már csak azért is, mert Kosovo önigazgatása az albán többség miatt elkerülhetetlen volt, viszont a belpolitikai, gazdasági és művelődésbeli viszonylagos önállóság – az érvényesülésükben mindaddig többszörösen gátolt vajdasági magyarok önmegvalósulásának alapfeltétele – csupán a megfelelő hagyományokra épülve nyerhetett megfelelő indokoltságot.

Az említett okok miatt derült égből sújtó villámként hatott, amikor a budapesti Kortárs (1972. X.) folyóiratban megjelent Kiss Ferenc irodalomtörténész Hagyomány és mérték c. kritikája, amely Borinak a Létünk folyóiratban 1971-ben közölt Hagyományaink c. tanulmányára, valamint ugyancsak Borinak a szintén 1971-ben Újvidéken kiadott Irodalmi hagyományaink c. antológiájára reagált. Kiss írása rendkívüli fontosságú, mert a vajdasági magyar kultúra átfogó ismeretének és a szemléletbeli elfogulatlanságnak köszönhetően alapvető, de egyértelműen csupán a későbbi években, főként napjainkban bebizonyosodó igazságokat fogalmazott meg Bori könyve kapcsán. Ennek dacára Kiss,

sajnos, süket fülekre talált, mert a Jugoszláviában élő magyarok csúcsértelmezése – Borival az élen – ezután egyre inkább a könnyebb érvényesüléshez (jóllehet hosszabb távon rossz irányba) vezető utat választotta.

Kiss Ferenc magától értetődőnek tartja a jugoszláviai magyar irodalomnak a romániaihoz vagy a csehszlovákiaihoz hasonlítható önállóságát. Annál is inkább, mert – miként mondja – kárpátukrajnai származásúként tisztában van a kényszerítő körülmények között megszervezhető irodalmi élet fontosságával. Írását vajdasági szempontból azért találták problematikusnak, mert a szerző értékelvű kritikus, aki egyrészt amiatt aggódik, hogy a „vajdaságiasodás” akaratlanul is a magyar irodalom jelentős értékeinek a háttérbe szorításával jár együtt, másrészt pedig, mert szerinte a régió hagyományaiból sem mindig az szerepel Bori programkínálatában, kiadási tervében, ami a nemzeti kultúránkban a legjelentősebb. Ráadásul Kiss inkább Szentelekynek, mint Borinak ad igazat, kimutatva, hogy vidékünkön a török és más hadak okozta pusztítások következtében megközelítően sem alakulhatott ki olyan művelődési folytonosság, mint Erdélyben vagy akár valamelyik nagyobb és régebbi magyarországi város környékén.

Bori földült lelkiállapotban volt, amikor 1971-ben az akkor (Szabadkán) indult Létünk társadalomtudományi-művelődési folyóirat szerkesztőtanácsának tagjaként – ahogyan Kiss Ferenc emlékezik vissza És Szabadka... c. könyvében (Debrecen, 1994), tehát csak utólag nyilvánosságra hozott írásában – elutasította a szerkesztőség által némi javítás mellett közlésre javasolt kéziratot. Hogy tiltakozott a kritika vajdasági közlése ellen, az mélyen érthető, hiszen legbelül nagyon is tisztában volt vele: Kiss Ferencnek teljesen igaza van. Annál is inkább, mert nem egész tíz évvel korábban Borinak még (habár állampolitikai okok miatt is, de Szenteleky szellemével ellenkezőleg) hagyománytalannak kellett tartania a jugoszláviai magyar irodalmat. S abban az időben, jóllehet először a szocialista realista, majd a szocialista elkötelezettségű művészet politikai dogmájának kötelező elfogadása mellett, de az ízlését is mindinkább érvényesíthette a bírálatában. Tehát a kötelező korlátok dacára volt esztétikai mértéke. Tehetségének és fölkészültségének bizonyossága, hogy számos „ítélete” utólag is helytállóan bizonyult.

Am nemcsak az övé, hanem még inkább Kiss Ferencé. Még hozzá Bori hatvanas évek második felében kialakult szuverén, önmagából táplálkozó, önálló

ló jugoszláviai magyar irodalmának vonatkozásában is. Annak dacára, hogy Kiss Ferenc legfeljebb még csak sejthette Bori szélsőséges indulatainak okát. Már említett válaszcikkében ugyanis így fogalmaz: „Érdemes lenne felderíteni, honnan ered ez a düh, ki mennyiben felelős érte, s mért kell egy Bori Imrének a senki által nem bántott autonómiát ilyen eltökélten és látványosan védelmeznie.” (I.m. 98. p.)

A Vajdaság autonómiája s ezen belül a benne élő magyarok viszonylagos művelődési függetlenségének szükséglete – amellelt, hogy Bori nem egyszer bevallotta: ráunt az ellenségszerzésre – az ő értékelő tevékenységét is lényegesen korlátozta. A „van”-ra, a politikailag közvetlenebbül hasznosíthatóra kellett fektetnie a hangsúlyt. A probléma gyökerét viszont már 1967-ben is jól látta Herceg János, amikor a 7 Napban közölt cikkében szélesebb összefüggésekben jelezte Bori munkássága elgépiesedésének veszélyét. Sajnákozva, hogy a kitűnő (a határon túl is dicsért/mellőzött nagy magyar írókat is újjáértékelő, egyébként Kiss Ferenc által is megbecsült) tanulmánykötetek szerzője, Bori Imre a vajdasági irodalomról készített sorozatában nem elmélyült: „...az elnéző jóindulat (...) egyformán kiporciózva a méltatást és a megértést, sőt egyforma nagyságúra parcellázva a helyet is, mint a temetőben a sírokat, az nem Bori magatartása, hanem a mienk, első nemzedéké, akik a békés együttélés langyos légkörében nőttünk fel és szoktunk össze egymással. Csak-hogy Borinak már nem kell tekintettel lennie emberi érzékenységekre ezeknél a portréknál”. (IX. 8.) Hasonlóképpen vélekedik később Bori 1968-as vajdasági irodalomtörténeti összefoglalójáról is. Bár kihangsúlyozza a tudós sokoldalúságát és szakmai hozzáértését, a pre-koncepció, a dedukció veszélyére hívja föl a figyelmet. Nem tetszik neki, hogy a szerzőnek az avantgárd a fő kritériuma, s a művek és alkotók politikai magatartása, valamint a kisebbségi szempont nem érdekli, s emiatt a Kalangyáról valamint Szentelekyről nem adhat teljes képet.

E kritikák azonban a társadalmi reakció fönntartásainak számítottak, s Bori annál kevésbé zavartatta magát, mert balról is érték támadások. Az ő néhány éves szempontja lassan, de biztosan megért a legitimitásra. S ez a művelődéspolitikus önbizalmát is mind-egyre táplálta, hiszen a figyelmet érdemlő visszajelzések a fiatalabb jugoszláviai magyar értelmiség többsége általi támogatottságra utaltak. Bori úgy érezhette: az adott körülmények között a lehető legjobbat nyújtja a régió magyarsága számára a mennyiségnek a minő-

ség rovására történő érvényesítésével. Csakhogy az egyéni ízlését, régebbi mértékét legfeljebb befedhette, de nem moshatta el a gyakorlati szempontokat előnyben részesítő néhány év. Kiss Ferenc viszont ezzel szemben az ízlése és a lelkiismerete szerint, valamint távlati szempont alapján mérlegelte Bori módszerét. S ezzel a gyöngéjére tapintott.

Kiss az említett, akkor közöletlen viszontválaszában pontosan értékeli Bori rendkívüli indulatú, sértegetésekben bővelkedő szövegét: „Cikkét kordokumentumnak vélem indultait, érvei és módszere miatt egyaránt.” (I.m. 97. p.). Bori ugyanis azzal rágalmazza meg a korábban általa is becsült vitatársát, hogy az teljesen konzervatív alapon, tehát a hajdani Nagy-Magyarország szemléletének megfelelően gondolkodik, s a századfordulón a magyar vidék rovására túlépült Budapest időszerűtlenül továbbélő érdekei miatt nem veszi tekintetbe a trianoni döntést követően kisebbségi sorsba került magyarok művelődéspolitikai-szellemi kényszerhelyzetét. Kiss a viszontválaszában azt is jól látja, hogy politikai szorongatottságából és érvényesülésvágyából fakadó indulatában Bori olyan súlyos hibákat vét, amelyeket egyébként mint kiemelkedő tudós semmiképpen sem követne el: „Az autonómítás első axiómáinak egyike... éppen az, hogy lényegében nincs mihez mérnie magát, minthogy önálló irodalmi szervezet – kritériumait csak önmaga megvalósulásából mérítheti.” (Hid, 1972. 12. sz. 1535. p.)

Emellett a már említett Bori-féle vajdasági irodalomtörténet egyik vitatható tézisé is lehetetlenné sarkítja: „a jugoszláviai magyar irodalom öneszmélésének szinte első pillanatától kezdve a hagyomány és mérték időszerűségét érzékelt”. Ahol még nincsenek „külön” művek, illetve ahol azokról nem tudnak, ott legfeljebb a lapok és azokban is elsősorban az emigránsok vethetik föl, ők is főleg lekezelően, a „külön” mérték kérdését, hiszen a „külön” lét majd egy évtizedig sokakban nem volt több Isten átmeneti büntetésénél vagy egyszerűen mulandó sorcsapásnál. Ennek dacára Bori a vajdasági magyarok művelődésének folyamatosságát és eredetiségét bizonygatja Kiss kritikájának a néhányszorosát kitevő válaszában. Mivel a külön értéket és mértéket illetően a korábbi évtizedek során nem alakulhatott ki viszonylagos egyetértés az időnként megújuló viták során, s mert a jugoszláv politikusok büszkélkedhettek a megtűrésüknek köszönhetően virágzásnak indult jugoszláviai magyar kultúrával, Bori szerint „a mértéket ennek az irodalomnak a mai igénye képezi, azok az esz-

tétikai tapasztalatok, amelyek manapság kiszűrhetők terméséből". (1539. p.)

Szemléletének gyöngéje tulajdonképpen itt lepleződik le, s Kiss Ferenc kifogásai ehhez az erőltetetten korszerű, az egyetemes (magyar és nemzetközi) irodalomesztétikai értékfogalmakat gyakran mellőző napi politikai értékelésmódhoz, sajátos „természetráj”-hoz kapcsolódnak. Bori a jugoszlávosságában ezt nem akarja tudomásul venni, s valójában azzal a fantommal hadakozik, amelyik a hetvenes évektől öncélú elvontságként, üres nagyképszerűségként béklyózó erővel telepedik rá a gyávaságában konformizálódó jugoszláviai magyar kritikára: „Az absztrakt, de definiálatlan és tartalmatlan, már-már l'art pour l'art mérték-kultusszal mit sem lehet kezdeni, sznob olvasók engedhetik meg maguknak, provinciális mentalitásukat leplezve, hogy „magas” mércéikkel tüntessenek.” (Uo.)

Kissnek persze esze ágában sincs bármivel is tüntetni. Ő pusztán arra emlékeztet mindkét cikkében, hogy a törökpusztítás okozta lakosságcsere következményeként a déli végeken nem alakulhatott ki művelődésbeli folytonosság, szerves hagyomány, így aztán ami a Vajdaság múltjában fölmutatható, az vagy beépült már az egyetemes magyar kultúrába, s csak ezt tudatosítva hasznosítható, vagy pedig pusztán helytörténeti érdekeléssel bír, s mint lokális érdekesség nem szoríthatja háttérbe a magyar kultúrának a déli régiótól akár egészen távol keletkezett értékeit. Önmagában tehát – a lépték pontosságának megfelelően – egy percig sem lehet probléma „az irodalomtörténeti térkép tüzetessége”, viszont azzá válik, ha ezt a részletezést összetévesztik „a rajta szereplő alkotók és művek értékelésével” (i.m. 101. p.). Kiss ennek a lehetőségessége miatt ad hangot az aggályainak, miként válaszában ki is emeli.

Valójában már az első cikkében is így hangsúlyozott: „Megismétlem: Boriék hagyománytudatosító munkájának nem ez a célja, nem az értékek kirekesztése vagy hamis rangsorolása. De kísérti ennek veszélye.” (1649. p.) Annál is inkább, mert „népe történelmi tudatát is elsősorban erre a gyengébb teherbírású anyagra akarja alapozni” – írja a vita folytatásában (i.m. 99. p.). A hatvanas évek közepének nagyszerű kezdeményezése után az elmúlt évtizedekben (ebben a vitatott Bori-féle művelődéspolitikai szellemben) született többnyire gyöngé tankönyvek, a részben általuk félrevezetett identitás-tudatú nemzedékek, a délvidéki magyarok kihalás-közelsége mind-mind azt tanúsítja: Kiss Ferenc aggályait teljesen igazolta az idő.

Kiss Ferenc még 1972-ben írt, sorsdöntő igazságokat kimondó válasza nem akkor jelent meg, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá. Igaz, nyilván úgy fogadta volna a vajdasági csúcserőtelmeség, mint Ibsen drámájának turizmusra spekuláló polgárai orvosuknak a víz mérgezettségére vonatkozó fölfedezését. Kiss föltehetőleg azért nem jelentette meg a cikkét, mert nem lehetett biztos benne, hogy valóban olyan nagyok-e Bori koncepciójának az általa fölismert veszélyei, s nem akart elébe vágni az akkor sokban példamutatónak tűnő vajdasági magyar értelmiség önalapozásának, egyetlen lehetséges érvényesülési lehetőségének. Meg aztán ő akkor kívülről szemlélődött, s méltatlannak érezte a diadalmaskodást. Tisztában volt vele, hogy erkölcsi joga a nagy hibák bírálata, hiszen – mint mondja – az anyaországi lehetőségek szerint a következője volt Borinak. Hiába vádolja az utóbbi megtévesztő szándékkal, félrevezető mértékadással, hamisítással, kontár irodalompolitikussággal, ő csupán a másságának, szuverén gondolkodásának ad hangot.

Jogosan, hiszen a nyelvi vagy a földrajzi határok által egymástól elválasztott irodalmak összehasonlíthatatlanságának Bori-féle tézise kapcsán arra az alapigazságra emlékeztet, amely szerint a magyar irodalom értékelésében a világirodalmi tapasztalatunk is mindig jelen van. Vagyis amellett, hogy szeretjük a Bánk bánt, a nagyobb drámák ismeretében annak hibáit is kimutatják a kutatók. S mivel tehát az egyetemes értékfogalmak a magyar irodalomban is működnek, öncsonkító cselekedet az az erőszakolt hagyományteremtés, amely mögött a trianoni határoknak a Halotti Beszéd koráig való visszavetítése rejtőzik. Azért is, mert „századunkban és Európában csak az egyetemes mérték lehet érvényes, s ez a mérték jól megtanulhatja tisztelni a regionális jelleg sajátosságait, ha nem ütközik a nemzeti, a köztársasági, a megyei, a járási gőg vagy óvatos akadémizmus sündisznóállásaiba”. (i.m. 103. p.)

Aki ilyen igazságokat merészelt kimondani a magyarországi és a jugoszláv kommunisták tartós szövetségkötésének idején, az valószínűleg félt is. Annál is inkább, minthogy Bori is, miként az anyaországi posztstálinisták, „abszolutizált hungarocentrizmus”-t vetett a szemére (1536. p.). Ezt azonban a kultúrpolitikus-tudós csak erőszakolt félreértés árán tehette meg. Hiszen saját maga is idézte azt a Radnóti-tanulmányt, amelyben Kiss egyértelműen kijelentette, hogy a haza mindannak a foglalatja, amit évszázadok során a nemzet teremtett, vagyis hasonló metaforáról van szó, mint Illyésnek a „haza a magasban” gondolatában.

S e tézisben kizárólag a minőség monocentrizmusa fejeződik ki, amely egyáltalán nem zárja ki a Bori által bevallottan kioktató célzattal, gőgös hangnemben védett policentrizmust.

Valójában tehát látszólagos a vita Bori és Kiss között, minthogy az előbbi az utóbbi becsületes, alapos kritikájától fölbőszülten, legbelül lényegi tévedésének tudatában, többnyire mellébeszél. Hiányzik belőle a kötelező emberi alázat, amely lehetővé tette volna, hogy megértse Kiss fenntartásait. Így, hogy érdemben nem válaszol, mentesül az általa is tudott igazsággal való szembesülés kötelezettsége alól. Az állampolitikának megfelelő, az erővel érvényesíthető mulandót hajtogatja, azt, amit már számos tanulmányában kifejtett. Hogy Kiss a vajdasági magyar irodalom autonómiájáért ráncolja a homlokát, nem pedig ellene, az egyébként abból is látszik, hogy válaszában úgy véli, igazában két vajdasági kritikusnak, Hornyik Miklósnak vagy Utasi Csabának a vajdasági magyar irodalomról készült mérlege őt megerősítheti. (l. m. 103.p.)

Egyébként a nemzeti elvakultság gyanúját különösen egy mondat keltheti föl Kiss Ferenc Hagyomány és mérték c. írásában. Az, amely azt várná el egy vajdasági hagyományokat reprezentáló válogatástól, hogy Tamás Istvánnak és Herceg Jánosnak a Hagyományaink c. antológiában közölt művei helyett „az emlékőrző, hagyománytudatosító írások szerepeljenek benne”. Tudniillik „egy ilyen Herceg-esszé vagy az Egy talpalatnyi föld valamelyik tiszta részlete olvasmányak

is jobb és érdekesebb lehetett volna”.(1650. p.) Az ilyen írásoknak az antológiában való szerepeltetése a kisebbségi sérelmek előtérbe állítását jelentette volna, jóllehet sem Tamás regénye, sem pedig Herceg esszéisztikája nem nacionalista szellemű. Csakhát az elmúlt nyolcvan év alatt – eltekintve az utóbbi tíztől – jajgatni sem volt szabad, ha az sértette a szerbek önön jóságáról alkotott képét. Pedig a Kiss által fontosnak tartott – lehetőleg olvasmányos formájú – tényirodalomnak a támogatása – mint a táj, illetve az ország embere megismerésének fontos eszköze – az egyik oldalon a szelidülést, a reális önmegismerést, a másikon viszont a lelki gyógyulást, a nekibátorodást serkentette volna.

Kiss Ferencnek az írástudói tisztességen kívül nem volt más oka a Bori Imrével való vitába szállásánál. Annál kevésbé, mert otthon csak felemás sikereket érhetett el az ideológiai-esztétikai dogmatizmus elleni küzdelmében, s a műveinek egy része nem is jelenhetett meg Magyarországon. Aligha gondolta, hogy Bori koncepcióját kritizálva addigi egyik legfontosabb fegyvertársát fogja elveszíteni. Vagy ha sejtette is, nem törődött vele, számára ugyanis az egyetemes magyar és azon belül a jugoszláviai magyar irodalom időtálló értékeinek védelme lényegesebb volt egy mind kéte-sebbé váló barátságnál. Ezért kerülhetett a neve az utóbbi évek legjelentősebb magyar alkotóiéval egy sorba, s ezért tisztelgünk mi ma az emléke előtt.

BATA JÁNOS:

NAPLÓ

1989.IX.26.

Hát igen – amire készültek: a szlovén alkotmánymódosítás megtámadása. Tele szájjal ordítják, a szlovéneknek nincs joguk saját alkotmányra. Ismét legalább annyira feszült a helyzet, mint februárban volt, vagy talán még feszültebb, hiszen most egy legitim nép szembefordulásáról van szó, egy nemzetről, amely önrendelkezése első lépéseit próbálgatja, s amit, ez sem zárható ki, már holnap, vagy még ma éjszaka, februárhoz hasonlatosan, vérbe fojtanak. (Stanovnik és mások is kaptak figyelmeztető leveleket a hadiállapot bevezetésének eshetőségéről.)

Ha azt mondják, Nagy Szerbia kis Svájc lehetne, akkor miért nem hagyják Szlovéniát, menjen a maga útjára? S valóban igen nagy lehet a zűr, ha mára összehívták a KB-t, az államelnökséget, és persze, Szerbia-szerte tiltakozó üléseket tartottak, tartanak. Mint Sebestyén Imre nyilatkozta a BBC-nek: semmi esély sincs a szlovén alkotmány jugoszláviai elfogadására, és ugyanígy nincs esély a holnapi ljubljanei el nem fogadásra. A vége? Tankok Szlovéniában, vagy...? Ki tudná megmondani. Ma már és ma még minden lehetséges.

A magyar Parlament elfogadta a kitelepülés és hazatérés/betelepülés új törvénytervezetét, miszerint jan. 1-jétől mindenki szabadon választja, választhatja meg azt az országot és nemzetet, amelyhez tartozni kíván, s remélhetőleg ők is befogadják azokat, akik be- és kitelepülni kívánnak.

Tizenhét év után ma először hangzott el Petri-vers a TV-ben (ami nem biztos, hogy így van, mert úgy rémlik... persze, biztosan, a Szép versekben, vagy a Hónap versei, vagy a Vers mindenkinek c. műsorokban már szerepeltek Petri-versek).

Csordás mondotta volt az Újvidéki Rádióban: Dositejtől Bori Imréig. Illetve a gyökerektől a kortárs, alkotó irodalomig. Hát, egy kis baj van a gyökerek csordási „értelmezésével”.

1989.IX.27.

Bátor tett (öngyilkosság?) a szlovének részéről: ma hét óra után megszavazták az alkotmánymódosítást. Titográdban állítólag ötvenezeren tüntettek emiatt demagóg szöveggel, tele fenyegetéssel (polgárháború, katonaság).

Bozsikkal ma találkoztam Szabadkán. Csordástól jött, haikukat vitt neki. „Annyira nem jók, hogy a Sympóba kerüljenek, meg nem jelentethetnek meg mindent a Sympóban” – mondta. És olyan nagyon nem is haragszik Csordásra. Elmondtam neki a „Dositej – Bori” vonulatot, nem igazán ütközött meg rajta.

Tegnap a jugoszlávok a románokkal tárgyaltak, s megállapították, egyes sajtószervek nem tájékoztattak reálisan az ottani helyzetről. Ezután szorosabbra vonják kapcsolataikat. Ma meg az Orosz Sz. Sz. K. képviselőivel találkoztak a Vajdaságban. Már csak a csehek, a kelet-németek, a kubaiak, a libiaiak stb. hiányoznak. Szelhámos, diktatórikus társaság.

1989.X.8.

Lecsillapodni látszanak a kedélyek Szlovéniát illetően, viszont a szerbek egyre erősebben támadják A. Markovićot és a kormányt.

Az egy évvel ezelőtti történetekről ünnepélyes körülmények közepette emlékeztek meg. A „módszer” szerint buktatták meg az ürményházi (már „új”) vezetőséget. Elszabadulnak a hatalombitorlásra törő szerveződések. A legprimitívabb rétegek akarják kezükbe kapartani a hatalmat, s ha sikerül nekik...

Az iskolásokkal jártunk a Vaskapunál. Gyönyörű a Duna völgye. A Természet – országtól függetlenül – fenséges. A román oldalon is: zöld hegyek, havasi legetők, s a Duna – a hatalmas folyam.

Kladovón a piacon: szerencsétlen románok árulták szármalmas portékáikat: bádgedényeket, porcelánbőgréket, cipőkrémet, alsónadrágot, nejlonkombinét. Szármalmas, szerencsétlen emberek, öregasszonyok és fiatalok is. Kopottak, piszkosak, megaláztatottak.

És a mi legújabb megaláztatásunk: a nemzetiségi tanítóképzést is szerb nyelven akarják elintézni. Némi halk tiltakozás a szabadkai Pedagógiai Akadémia részéről.

(Munkáimmal, munkáimmal sehogy sem haladok. Nehezen fogok hozzá, aztán hamar abbahagyom. Akad mindig más tennivaló. S aztán csak eszem magam, elmúlt egy újabb nap, hét, s én jóformán semmit sem csináltam.)

1989.X.17.

Egyre rosszabbul érzem magam. Egyre idegebb minden: a szaporodó erőszak és a cirill betűs föliratok, a Horgost elárasztó oroszok, a Szegedet tőlünk elzáró szerbek önteltségükkel és erőszakosságukkal, a falu visszahúzó ereje, az értelmetlennek tűnő küzdelem a beolvadás ellen, a gyerekek eldurvulása, a rombolás, amit évtizedek óta fokozatosan vittek végbe a felnövő nemzedékekkel, amelyek már gondolkodni és beszélni sem tudnak, csak valamilyen elidegenített világban (a hülye marxista ideológia szocialista elképzelésének teljes csődjeként) élnek eseménytelen, gondolat- és érzelmszegény életüket, különösebb célok és értelem nélkül.

Tegnap Varga Zoltán, a szabadkai Pedagógiai Akadémia igazgatója becsületesen és főleg okosan kiállt az anyanyelvi tanítóképzés mellett. Hogy mi lesz belőle? Ki tudná megmondani.

Időközben olvastam: Kladovo könyvében sok a jeltelen sir, és a Vaskapu erőművének szűrőberendezésében gyakran találunk fönnakadt hullákat.

Szocializmus – meddig gyilkoltatod még népeidet?

1989.XI. 5.

Elmúlt október 23-a, el november 4-e, el minden-szentek, el a halottak napja. Újra emberek ezrei tűntek el..., újra gyilkol a hatalom..., újra elmúltak az ünnepek, a megemlékezés pillanatai, szinte anélkül, hogy sikerült volna közülük egyet is megfogni.

Ími kellene az ünnepekről, a számomra legkedvesebb ünnepről, gyermekkorom legkedvesebbikéről, a Karácsonyról, így, nagybetűsen, még ha voltak szomorú Karácsonyok is, még ha a Karácsonyon lehet a leginkább elcsúszni, mert könnyen érzélgössé válhat az ember, de Karácsony, az ünnepek, a megélt Ünnepek nélkül mik leszünk, mivé válunk?

Ma délelőtt egészen elkedvetlenedtem. A beolvasztó, a megalázó nyomás egyre fokozódik,

egyre romlik a hangulatom, egyre kisebbek, egyre védtelenebbek, megalázottabbak vagyunk. S mit tehetünk? Túl sokat nem. Legfőljebb magunkban növeljük a gyűlöletet, s növekszik önmagától a keserűség és a fájdalom, a pusztuló, leromló mindenünk miatt, áruló, becstelen emberek nyilvános föllépései miatt. Meddig lehet bírni? Meddig érdemes tűrni a megaláztatások sorát? És ahonnan a támogatást várjuk – ott is D. Čosićot, Szeli Istvánt és M. Dilast tüntetik ki, emelik piederasztálra. Hát ennyire félvállról lehet venni, ennyire felelőtlenül szabad viselkedni velünk „itt a végeken” – mert végek vannak így is, meg úgy is, halódó, beteg nemzettudat, kiirtandó gondolatok, megtépázott, elferdített oktatás...

1989.XI.7.

Szégyellem magam, hogy aláírtam a Vicei fölmentésére irányuló petíciót. Szégyellem, mert azokkal kerültem így valamilyen módon kapcsolatba, akiktől távol tartottam eddig magam: a Vajdasági és a Szerb Íróegyesülettel, mi több: valamilyen Čosić-bizottsággal is. De nem volt más választásom, hiszen az egy pillanatig sem kétséges, hogy egy konstruált, sztálinista perről van szó, s hogy koholt vádak alapján ítélkeztek Vicei fölött.

Valami nyomaszt – bizonyára az eső, meg a gondolat, hogy holnap egész nap az esőben kell csatangolni Szegeden, mert Kati hajthatatlan. Egyébként is nehezen mozdulok ki, hát még esőben. Autóval meg nem mehetünk a feketézők óriási tömege miatt.

Beszédes jó hajcsárként dolgoztat – jó, mert egyébként nem csinálnék semmit. Csak elszaladgálom az időt, az idő meg elvész nyomtalanul, csak a növekvő idegesség, a türelmetlenség és arcomon a ráncok jelzik, „hogy itt járt”.

1989.XII.3.

Péntek. Megkaptam a Forumtól a szerződést. 2 milliárd (régi) dinárra értékelték a könyvemet, ami szégyenletes, gyalázatos ár – 400 márka sem egy könyvéért, egy alkotói munka eredményéért, egy hosszú folyamat „gyümölcse”ért. (Miután postáztam az aláírt példányokat, mentem ki a földbe a trágyát széthányani – csak azért írom le, hogy megmaradjon későbbre.)

Nagyjából jól megegyeztünk T. Évával az összeállítást illetően. Ami kimaradt a fordítások közül, az máshová is elmegy még, az eredetiek java pedig benne van. Talán '90 első negyedében megjelenik.

Az utóbbi napok viharos és viharosan sodródó eseményeinek dokumentálása már megtörtént. A szerb politika egyre brutálisabban és egyre cinikusabban támad minden ellentétes véleményt. És az ördögi húzás: a munkaszüneti napok előtti 80%-os áremelést megoldották a szlovéniai történésekkel: van kit szidnia a „nép”-nek, a fölgülemlett feszültségeket le lehet vezetetni. A nemzetközi sajtó Jugoszlávia földarabolásának kezdetét látja a szerbek bojkott-fölvívásában.

Közelednek az ünnepek, s én, mint mindig, kicsit félek is tőlük, mert milyenek lesznek, lesz-e elég erőnk ünnepelni, s mit hagynak maguk után?

1989.XII.6.

Tegnap este sugározták a Stúdió '89-ben a Vajdaságban fölvetett anyagot. Akik képviseltek „bennünket” (Faragó Á., Tolnai, Szeli, Bori, Konjović és a világhírű művésznő, Kinka Rita – jó, hogy nem szólalt meg, mert gyalázatosan beszél magyarul.) Deák Ferenc pedig betételezett mindent: szerinte a magyarok többsége érzelmileg ide kötődik, ehhez az országhoz, mert már több mint 200 (!?) éve itt él, s rossz néven venné, ha Magyarország most holmi anyaországot játszana, ő különben sem szereti ezt a kifejezést és a kisebbséget sem, hiszen az megalázó, mi pedig igenis nemzetiség vagyunk – minden joggal ellátva (teszem hozzá én). A többről tanúskodjon a videoszalag.

Holnap tartják a bölcsész karon az oktatási törvénytervezet vitáját. Még mindig dilemmában vagyok, menjek-e vagy sem? Tulajdonképpen az út hiábavalóságától tartok, félek a csalódástól.

Kezdenek itt is fölpörögni az események.

1989.XII.19.

Minden más (a dinár denominációjára tett javaslat, a konvertibilitás stb.) eltörpül az erdélyi események mellett. A pekingi nyár után valahol azért mégis reméltük, nem fogják újra halomra löni az embereket, nem fognak tankokat küldeni rájuk, golyószórókkal lekaszálni őket. És íme: talán fél év sem múlt el, s máris ismétlődik minden. Szegény, szerencsétlen emberek – aszszonyok, gyerekek, férfiak. Voltak szemtanúk, akik azt nyilatkozták, láttak várandós anyákat, akik hasukra mutatva kiabáltak: ide löjtek, mert ha fölnőnek, úgyis éhen halnak.

A két diktátor: M. és Csau. Az utóbbi évtizedek Európájában ennyi erőszakos halál nem volt. Ilyen tömeges gyilkosság nem történt, mint amit az albánokkal

és a romániai magyarokkal, németekkel, románokkal tettek...

Tegnap átadták a Jugoszláviai (Vajdasági?) Magyarok Demokratikus Szövetségének létrehozói kezdeményezését. Tizenegy alapító tag van – Csorba Béla közülük biztosan egy. Vele lehet vitázni, vannak diktatórikus hajlamai is, de hogy kemény gyerek, az is biztos.

Tegnap eltemették Szaharovot. Halálhíre megdöbbsentett.

És ki fogja eltemetni azokat a százakat (ezreket?), akik Kolozsvár utcáin haltak meg? S mi van Tőkés Lászlóval és várandós feleségével?

1989.XII.31.

Szilveszter napján, délután 3 óra körül.

Véget ért a romániai forradalom. Ki gondolta volna még két héttel ezelőtt is, hogy ez lesz a vége? A szenthét alatt állandóan a tévét bámultuk, nemcsak mi, hanem egész Európa. Fantasztikus dolog a televízió – testközelbe hozta a polgárháborút, a forradalmat, s minden bizonnyal segítette a forradalom győzelmét is, hiszen a tévét keresztül adták ki az első órákban a tábornokok a parancsokat és a tévéből kérték az adás sugárzói a segítséget, és a tévé volt az, amely milliókat tartott otthon, miközben arra vártunk, mikor mutatják be a Conducator kivégzését.

Láthattuk, mennyire megbízhatatlan a Tanjug, nagyon sokszor közölt téves információkat. A Pol. Eksp. lehozta, román rendőrségi hírforrásokra hivatkozva: Tőkés Lászlót a börtönben kivégezték, ami, szerencsére, álhír volt: él. A legmeghatóbb jelenetek egyike, amikor szegény, foltozott ruhájú emberek álltak körül, s ő hirdette nekik az ígét.

És megérdemli a fölirat, hogy ne felejtjük el: Televiziunea Romana Libera – hányszor féltünk, az élő adásokkor, hogy eltűnik ez a fölirat, s megjelenik helyette valami más.

Ismét nem volt igazi Karácsony, mivel mindenre rávetette árnyékát a holttestek sokasága, a kivégzett, a lemészárolt gyerekek, a közös sírból kihantolt, meggyalázott, megcsonkított holttestek látványa. Szocializmus, kommunizmus – ez is a ti művetek! S ocsmány ki-magyarázkodás mindaz, amit utólag mondotok, próbáltok névváltoztatással, elhatárolódással tenni, ti csináltátok. És gazember most mind, aki terroristákat, zsarnokot emleget, s egy hónappal ezelőtt még a „román példát”-ra hivatkozott, Ceausescut díszvendégnek hívta a kommunista kongresszusra, s elítélte, vagy meg sem engedte az emberi jogok meggyalázása ellen emelt

TERNOVÁC ISTVÁN:

Sztálin levágott füle

Beszélgetés Csorba Bélával 1956-os élményeiről

Csorba Béla egyetemi lektor, író, politikus és néprajzkutató középiskolai tanárom volt. Magyar nyelvet és irodalmat adott elő. A lényegét azonban a magyar nemzeti irodalmat és történelmet vörös posztóként kezelő iskola tözsomszédságában, a temerini kastély melletti park padjain üldögélve mesélte el nekünk, akkori tanítványainak. Arról azonban sohasem beszélt, hogy hatéves gyerekként tanúja volt mindannak, ami 1956 őszén Budapesten történt. Huszonöt éves késéssel újságíróként rögzítettem a történetet.

– 1956-ban a magyar-jugoszláv kapcsolatok már megenyhültek annyira, hogy a vajdasági magyarok is vízumhoz juthattak és átmehettek Magyarországra. Az én anyai nagyapám Veszprém megyében élt mint emigráns. Ott volt bányász az egyik bányavárosban. 1956-ban hosszú huzavona után édesanyám vízumhoz jutott és vele együtt útra keltünk. Hosszú, örömteli, boldog napokat töltöttünk a Bakony kellős közepén lévő kis bányavároskában. Gyönyörű élmények fűznek Csékúthoz és Padraghoz. Azóta már ez a két település összenőtt. Jártam ott azóta többször is. Ott láttam először életemben szarvasokat, vaddisznót. A Bakony a nagyapám házától száz méterre kezdődött. Ez egy hatéves gyerek számára óriási élmény. Miként az is, hogy 50-60 méter közelségből vaddisznókat láthat. No, de az igazi élmények akkor még hátravoltak.

– De akkor még ezt nem lehetett tudni...

– ...akkor ezt még nem lehetett tudni. Mi ott a Bakony-erdő kellős közepén, hovatovább a külvilágtól elszigetelve éltünk. Bár ez nem volt egészen igaz. Nagyapám rendszeres újságolvasó ember volt, meg rádió is figyelte az eseményeket. Tudta, hogy mi történik az országban, hogy megindult egy olvadási folyamat, hogy különösen Pesten, de máshol is a társadalmi feszültség igen nagy. De azért azt gondolom, ő sem gondolt arra, hogy éppen aznap fog kitörni

Budapesten a forradalom, amikor mi visszaindulunk Jugoszláviába. Nos, október 23-án felvonatoztunk Veszprémből Budapestre, azzal, hogy Budapesten töltjük az éjszakát és a következő napot, mert ott élt egy távoli rokonunk a Mester utca és a Haller tér sarkán. Egy bérházban laktak, a harmadik emeleten. Édesapám és édesanyám ezekkel a távoli rokonokkal már lelevelezte, hogy majd érkezünk és hogy ott leszünk egy rövid ideig. Engem majd elvisznek a vidámparkba, édesanyám pedig szeretett volna elmen-ni színházba. És volt még egy harci feladatunk. Ez pedig, hogy egy bizonyos boltból vagy műhelyből egy szabóollót kellett volna édesapámnak hozni, mert hogy ő egy elég jó szabómester hírében állt és igyekezett követni azt a technikát, amit abban az időben követni lehetett és valahonnan tudta, hogy jó minőségű francia márkájú szabóollókat lehetett kapni valahol a magyar fővárosban.

– És ezeket a célokat maradéktalanul sikerült megvalósítani?

– Mondanom sem kell, hogy azt a szabóollót akkor nem sikerült megvásárolni, mert nem is találtuk meg azt a boltot. Azt hiszem, nem kell magyarázni, miért. Hát bizony, én a hatéves okos fejemmel igen meglepődtem. Arról, hogy milyen a város, már sok mindent hallottam. Odafele nem láttam Budapestet, mert éjszaka utaztunk át a városon, és csak a Nyugati pályaudvarra emlékeztem, de most visszafelé nagy érdeklődéssel figyeltem az eseményeket. Újdonság volt számomra a villamos. Ott ültem életemben először villamoson – bár Újvidéken is voltak még abban az időben villamosok, de úgy adódott, hogy azokat sokkal később ismertem meg... Elindultunk. Nem tudom, mennyi ideig mehettünk, én már arra sem emlékszem, hogy milyen irányba — mai ismereteim alapján feltételezem, hogy ez a Rákóczi út lehetett —, amikor a villamost megállították. Hatalmas tömeg lepte el az utcát. Mindenkit kiszállítottak a villamosból, vagy

önkéntesen szálltak ki? Ki tudja, már nem emlékszem, és legnagyobb meglepetésemre a tömeg felfordította a villamost. Számomra ez különös volt, mert valahogy nem ez volt az elképzelésem a városról. Nem is értettem akkor még pontosan, hogy ez micsoda. Fogtuk a cókókunkat, a kofferjainkat és nekivágtunk a pesti utcáknak, végig az Üllői úton, és végül megkerestük és meg is találtuk a rokonokat. Hogy ott a felnőttek miről beszélgettek, miről nem, azt én már pontosan nem tudom, mert engem lefoglalt a ház kedvence, egy törpepapagáj. Ezzel a törpepapagájjal sokat vesződtem, míg kint dúltak a harcok, míg a forradalmárok védtek Pestet...

– Közben nem lehetett hazajönni...

– Természetesen, közben nem lehetett hazajönni. No, most ez a bitang törpepapagáj valami miatt engem nem szívelt. Lehet, hogy kiszemelte, hogy én voltam ott a közelében a legkisebb, és védtelennek tartott és nagyon nagy kedvvel szállt a vállamra, és hát meg-megrohmozta a fületem, bele-belecsipett a cimpámba. No, de természetesen voltak ennél jóval kellemetlenebb élmények is, mert hamarosan találat érte azt a bérházat, ahol laktunk. Egy repesz beletalált a mi harmadik emeleti ablakunkba is. Sőt, a harcok idején a szomszédos két hatemeletes bérházat az oroszok rommá lőtték. A miénknek valamilyen furcsa módon megkegyelmezték. Nem tudom, hogy mi lehetett ennek az oka. Én még emlékszem a tankokra. Az oroszok T-34-eseket állítottak a Haller téri templom elé és közvetlen közelről, ötven-hatvan méter távolságról addig lőtték ezeket a bérházakat, amíg rommá nem váltak, ki nem égtek.

– Te ezt gyermekként a másik bérház ablakából nézted végig?

– Nem engedték meg azt. Egyszer megpróbáltam a harcok közepette kinézni, de rögtön lerántottak az ablakból. Ez életveszélyes lett volna. Viszont a tűzszünetek idején, mert gyakran volt tűzszünet, nagyon sokszor jártam kint én is a felnőttekkel a városban. Láttam a lyukas lobogókat, a kilőtt orosz tankokat, a felrobbantott ütegeket, meg nagyon sok mésszel leöntött halottat, elesett forradalmárokat is. Sőt, a Nagykörúton közvetlen közelről éltem meg, hogy benzines palackokkal felszerelt fiúk fölrobbantották az egyik orosz tankot. Valaki elkiáltotta magát, hogy „min-

denki a kapuk alá!” Annyi időnk volt csak, hogy beugrottunk a kapu alá. Ha olykor magam elé képzelem azt a képet, amit a robbanás pillanatában láttam, akkor el tudom sorolni most is, hogy a házmaster lakásában milyen méretű kulcsot és hányat láttam a falon. Ez rögződött bennem abban a pillanatban, mert a házmasteri ajtón szinte berohantunk, és ez a képzet megmaradt bennem. Meg persze utána az elszenesedett holttestek látványa is, amikor kijöttünk, amikor már gyakorlatilag a felrobbantott tankban ülök sorsa beteljesedett. És hát természetesen láttam élő forradalmárokat is, köztük temerinít is. No, nem Sörös Imrét, a legendás temerinít, aki a Corvin-közből harcolt, hanem Petro Sándort, aki a temerini Kastély utcából elkerült fiatalember volt, akkor már a szibériai GULAG-on eltöltött többéves kényszermunka után, ahová még kiskorúként hurcolták el az oroszok, mivel levente volt. Valahonnan megtudta, hogy mi főtt vagyunk Pesten és fölkeresett bennünket, hogy édesapja felől érdeklődjön. Azóta már édesapja is, ő is meghalt. Emlékszem, hogy három társával jöttek föl a bérház folyosójára és egy nagy ruháskosarat vittek. Géppisztoly volt a nyakukban. Az a ruháskosár tele volt péksüteménnyel. Adott egy zsömlét. Amikor beletűrtak a zsömlékbe, láttuk, hogy a kosár alján kézigránátok vannak. Ez ma már romantikusnak tűnik, de bizony így történt. Ami lényeges, a november 4-ei ostrom bennünket ott ért. Ez volt a legszörnyűbb része a Kádár-féle ellenforradalmi terrornak. Körülbelül három hétig voltunk ebben a pokolban. Azt tudni kell erről a városrészről, tehát az Üllői útról, a Haller térről és a Mester utca környékéről, hogy itt igen erős és elszánt forradalmár csapatok harcoltak. Volt néhány nagy ellenál-lási góc Budapesten, de itt ezen a részen (ez a Ferencváros) voltak a legnagyobb harcok, mert itt volt a legerőteljesebb az ellenállás. A legkülönbébb világnézetű forradalmárcsoportok vették fel a harcot az ávósokkal és a szovjet túlerővel. Többek között itt a közelben harcolt az oroszokkal a később halálra ítélt kommunista forradalmár, Angyal István, akit természetesen az nem mentett meg, hogy ő magát kommunistának tartotta, mint ahogyan Nagy Imrééket sem mentette meg, hogy eredendően ők is azok voltak.

– Ezekkel a tényekkel gondolom már jóval később ismerkedtél meg...

– Természetesen, no de hát a rádióműsorokban naponta hallottam Nagy Imrének a hangját, a felszólítását, amikor bejelentette, hogy megtámadták Magyarországot és hogy a kormány a helyén van. Erre

is emlékszem. De hallottuk Kádárnak s korábban Gerő Ernőnek a rikácsolásait is. Mindent, hiszen a rádió egész nap szólt.

– A pincében vagy a lakásban?

– A pincében is eltöltöttünk néhány napot. Többek között azt is, amikor szétlőtték a szomszédos bérházakat, de más alkalommal is le kellett húzódni a pincébe. Alacsonyan húzó repülőök miatt is, hiszen nem lehetett tudni, hogy az oroszok bombáznak-e vagy sem. De a legkülönfélébb helyzetekben került sor arra, hogy lemenjünk a pincébe. Iszonyatos emlék számomra a pince. Mert közelről megérni az ágyúzást, az azt hiszem felnőttek számára sem egy egyszerű dolog, de egy gyereknek különösen a megijedt, pánikszerű hangulatban élő emberek között, akik közül sokan levittek a háziállataikat is a pincébe... Máig emlékszem egy farkaskutyára, amely rettentően nehezen viselte el a robbanásokat. (Ilyenkor rátört a hasmenés.) Egy magányosan élő idős asszonynak pedig, mire véget ért a lövöldözés, és visszament a negyedik vagy ötödik emeletre, kiégett a lakása egy gyújtógránáttól. Szóval ezek olyan élmények voltak, amelyeket egy felnőttnek is nehéz volt megélnie és feldolgoznia.

– Végül miként sikerült hazajutni a Budapesttől 300 kilométerre fekvő Temerinbe?

– Az közismert, hogy a vidéki Magyarország ezekben a napokban rengeteget segített a pestieknek. Ingyen küldték fel szinte naponta a húst, a baromfit, a tejet, a kenyeret, a krumplit, és a város különféle pontjain osztották szét a lakosságnak. (Nagyapámra a Dohány utca környékén, ahol egyik alkalommal élelmiszert osztottak, tüzet nyitottak az ávósok, és csak a hátán cipelt krumpliszáknak köszönheti az életét, tudniillik a burgonya jó golyófogónak bizonyult.) És minden másnap vagy hamadnap érkezett a Mester utcába Hódmezővásárhelyről (vagy a környékéről) az egyik termelőszövetkezetből egy teherautó, tele tejeskannákkal, és miután szétosztották a tejet, ment vissza vidékre. Egy ilyen teherautóval sikerült eljutni Hódmezővásárhelyig. Elbújtunk a ponyvák alá és így jutottunk át az orosz ellenőrzőpontokon. Aztán Hódmezővásárhelytől Szegedig gyalog... Nagyon nagy út volt. Nagyon sokat szenvedtem az út során, hiszen azért Hódmezővásárhely az apostolok lován elég

messze van Szegedtől, különösen egy hatéves gyereknek, akire két télikabátot is ráadtak, hogy ne fázzon. Néhányszor persze fölvettek bennünket szekerek, meg kocsik is, sőt egyszer még egy oroszokat szállító teherautó is, de azért ezekben a viharos időkben nem volt túl nagy forgalom az utakon. Szegeden befogadtak bennünket, nem is tudom kicsodák. Talán édesanyám meg tudná mondani, ha élne. Biztosan emlékezne a nevekre, hogy hol szálltunk meg. Tisztességes, jó embereknel, akik megszántak bennünket. Ott, Szegeden aztán találtak ezek az alkalmi ismerősök egy mindenre elszánt, hollófekete hajú, kackiás bajszú parasztembert. Emlékszem a karakánságára, mert amikor odaértünk a határra, azt mondta, hogy ha akarjuk, akkor ő a lovak közé vág, és áthajt a jugoszláv térfélre, de ezt édesanyám nem merte megkockáztatni. Leszálltunk a szekérről. Bementünk Rószkén a határőrség épületébe és hosszú kiáltozás után végre az egyik helyiségből előbújt egy bujkáló magyar hivatalnok. Aztán ő magyarázta meg, hogy milyen irányba menjünk, és hogy majd ott várnak bennünket a jugoszlávok. Úgy is volt. Onnan aztán bevitték bennünket Szabadkára, ott a formások megtörténtek. Kihallgatták édesanyámat, hogy honnan jöttünk, mi történik Pesten. Föltételezem, hogy udbás tisztek lehettek. Aztán Szabadkáról Újvidékre, majd Újvidékről Temerinbe vonattal tettük meg az utat.

– Tehát a feleség és a gyerkőc visszatért Temerinbe. Miként viselte a több hétig tartó bizonytalanságot itthon a családfő?

– A családi legendárium azt őrizte meg, hogy édesapám, aki katonatisztként, zászlósként szerelt le a világháború végén és volt háborús tapasztalata (meg két kitüntetése, amit nem sokra becsült, mert a szabóműhely gombosdobozában tartotta, míg nem egyiket el nem lopta valaki), valahonnan pisztolyt szerzett magának és át akart jönni értünk Pestre. De ezt Csorba nagyapámnak sikerült megakadályoznia. Tudni kell, hogy nagyapám magas, szikár férfi volt, kubikos bandagazda, az életét színjőzanon leélő ember, aki azért fölfogta, hogy nem engedheti a fiát a veszébe rohanni. Velünk meg majdcsak történik valami, innen nem lehet a dolgokat befolyásolni. Úgy kellett apámat lefogni és megakadályozni abban, hogy a célját végülis beváltsa.

– Ezzel már arra is utaltál, amit mi, fiatalab-
bak nemigen tudunk, hogy itt, az anyaország
határain túl is megmozgatta a tömegeket, felbi-
rizgálta az emberek fantáziáját mindaz, ami
Budapesten történt.

– Nem is erről van szó, hogy a fantáziájukat fel-
birizgálta. Hiszen minden kárpát-medencei magyar
tudta, hogy ez bizonyos értelemben a nemzeti
függetlenségért folytatott harc. Ez nemcsak a sztálinis-
ta kommunizmus elleni társadalmi forradalom volt,
hanem függetlenségi harc is. Olyan függetlenségi harc,
amit az anyaországi magyarok folytattak a világ akkori
legnagyobb zsamoka, a szovjet-országi diktatúra ellen.
Ugyanakkor a magyar forradalomnak volt általános
érvényű üzenete és jelentősége is, nem csak a magya-
rok számára, hanem a kommunizmus igája alá került
kisnemzetek fiai számára is. Tehát azokban a hónapok-
ban, én azt gondolom, hogy magyarnak lenni, az
elszenvedett vereség ellenére, erkölcsi értelemben
nem lehetett olyan túl rossz ebben a régióban. De hogy
visszatérjek az előbbi kérdéshez, amikor mi fönnragad-
tunk Pesten, rögtön az első napokban, tehát ott valahol
október végén elmentünk a jugoszláv nagykövetségre,
mert azt hallottuk a rádióból, hogy a jugoszláv
nagykövetség elől, amely egyébként akkor is ott volt,
ahol ma, a Dózsa György úton, indulnak autóbuszok és
hazaviszik a Pesten rekedt jugoszláv állampolgárokat.
Már nem emlékszem pontosan, hogy hány autóbusz
indult, kétfőre biztosan, határozottan emlékszem, kétfő-
t láttam. Mi viszont már egyikre sem fértünk fel. Nem
csak mi, mások is fönn rekedtek Budapesten ebben az
időben. És onnan kezdődött mindaz a viszontagság,
amit már említettem. No, ez a nagykövetségi kiruc-
canás számomra még egy dolog miatt érdekes volt,
hiszen láthattam a ledöntött Sztálin-szobrot. Amikor mi
a nagykövetségre mentünk, akkor a Sztálin-szoborból
már csak a csizmák voltak meg. Illetve az egyik
csizmának a lábfeje és a másik csizma talán térdig, ha
jól emlékszem, és a talpazaton a csizma mellett állt egy
ember. És engem gyerekként hihetetlenül megdöbben-
tett a csizmának a mérete, hiszen az a csizma jóval
nagyobb volt, mint a mellette álló ember.

– Nem jutott Gulliver eszedbe?

– Hát én még akkor Gulliverről nem hallottam, de
emlékszem, hogy ezen már akkor nagyon elbámultam.
Nem tudtam igazából a látvánnyal betelni, hogy

valójában miféle óriásnak a csizmája az ott.
Természetesen aztán a magyarázatot megszereztem.
Később ez az élmény, ez a látvány bennem elhomá-
lyosodott. Évtizedek múlva viszont, fiatal felnőtt korom-
ban Carl G. Jungnak, a nagy lélekbúvárnak a szim-
bólumokról írott könyvében találtam egy fényképet a
Budapesten ledöntött Sztálin-szobor fejével. És a szo-
bor feje mellett és mögött, némileg távolabb, ott álltak a
pesti emberek. Ennek alapján döbbsentem rá, hogy amit
én a tudatom mélyén őrzök azokról a nagy csizmákról,
azok nem eltorzult emlékek, hanem reáliák, hiszen a
feje mellett álló emberek is – némi túlzással – szinte
eltörpültek a diktátor bronzkoponyája mellett. Erről jut
eszembe egy jó történet, hogy tavalyelőtt egy pesti
kiskocsmában borozgattam egyedül, és közben hall-
gattam az egyszerű pesti prolik beszélgetését. És egy
nagyon érdekes részlet ütötte meg a fületem. Az asz-
taltársaság egyik tagja mesélte a cimboráinak, hogy
'56-ban hová is tűnt el Sztálin füle. Tehát amikor
szétzúzták a szobrot, akkor egyik fülét levágták. És ezt
a bronzfület állítólag évtizedekig őrizte az egyik neves
budapesti színész. Most nem mondom a nevét, mert
nem tudom, igaz-e a történet, vagy csak legenda. Az
elhangoztak szerint évtizedekig a kertjében elásva tar-
totta a fület. Igaz-e vagy nem, nem tudom, de min-
denképpen érdekes történet. Azóta is foglalkoztat
Sztálin fülének a sorsa és elhatároztam, hogy a fülnek
egy költeményt fogok szentelni. Ez a vers érlelődik
bennem már két éve. Azt hiszem, hogy kellőképpen
abszurd és groteszk lesz. De ezt kár volna előre elki-
abálni. (Egyébként Csorba Béla utólag még elmondta,
hogy ötvenhatos élményeinek néhány szilánkját,
erősen stilizálva, de versbe szedte még 1976-ban — a
Képes Ifjúságban jelent meg — majd Húsz év múlva
néven, 1976-os datálással Rögeszmélet c. kötetébe is
beszerkesztette. Első közlése más címmel jelent meg,
hiszen akkor még a vajdasági magyar lapokban sem
lehetett egyértelműen utalni 1956-ra. T.I. megjegyzé-
se.)

– Amikor hazajöttünk '56 őszén, nagy szenzáció
volt, hiszen a fél falu megfordult a házukban, minden-
ki bennünket akart látni. Csodánkra jártak, hogy hogy
éltük túl mindazt, ami ott történt, mert a dolgokhoz még
az is hozzá tartozik, hogy akkor, amikor mi ottmarad-
tunk a Hősök terén, a jugoszláv nagykövetség előtt, az
egyik buszban voltak temeriniek, akik viszont szeren-
csésen hazajutottak. És ahogy a falusi életben ez
szokás, az információk és félinformációk itt bizony
nagyon gyorsan pletykává dagadnak. Egy alkalommal,

amíg mi a Mester utcában lapítottunk a pincében, Temerinben édesapámhoz beállított egy helybeli vénasszony. Apám nem tartózkodott a műhelyben, de az öregasszony leadta, hogy miért jött. Elmondta, hogy ő biztos hírforrásból tudja, hogy az én nagyapám elesett a barikádon az oroszokkal vívott harcban. Én meg az ablakból, amikor láttam, hogy agyonlőtték, kiugrottam és meghaltam. (Eltaposott egy tank.) Anyám pedig férjhez ment újra, és egy Pannónia motoron száguldozik a forradalmi Budapest utcáin. Ez a történet annyira abszurd volt, hogy természetesen apám segédje sem hitte el és azt mondta az illető vénasszonynak, hogy „hajja, Örzse néni, én azt ajánlom, hogy ne várja meg a mester urat, mert ha a mester úrnak ezt maga elmondja, akkor magát agyoncsapja a helyszínen”. De hát ez inkább egy kis humoros epizód. Nos, amikor már itthon voltunk, és persze iskolába kezdtem járni egy kéttannyelvű intézményben, az osztályunkat meglátogatta az igazgatóhelyettes. Ellenőrizendő természete-

sen a tanítónőt, átnézte a füzeleinket. Bizony megrökönyödött, amikor a rajzfüzetemben tankokat látott magyar nemzeti zászlókkal felvirágozva. Ebből lett egy kis purparlé az iskolában. Természetesen ezt utólag tudták meg a szüleim is. Én meg még később, hiszen gyerekként erről nekem nem szóltak semmit. Szegény tanítónő került kellemetlen helyzetbe, hiszen meg kellett neki magyarázni, hogy tulajdonképpen ennek a gyereknek milyen élményei vannak és miért is rajzolt magyar zászlókat a páncélosokra, nem pedig csillagos jugoszláv lobogókat, mint ahogy az igazgatóhelyettes elvárta volna. Ebből én csak annyit tudtam meg kisgyerekként, hogy szólt a tanítónő, máskor ne rajzoljak zászlókat. Akarva-akaratlanul az ember így keveredik bele gyerekként a kisebbségi politikába...

(A beszélgetés némileg rövidített változata
elhangzott a budapesti Kossuth Rádió 2002. október
23-ai műsorában)

A vezérezredes utolsó levele

9.

Valahányszor belefogok a levélírásba, mindig tervbe veszem, de végül egyszer sem jutottam el annak a megírásához, amit pedig a legsürgősebben szeretnék közölni veled, s félelemmel tölt el a gondolat, hogy épp azt, a legfontosabbat, amit mindenekelőtt meg kellene beszélnünk, így levélben is hiába próbálom meg, nincs már semmi esélyem egy fájdalmas félreértés tisztázásához. Emlékeid között marad rólam egy kép, életünk képei közül egy sötétben beárnyékolt. Ezt az árnyékot eddig nem érkeztem elosztatni, mint több más közös dolgunkat, a mindennap befejezetlenül maradó hivatali elfoglaltságunk miatt ezt is a nyugdíjas évekre kellett halasztanunk (azoknak a nyugalma kellett volna ehhez), az öregség Klotild ligeti napjaira, amikor megbecsüléstől övezve – ezt reméltem – élvezhetjük majd hármasan a megbékélés, az emlékezés szépségeit.

Hányszor, naponta talán többször is eszembe jut az a március eleji este, lelkiismeret-furdalással gondolok vissza hazaérkezésemre: későre járt már, fáradtnak éreztem magam, s mint általában ilyenkor, alig vártam, hogy köpenyem fölakasztva, csizmám lerúgva, végre az öledbe hajtsam a fejem, élvezve az egyetlen helyet, ahol megszabadulva a napi marakodások belém tört töviseitől, megnyugodva hagyhatom elnyújtózni a semmi másra, csak a pihenésre vágyó agyamat.

Két hónap múlhatott már el akkor a voronyezsi áttörés óta. Micsoda két hónap! Mit kellett kiállnom! S éppen azokban a napokban, a felsőházi bizottságokban, az országházban nagy viták folytak a voronyezsi katasztrófáról. Persze legtöbbször az okokról, a felelősségről beszéltek. Meg a felelősségre vonásról. Rosszul képezték ki, készítették föl a hadsereget, vagy a fegyverzettel volt baj, hogy ilyen szörnyű nagy veszteségeink lettek? Valakinek felelnie kell. S vajon kinek? Kinek lehetett ehhez több köze, kit terhel nagyobb felelősség, mint éppen a vezérkari főnököt?

Éreztem ezt magam, a felelősségre vonást követelő képviselők heveskedése nélkül is. Biztos, hogy sem előbb, sem később vereség engem így meg nem rázott. Ha a Don menti harcok áldozataira gondoltam, mint a saját gyermekeimet, hozzátartozóimat sirattam a derékig érő hóban haldokló sebesülteket, a csonttá fagyottakat, az ezreket és ezreket, akiket hazájuktól távol mészároltak le, akiket hiába vár haza szülőjük, gyermekük, feleségük.....

Mire a levelek lehullanak, ti is hazajöttök – mondta nekik a tavaszi induláskor, a rügyfakadás idején a miniszterelnök, akkor már tudtuk, hogy a Blitzkrieg-álmoktól elbúcsúzzhatunk, elhúzódó, súlyos harcokra kell felkészülnünk, a frontszolgálatosok felváltására idejében megtettük az előkészületeket, az első szereplvények az új alakulatokkal az ősszel elmentek, s az orosz támadás éppen váltás közben érte a honvédséget.

Úgy éreztem, megtettem minden tőlem telhetőt a front biztosítására, a katonák ellátása, a fegyverzet javítása érdekében, ami panasz, kívánság jött, azt késedelem nélkül továbbítottam az illetékes német katonai szerveknek, nemegyszer sürgettem a beígért de rendszerint késlekedő szállításokat, ismételten rámutatva az esetleges ellátási zavarok, hiányosságok káros következményeire. Háborgó lelkiismeretem megnyugtatóra sokszor felsoroltam magamban, mi mindent tettem: bizonygattam, hogy többet már nem lehetett, hogy a bekövetkezett katasztrófát nem az én hibáim idézték elő, hiszen az orosz támadás nemcsak a honvédség arcvonalát törte át, de nem tudták tartani állásaikat az olaszok, a románok meg a németek sem. Hiábavalónak bizonyult azonban az erősködésem, ha mások elfogadták is érveimet, én nem tudtam visszanyerni nyugalmam, különösen az olyan viták után, mint amilyenek azokban a napokban az országgyűlési bizottságokban lezajlottak, szükségét éreztem, hogy éppen a hangoskodóktól kapjam meg a tények felsorolása után az erőfeszítéseimet elismerő, a felelősség súlya alól felmen-

tő, a munkám folytatása iránti bizalmat megerősítő véleményyt.

Nem mintha azok a képviselők, s éppen a leginkább heveskedők valamit is értettek volna a hadviseléshez, s észrevételeikből bármit felhasználhattam volna, akiből nem hiányzott a hozzáértés, s akinek gondolatait nem vezette rosszakarat, az maga is helyesen ítélhette meg a helyzetet, beláthatta, hogy a vereségért nem közöttünk kell a felelősöket keresnünk — igaz, a rettenetesen nagy embervesztés, a felszerelés majdnem teljes pusztulása senkit sem hagyott nyugton, hogy ezt nem lehetett-e volna elkerülni, vagy legalább jelentősen csökkenteni, megnyugtató választ adni erre egyikünk sem tudott, noha éppen ez az, ami legtöbbünket foglalkoztatott. (Pár évvel később a közhíri börtönben, meg aztán, már szabadulásunk után, mikor összejöttek a hazautazást váró tábornokok, rendszerint ez a kérdés, az ezzel kapcsolatos egy-egy állítás váltotta ki közöttünk a legélénkebb vitát, szülte a legtöbb ellentmondást.) De ennél is sokkal inkább foglalkoztatott (mert mindennél fontosabbnak éreztem) a hadsereg további sorsa, a második hadsereg visszavonuló maradványaié éppúgy, mint a többi harcoló seregesté, meg egyáltalán a mi háborús részvételünk további alakulása - legjobb lett volna teljesen visszavonulni, talán ez lehetett volna erre alkalom, de tudtam, hogy kivihetetlen - az oroszok nyomulnak előre, a németek helyzete romlik, nagy csapathiánnyal küzdenek, minden alakulatra szükségük van, a háborúból való kilépésünkbe semmi áron sem egyeznének bele. A helyzetük és az érdekük ezt nem engedi meg. Nekünk pedig ezt, ha nem értünk is velük egyet, tudomásul kell vennünk. Egyelőre nem marad számunkra más. Újra és újra megpróbálunk tiltakozni magunkban vagy egymás közt, de elégedetlenkedésünkkel nem sokra megyünk.

Ezekről a feszültségekről robbanásig telten értem haza akkor este (akár az előző napokban). De aznap fokozta még a zűrt a repülőterek ügye, a németek követelődtek, az addig átengedett mellé újabbakat akartak, András Sándor, akit novemberben neveztem ki a légierő vezérkari főnökévé, ellenezte, hogy rendelkezésükre bocsássuk őket, a németeket ez váratlanul érte, nem értették, tőlem kértek magyarázatot - ez nem is csak ránk tartozott, a kormánynak kellett állást foglalnia, persze oda is mi terjesztettük be a javaslatot.

– Jaj, csak ha megjöttél! – sietlél elém az előszobába.

– Végre! – sóhajtottam levetve a köpenyem.

– Nagyon fáradt vagy?

– Hát....

– *Elég volt, ugye? – kémeled az arcom, fűrkészted a ráncaimat, le tudod-e olvasni, bántottak-e nagyon, csak fáradtan vagy éppen felháborodva érkeztem haza.*

– De ha legalább befejeztük volna!

– És nem?

– Dehogy!

– Most nem fogsz visszamenni! – kaptad le fejéről a sapkát, emlékszel, aztán dacosan, tréfásan a tiedre illesztetted.

Az előszobátükör elé állva fogtad a sapkát, kis-sé félrehúztad a válladra omló barna hajad, aztán újra felém fordultál:

– Most én vagyok a parancsnok – húztad össze szigorúan a szemöldököd. – Elrendelem, hogy ma már nem mégy sehova!

– Tudomásul vettem – koccintottam össze a bokámat már papucsban.

– A további parancsig itt fog ügyelestkedni!

– *Megértettem.*

– Beléphet.

Hogy örültem ennek a játéknak, tudtad, megérezted, s pontosan azt tetted, ami abban az állapotban éppen kellett: töretlen vitalitásoddal, csupa tréfával szétoszlatad tekintetemben a kiábrándulás sötét felhőit. Nem volt képes erre rajtad kívül senki más. S huszonhat év múltán eme csodálatos képességed semmit sem veszített varázsából.

Amin napközben dühöngtem, sok minden egyszerre nevetségesnek tűnt.

– Jaj, most egy pohár pezsgő... – néztem körül belépve a nappaliba.

– *Pezsgő? – kérdezted, s ahogy visszafordultál, láttam, leesett az állad a meglepetéstől.*

– Még hozzá igazi francia! Champagne! – emeltem föl a hangom.

– *Pezsgőt innál? – kérdezted még egyszer a biztonság kedvéért, miközben elnevetted magad.*

Nem kellett csodálkoznom a meglepetéseden, az elmúlt két évtizedben egyszer sem fordult elő, hogy ezzel a kéréssel állítok haza: most pezsgőt akarok inni.

– Mért? Ez olyan különös? – ugrattalak tovább.

– Nem tudom... Hát eddig... – tártad széjjel a kezed elnézést kérőn, hogy behűtött pezsgővel éppen nem tudsz rögtön szolgálni.

– Hát képzeld, mit hallottam – ültem le a rekamiéra, kezedenél fogva gyöngéden magam mellé húzva. –

Az országházban is milyen viták folynak! Mesélik, hogy valamelyik nyilas képviselő, alighanem Rajniss, azt mondta fölháborodva, hogy Sztálingrád után a zsidók pezsgőztek, örültek a német vereségnek. Érted? Mire egy baloldali politikus rátromfolt: ő nem tudja, hogy a zsidók pezsgőztek-e vagy sem, azt azonban tudja, hogy Rajniss az olasz követségen pezsgőzött, bizony! És azt is tudja, hogy a Gundel étteremben a túrós csusza előtt ugyancsak mindennap pezsgőzik!

– Rajniss? – csak most vetted le a honvédsapkát.

– Az. Most képzeld, mikor ilyen állapotban vergődik a nemzet, mikor az élethalálharcát vívja, akkor a képviselő uraknak az a legfontosabb, hogy ki és hol pezsgőzik. Így állunk... – fordítottam most már komolyra a szót.

– Istenem, hát van, aki szereti a pezsgőt. Élni akamak az emberek. Az élet gyorsan elszalad – magyaráztad te is komolyan – s mért lenne a nemzetnek jobb azzal, ha mindannyian kétségbeesünk és siránkozunk, ha még heccelődni se merünk egymással?

Erre nem tudtam mit mondani. Ha szólok, az már olyan vita lett volna, mint az irodában szokott lenni. Aból meg elegendem volt. Isten ments, hogy itthon is azt folytassuk.

– Csakugyan, van itthon? – kérdeztem, mintha megszomjaztam volna a magyarázatod kapcsán. Közben arra gondoltam már, hogy akár bevezető is lehet majd az előtted még titkolt szándékom előadásához. De elkéstem. Mint mindig, most is utolérhetetlen gyorsasággal forogtak agyad fogaskerekei.

– Megnézzem? Innál csakugyan? Aztán fölállva fölszabadult, fiatalos örömmel folytattad: – Igaz is, éppen jó, mért ne igyunk. Van mire?!

Hányszor eljátszottam ezt magamban, emlékezetem képzeletbeli színpadán! Hányszor hallottam álomban, félálomban is trillázni hangodban a vidámságot! Hányszor ébredtem az álom boldogságából az oldalamat törő kemény priccs kegyetlen valóságára. S bármennyire fáj ilyenkor, mégis alig vártam azokat a ritka pillanatokat, amikor a képzelet vagy az álom magával ragadott, kitépett a cella halálhideg reménytelenségéből.

– Van mire? No, mire?

– Van – néztél rám várakozón, majd: – Csakugyan van.

– De mi?

– Találd ki!

– Hát – tártam széjjel a karom, körülnézve a szobában – igazán nem tudhatom.

– Nem? – kacérkodtál velem magabiztosan. – Nem tudod?

Néma tanácsstalanságban fölrántottam a vállam.

– Nem hallottál semmit? – ültél újra mellém a rekamié zöld bársonyára.

– Ne ijesztgess – dőltem hátra a meglepetéstől, az újabbaktól tartva. – Mit kellett volna hallanom? – kérdeztem elkomorodva. Annyi kellemetlenség ért akkoriban, hogy nem hittem, most valami jó hírrel rukolsz ki.

– Nos, hát tudod, hogy vannak most ezek az ügyek a zsidó birtokokkal – kezdted körülményesen, óvatosan méricskélve a szavakat, figyelve, hogyan fogadom a feltáruító titkot. – Az állam fölvásárolja, aztán egy hivatalon keresztül lehet igényelni, megvenni. Hallottad már ezt a mesét... A folytatáshoz, talán látva a szememben bujkáló rémületet, fölgyűrte a piros angóra pulcsi ujját.

– Persze, persze – bólogattam, de előre sejtve, hova akarsz kilyukadni, gyorsan a cigarettatárcámért nyúltam.

– Sejtetd már persze, miről van szó. De kérlek, hallgass meg türelmesen, ne kezdj el előre idegeskedni. Hallottad már azt is, hogy több nyugdíjas tábornok igényelt s vett is magának ilyen birtokot. Bartha, a volt honvédelmi miniszter így szerzett harminc holdas szőlőt a Balatonon, Keresztes-Fischer tábornok, az a vörös kutya, ahogy te nevezted, több száz holdat vett a Duna mellett. És még mások is...

– Hallottam ezt is – gyújtottam meg a cigarettát, de nem idegesítet, inkább élveztem, milyen alaposan készítettél elő, amit le akartál nyeletni velem. S hogy miben töröd a fejed, aziránt semmi kételem nem maradt.

Utólag is bámulom az ügyességed. Amilyen idegállapotban hazaértem, robbantam volna egy ilyen szikrától. Miután levezetted a feszültségemet, már kíváncsian vártam a folytatást.

– Találtam én is egy szép szőlőskertet. Nem olyan nagy, mint Bartháé, nem kell nekünk akkora. Nem bírom, mikor valaki telhetetlen. De remek helyen van! Solymáron. A Balaton fölött. Szép idő lesz a hét végén, kimegyünk, megnézed te is.

– Mi, te már voltál ott?

– No, nem azért, csak útba esett, s megnéztük ezt is.

– Útba esett...

– Csakugyan, ha meglátod.... Addig ne is mondj semmit. Ha megállsz majd ott fenn a házikó előtt, még így március elején is!

Várakozón meredtél a szemembe. Az előbbi fűkésző vidámság világoskék ragyogását a szorongás árnyéka takarta el. Talán azt remélted, jutott eszembe hirtelen, hogy ezzel a titokkal nagy boldogságot adsz nekem, s most csodálkozol, hogy nem borulok örömben a nyakadba.

Hallgattam elgondolkodva, mintha valami hirtelen fáradtság taglózott volna le. Közben dühített, hogy a cigarettám is kialudt, átkozott rossz, háborús dohány...

– Meglátod... Addig ne, ne mondj semmit – dadogtad zavartan -, csak hallgass meg türelmesen.

A hosszú, nehéz évek alatt sohasem veszünk össze, a legnagyobb megpróbáltatásokat is (mert ezek nem kerültek el bennünket) sikeresen átvészeltük – gondoltam, ahogy tekintetem a könyvszekrény polcán álló esküvői képünkre esett, az az erő, ami sugárzott belőled, a varázs elhitette velem, hogy amíg együtt leszünk, semmi baj nem érhet. Most éreztem először megkérdőjelezve elvünket: amit teszünk, azt sosem a másik ellen, hanem mindig a másikért vállaljuk.

– Hallgatlak, nem? Nem vagyok elég türelmes? – később vettem észre, hogy nem szándékosan ugyan, de most már epéskedem az irigylésre méltó módszerességed miatt.

A másik szobában köhintés. Aztán még egyszer, hangosabban.

– Nem alszik?

– De. Elaltattam. Van már egy órája. Több is.

– Lehet, hogy túl hangosak voltunk.

– Úgy látszik, megfázott. Napközben is köhögött már.

– Van valami orvosság?

– Elmúlik ez. Kis megfázás csak. Szép idő volt, biztosan szaladgáltak, kimelegedett, megizzadt és...

– Jó, csak nehogy...

– Nos, csak azt akartam még mondani – nézted a sikertelen kínódás után végül elnyomott, de még mindig füstölő cigarettát – szóval, szerintem az jó lenne nekünk. Be kellene adnunk az igénylést, minél előbb, amíg másnak oda nem adják.

A mély hallgatásomból sejthetted, mi lesz a válaszom, hát zavartan kerestél a szavakat, tördelted az ujjaidat, mintha örök időkre összetört volna a kikezdetlennek hitt magabiztosságod. Valósággal megsajnálalak, nem szoktam meg, hogy ilyen elveszetnek lássalak.

De amíg hallgattalak, nagy viharok dúltak bennem, s a letisztuló, a számomra egyetlen lehetséges elhatározást semmi sem változtathatta meg.

– *Hát nem adjuk be – hajoltam előre, majd a váladra téve kezem talán megéreztem, mennyire nem idevaló ez a katonás kemény hang – mi semmilyen igénylést nem adunk be....*

– De, mondtam....

Nem engedtem, hogy közbeszólj.

– *Kérlek, felejtsd el az egészet. Mintha soha eszedbe se jutott volna! Hogy én egy zsidónak az elvesztett szövege....*

– De nem veszik el, az állam megvásárolja, érte?

– Megvásárolja? Ugyan már! Mese! Tudod már, hogy vásárolja meg, hallottam én is, amit Bartha kapott vagy vett, mit tudom én, talán harmincezer pengőt fizet érte, azt is több évi részletben, közben testvérek közt is megér legalább egymilliót. Én ilyen piszkos üzleteknek a közelébe se akarok kerülni!

– *Ugyan, nézd meg, hányan élnek az alkalommal! Miért ne használnánk ki mi is? Soha többet ilyen esélyünk nem lesz!*

– Nem is kell! Ilyen esélyünk ne is legyen több.

– *Te jobban tudod, mint én, milyen az egész helyzet, ma így van, holnap már ki tudja – könyörgött a tekinteted – senki, de senki sem sejtetheti, mi történik velünk, s ez akkor mégis....*

– *Mondom, hogy verd ki a fejedből! Nemhogy igényelni nem akarok zsidó szöveget, de hallani se akarok róla többé! Hogy nem lehet ezt megérteni? Borzasztó még rá gondolni is....*

– Borzasztó, persze. És ami történhet velünk, ha holnap....

– Ez azért már sok! – ugrottam föl tiltakozva. – Ez csakugyan eszedbe ne jusson többet! – mondtam a szokottnál már sokkal hangosabban. – Hogy még ma használjam ki az előnyt, amit a beosztásom nyújt, mert lehet, hogy holnap már leváltanak, s aztán vége mindennek. Most, Voronyezs után mindenki erre spekulál. Hát még itthon sem tudok ettől az örülettől nyugodt lenni?

Talán ez volt az egyetlen alkalom, amikor az annyira vágyott megnyugvás helyett valami olyat kaptam otthon, amit ma sem tudok másnak, csak felháborító zaklatásnak nevezni. Persze, tudom, nem szándékosan bántottál, amit terveztél, azt én értem akartad tenni, a jóindulatodat egy percre se vonhattam kétségbe. Hogy nincs a világon még egy asszony, aki a férjé-

hez odaadóbb lenne, ebben a meggyőződésemben semmi meg nem ingathatott; de akkor indulatomnak nem tudtam parancsolni, a felháborodásom erősebbnek bizonyult a józan ész erőtlen figyelmeztetésénél. Ami eddig nem fordult elő, gorombán félbeszakítottalak, és amiről te nagyon szerettél volna, én arról nem voltam hajlandó veled beszélni; kiábrándultan kellett látnod, hogy hiába próbáltad felkészíteni a hangulatomat, végül csak nem sikerült elfogadtatnod velem a terved, s nemcsak visszautasítottam azt, de kíméletlenül megsértettelek. Kegyetlen voltam.

Végül mégis, így sebezten is te zaboláztad meg a toporzékoló indulatomat, a tévedhetetlen asszonyi ösztönöd most is megsúgta, mit kell tenned, s pár perc múlva már mintha mi sem történt volna, tréfálkozva készültünk a lefekvéshez. Tudtam persze, hogy gorombaságom nem tántorított el a tervedtől, továbbra is megpróbálok megkaparintani a szőlőt, résen kell lennem, mert csak az újabb, kedvezőbb alkalmat várod, s figyelmeztetni fogsz életünk nagy esélyére.

Hogy ilyen földszerzésre fanyalodjak, erre senki sem tudott volna rávenni. Megvettem azokat az urakat, akik a zsidók nyomorúságos helyzetét kihasználva akartak birtokhoz jutni. Az nagy mese, hogy a magyar ember verejtékén szerzett zsidó vagyon most visszakerül azokhoz, akiket megillet! Fölfordul az embernek a gyomra. De tudtam azt is, s csodálkoztam, hogy a vagyonéhségtől elvakult tábornokok még azt se látják, hogy a németek nem nyerhetik meg a háborút, ha pedig elvesztik.... Azt képzelték talán, hogy a zsidó birtokok akkor is a tulajdonukban maradnak? Határtalan kapzsiságukban nem képzeltek semmit.

Hogy megvettem őket! Micsoda óriási távolságban volt ez a világ attól, amelyben engem az édesanyám nevelt! Hol voltak ezek az (ugye köztiszteltnek örvendő) urak az én édesanyám tisztességétől? S te a szőlővásárlással, a zsidó földdel engem is közéjük akartál állítani. Érted, milyen szörnyű ez? Ha megérted, s ebben reménykedve írom ezt most, akkor megbocsátasz azért, mindazért... Én azt tettem, amit helyemben minden becsületes magyar hazafi tett volna, s nemcsak a vezérkari főnökségen, nemcsak a munkában, de az élet más harcterein is.

Irtó hideg lett, biztosan fagyott az éjjel, dermesztő a cella, nem tudom fogni a ceruzát, ilyen még nem volt itt, elgémberedtek az ujjaim...

10.

Katim! Aranyosom! Mindenem! Tegnap halottak napja volt, ma november harmadika, vasárnap. Közölték, ami várható volt, most már csak az utolsó parancs maradt még, a kivégzőosztagnak szóló. Ez majd holnap hangzik el, állítólag hétfő délután négy órakor. Több mint egy teljes napom maradt. Még. Rengeteg idő, ugye? Sok mindenhez elegendő. És történhetne is sok minden. De nem fog történni már semmi. Kérni eddig is hiába kértem, most is fölösleges lenne őket figyelmeztetni, hogy az ember, legyen akármilyen gonosztevő, az ember utolsó órájában megérdemli azt a békét, amit csak Isten szolgája nyújthat neki.

Nem kérek itt semmit, többet semmit. Embertelen kommunista hódérok! Az bánt csak, hogy hagytam magam, s belementem ebbe a tárgyalásba, ki kellett volna tartanom, vertek volna agyon, feszítettek volna keresztre, kínoztak volna halálra, de halálom pillanatában is büszke lehettem volna a kitartásomra, hogy nem adtam meg magam, hogy kegyetlen kinnváltatásukkal sem tudták megtörni az ellenállásomat. Ha kétféle halál közül kell választania, akkor az ember nem habozhat, önmagához méltó döntést kell hoznia.

Nem a kínzástól való félelem miatt álltam kötélnek, s vállaltam a tárgyalásban való részvételt, visszavonva így korábbi kijelentésemet, hogy ezt a bíróságot nem tartom illetékesnek az én felelősségem megítélésére, a remény vezérelt, az élet reménye, aminek a fénye felcsillant (most már látom, hogy hamis volt), de félrevezetett, csalódást okozott. Életem sok nagy csalódása közül a legutolsót. Mindent előbb elhittem volna, mint ezt, hogy sem a vallatások idején, sem a tárgyalás során senki, éppen senki sem fog Budapestről az érdekeim védelmére megjelenni.

Magamra maradtam. Mindenkitől elhagyatva csak a Mindenhatóhoz fordulhatok - az Ő végtelen jóindulatában sosem kételkedtem -, így készülve fel arra, ami a sortűz eldőrdülése után vár reám.

Tudom, hogy nektek is nagyon nehéz, hogy a barátaink, akiktől segítséget remélhetnél, ugyancsak éheznek, fagyoskodnak, s majd ha elmúlik a tél, a márciusi napfény nem a reményt ébresztli fel, csak a nyomorúság látványát bontja ki még fájdalmasabbá a rothadó tavalyi avar takarója alól.

Ha ezt az ínséget nem tudom enyhíteni, fájdalmasabbá se tegye ez a levél, ha kezetekbe kerül.

Tudjátok hát, hogy akinek a mindenhatóságában mindig hittem, annak irgalmában most, a legnehezebb

pillanatokban is megnyugvást lelek. Tudom, hogy kegyelmét csak úgy nyerhetem el (erről már meggyőződhettem), ha őszinte megbánást tartok, ha maradéktalanul beismerem bűneimet, ha most utoljára nem titkolok el semmit, de bevallom mindazon tetteimet, amelyekkel szándékosan vagy gondatlanságból másoknak fájdalmat okoztam.

Nem először próbálkozom a számvetéssel. S be kell látnom, hogy ha őszintébb mertem volna lenni cselekedeteim elbírálásában, ha kevesebb részrehajlással és több tárgyilagossággal ítélem meg életem eseményeit, ha képes vagyok belátni hibáimat s azok súlyos következményeit, ha már akkor megteszem azt, amire most készülök (s ami a legnagyobb alázatot követeli az embertől), nem kerültem volna erre a sorsra, megmenekülhettem volna mindettől a gyalázattól.

Tavaly június elején, a paplak kertjében, a szabadulás után, a hazaindulásra várva, két tiszt keresett föl, átvittek a szomszéd városcába, az egyik amerikai parancsnokságra, ez már nem tetszett. Pár órát tartott a kihallgatás, a háború alatti működésem érdekelte a magyarul beszélő amerikai tiszteket, különösen az újdéki razzia meg a bíróságom ítéletei. Ezek körülményeire voltak kíváncsiak. Mondták, hogy otthonról megérkezett a kérelem, mint háborús bűnösnek kéri a hazaszállításomat. Elmondtam nekik, hogy a németek leváltottak, mert ellenük dolgoztam, s kerestem a kapcsolatot az amerikaiakkal, ismertettem Hatz Ottó küldetését, az ejtőernyősök fogadását, éreztetve velük (utalva fogságunkra) a kockázat nagyságát, a vállalkozás esélyeit. Figyelmesen meghallgattak, ezekről a dolgokról eddig nem tudtak. Utána elengedtek. De hogy jönnek-e majd újra értem, arról biztosat nem mondtak.

Már előbb írásban is sürgettük náluk a mielőbbi hazaszállításunkat, ez a kihallgatás elgondolkodtatott: mi vár reám otthon? A kikérdezés után föltételezhettem, hogy az amerikaiak kiadnak, s otthon majd mint háborús bűnöst bíróság elé állítanak és elítélnék. Amit azonban vörös Jánso meg Miklós Béla szerepléséről hallottam, azután egyszerűen nem hittem el, hogy engem bűnösnek találjanak. Elbizonytalanodtam. Egyre többször gondoltam úgy, hogy nem sok jót várhatok az otthoni fogadtatástól, engem nem úgy fognak üdvözölni, mint aki a nyilas fogságából szabadulva érkezik haza, hanem ellenkezőleg: bilincsbe verve, mint Szálasit, Beregfyt meg a többi nyilas vezért. Közben próbáltam már szervezkedni a szabadon mozgó magyar tábornokok. Sokan voltunk kinn hazátlanok, szükségesnek látták az összefogást, az egymásról való közös gondos-

kodást, különösen, mikor híre ment, hogy Budapestről többünk kiadatását kéri, s aki odakerül, föl hagyhat minden reménnyel. Engem is fölkerestek. Nem más, mint a páncélos tábornok jelent meg a paplakban, az, aki rabságunk utolsó napjaiban, gépkocsijával elrobogva mellettünk, elfordította fejét....

Mit várhat az ember még, ha már a régi jó barátja is így bánik vele? Ő mint tábornok, mint parancsnok, mint a hatalom, én mint kiszolgáltatott fogoly; nem inett felénk, nem állt meg, hogy egy bátorító szót mondjon legalább, csak száguldott tovább, mintha sosem ismertük volna egymást.... Akárhányszor eszembe jutott aztán, semmivel sem tudtam megmagyarázni bántó magatartását, de reménykedtem, nem hittem, hogy akit én igazán tisztességes embernek ismertem, ilyen alávaló módon viselkedjen bajba jutott bajtársaival. Tudod, azt is meg lehetett érteni, hogy ők tovább akarnak harcolni a kommunizmus ellen, az volt a kétségbeejtő, hogy nem látták: a harc csak újabb áldozatokat követel, és semmi haszonnal nem jár, sőt, ellenkezőleg....

S most bekopogott, itt állt előttem, kezét nyújtotta mosolyogva, a viszontlátás őszinte örömét láttam a szemében, ahogy régi kapcsolataink alapján feltételezhettem is. (Sokévi tisztí szolgálatom során, így a háborús években is nemegyszer kényszerültem szigorúan megbüntetni egyik-másik beosztottamat, ez együtt jár a hivatással, nem lehet előre menekülni; ha az ember meg akarja tartani a rendet, márpedig ez elengedhetetlen, különösen a hadseregénél, akkor a rendbontás után nem maradhat el a felelősségre vonás. Ezt sokan nem akarják megérteni, nem látják be hibájukat, s örök haragot fogadnak a büntetést kirívókkal szemben. Eleve számolnunk kell azzal, hogyha ilyenekkel találkozunk később, rendszerint nem számíthatunk a jóakaratra. Többször eszembe jutott Nagy Vilmos volt parancsnok tisztségének az esete, '43 tavaszán történt, pár hónappal a voronyezsi összeomlás után; anélkül is pattanásig feszültek az idegeim, s ami leginkább kihozott sodromból az a végtelen sok kivételezési kérelem, vagyis amikor egyesek személyes kapcsolataikra hivatkozva megpróbálták kibújni a rendelkezések alól. Ez a tiszt is hazajött a harcterről, a Keleti pályaudvaron az előírások szerint át akarták nézni a csomagját, az ügyeletes tiszt nem engedte tovább, erre ő, hogy ne molesztálják, telefonált a vezérkari főnökségre, onnan sem kaphatott más választ: nem tehetünk kivételt! Ebbe sem nyugodott bele, mint régi beosztott telefonált egykori hadtestparancsnokának, a honvédelmi miniszternek, az meg – hát az ilyen „jószívűsködés” jellemző rá – mentesítette

az átvizsgálástól. Mikor hallottam, előntött a vér. Hát lehet így rendet tartani? Tudtam, ha ezt ennyiben hagyom, holnap már a kutya se ugat meg, mindenki azt csinál, amit akar, senki se törődik a rendszabályok betartásával, mert nem kell tartania a felelősségre vonástól. Tettem a dolgom, másnap reggelre kihallgatásra rendelttem, dilemmázás nélkül nyolc napra elítéltem, elgondolkodhatott magatartásának a becsületességén. Azt hiszem, ez a rend, s én jártam el helyesen, nem a miniszter, akinek megesett rajta a szíve... Nyomban elnézést kért akkori magatartásáért, nem tudott mást tenni, de utána az első alkalommal felhívta a miniszter figyelmét a mi sanyarú sorsunkra. Így igyekezett mentesíteni magát.

– Te szóltál Beregfynek?

– Persze.

– Érdekes, nem említette.

– Beszéltél vele?

– *Mindjárt akkor, a kiszabadításkor... – kínáltam helyet.*

A szerencsés szabadulás után a bajor gazda pajtájából a főparancsnokságra vitt bennünket a gépkocsi. Itt egy tábornok beszédet mondott, sajnálkozott, hogy a nyilas önkényeskedés miatt ilyen megalázásban volt részünk. Elmondta, hogy mikor értesültek helyzetünkről, nyomban intézkedtek, most már szabadok vagyunk, védelmet nyújtanak nekünk akár a nyilasokkal szemben is.

Nagy lakoma következett ezután, megvendégelték, kiszolgáltak bennünket, evett, ivott, ki mennyit akart. Mindenben igyekeztek a kedvünkben járni. Beregfy is mentegetőzött, azt állította nekem, hogy egyáltalán nem tudott róla, hogy minket, a honvédség magas rangú tisztjeit csendőrök sanyargatnak. Mikor ezt meghallotta, nyomban parancsot adott a kiszabadításunkra. Látva, hogy hitetlenkedve fogadom szavait, egyre azt erősítette, hogy a mi internálásunk a nyilasok kezdeti túlkapásai közé tartozik (még amikor Czeydner volt a helyettese, beosztásánál fogva ő felelt ezekért az intézkedésekért – hangsúlyozta), neki annyira más fontos elfoglaltsága adódott, elképzelhetem (s ez nekem nem is esett nehezemre, nem lehet borzasztóbb, mint a totális összeomlás időszakában lenni honvédelmi miniszter, de ez sem menti a felelősségtől), milyen szörnyű állapotokban kellett a honvédséget vezetnie, nem jutott ideje ezekre a dolgokra, de fel sem tételezte, hogy ilyesmi (hogy bennünket hat hónapig fogva tartanak), egyáltalán lehetséges.

Jól ismertem Beregfyt még az első világháborúból, akkor súlyosan megsebesült, aztán együtt szolgáltunk a vörös hadseregben, egy évvel volt fiatalabb nálam, előléptetéseiink nagyjából egyszerre történtek, nem lépett be a nyilas pártba, de vakon hitt a német győzelemben, ezért sem tartozott a megbízható embereim közé. Hallottam róla, hogy beosztottjai nem szeretik, mesélték, hogy a súlyos hadi helyzetekben is apró fegyelmi ügyekkel volt elfoglalva, háborúban minden vezérezredesre szükség volt... Később tudtam meg, hogy titokban szervezte a honvédséget, így készítve elő az októberi átállást a nyilasok oldalára, aztán amit a hadsereg élén művelt, hát mindezért jó szót nem érdemelt, az biztos; de ahogy néztem a szemüvege mögött pislogó riadt szemét, mintha az elveszettség érzése szakadt volna rá, nem kételkedtem szavaiban, elhittem, amit mondott, talán attól az ösztönszerű sugallattól vezérelve, hogy nagy bajunkba ne egymás szennyében turkáljunk, törődjünk inkább azzal, hogy tudunk egymást segítve kilábalni balsorsunk sötétségéből, még mielőtt el nem nyel bennünket örökre. (De lehet az is, mindez utólagos magyarázat csupán.)

Hogy elégtételt vegyek az elszenvedettékért (mennyit beszéltünk erről keserves raboskodásunk során, hányan bizonygatták, hogy ez mind az ő műve, így akar bosszút állni rajtunk, amiért senki sem szerette, ami miatt viszont mindenkit gyűlölt, s ezt nem hagyhatjuk szó nélkül, tőlünk is meg kell, hogy kapja a magáét, amit megérdemel, az elől nem menekülhet; akik tudták, hogy nála vagyok, nyilván arra gondoltak, hogy most én sem maradok adós az első fejmosással), ez mint lehetőség vagy mint kötelesség megfordult a fejemben (már idejővet is), de mert arra is gondolnom kellett, hogy talán csakugyan neki köszönhetjük ma reggeli kiszabadulásunkat, vagy mert úgy láttam, még nem jött el az ideje, lesz még jobb alkalom is (ebben sem vagyok biztos), nem tettem neki szemrehányást.

Talán két hétre rá váratlanul megadatott az igazi alkalom.

Az egyik amerikai parancsnokságon jártunk, s az ügyeletes tiszt megkért bennünket, vigyük át Beregfyt az itteni szállodából a másik városkába, az ottani parancsnokságra. Kádár ezredessel voltam akkor is, megálltunk a szálloda előtt. Jött Beregfy ijedten, sápadtan, s mert a kísérő amerikai tisztet a sofőr mellé ültettük, a hátsó üléseket mi foglaltuk el, neki csak a kispad maradt, ott kuporgott, ölében a kofferrel. A városkán kívül jártunk már, némán néztünk magunk elé,

egyikünk sem szólalt meg. Végül az ő reszkető hangja törte meg a csendet:

– Ha szabad kérdezni át tetszenek adni az oroszoknak? – megszegyenítőnek érezhette, hogy ő, az élet és halál egykori, csak néhány nappal ezelőtti ura, most megalázkodva könyörög (azoknak, akik nemrég még a foglyai voltak, s akik neki köszönhetik a kiszabadulásukat) egy kis kiméletért, hogy pár emberi szóra méltassuk legalább, de annyira félt attól, hogy az oroszok kezébe kerül, hogy leküzdve magában a megszegyenítő érzést, végül csak megszólalt. Itt volt az alkalom, kedvemre elégtételt vehettem volna magamnak, a leggorombább korholást is szó nélkül kellett volna tűrnie. Az ezredes hallgatott, megvetésből nem válaszolt a kérdésre. Én nem bírtam ki, megnyugtattam:

– Nem az oroszoknak. Csak ide, a szomszéd községbe.

Annyi embertelenséget elkövetett, hogy nem érdemelt kiméletet, a választ mégsem tagadhattam meg tőle. Nem az a dolgom, gondolhattam, hogy ítélkeznek bajtársaim felett. A haldoklótól nem tagadhatjuk meg az utolsó pohár vizet.

A páncélos tábornok, aki később Szálasi hadseregében a repülőerők parancsnoka lett, s mikor engem fölkeresett, akkor is egy amerikai repülőbázis közelében lakott, jó kapcsolatot épített ki (mint többször mondta) az amerikai tisztekkel, nekem azokról az áldatlan állapotokról beszélt, amelyekben a sok ezer kikerült magyar vergődik; elmondta, hogy több tábornokunk arra a meggyőződésre jutott, hogy egy szövetséget kellene alakítanunk, amely aztán az érdekeink védelmében működne, az ügyeink intézése végett erre szükség lesz, minél előbb tető alá kellene hoznunk, s akikkel ő beszélt, a tisztek jó részének az a véleménye, hogy nekem kellene a szövetség élére állni, az emberek ebben látnák a garanciát, hogy valóban becsületesen a közösségünk érdekeit fogjuk szolgálni. Meghívott másnapra vacsorára, ott lesznek többen az érdekeltek közül, meghallgathatom az ő véleményüket, elmondhatom a magamét, s aztán eldönthetem, hogy vállalom-e ezt a szerepet. Hogy valóban komolyan gondoltak erre, abból is láthattam, hogy pár nap múlva már olyan beadványokat kaptam, amelyeket az összes kint rekedt magyar vezetőjének címeztek.

Napról napra beszélgettünk arról, mit kellene tennünk. Elsősorban a hazatérésre gondoltunk, az új javaslat most máshonnan jött, nem a volt és most felszabadult foglyok, ellenkezőleg az utolsó napig harcoló, s most fogságba került tisztek, katonák kezdemé-

nyezték, és sejtettem, hogy nem a mielőbbi hazatérés volt a céljuk. Elfogadtam a meghívót, részt vettem a vacsorán, s meglepetten láttam, hogy többen már mint a Nyugatra menekült magyarok vezérét üdvözöltek. A megnyilatkozásokból kiderült, hogy legtöbbjük régen rájött már a német szószegések tömegére, azonban úgy érezte, hogy a végsőig kell harcolni a bolsevista horda, a vörös rém szörnyű embertelensége ellen. Az oroszok magyarországi garázdálkodásairól is sokat beszéltek, óva mindenkit attól, hogy meggondolatlanul, elhamarkodottan hazautazzon.

Egyetértettem velük, szükségesnek tartottam egy szervezet létrehozását, de az oroszok erőszakoskodásairól szóló híreszteléseket nem tudtam elhinni. Borzasztó lett volna félelemből meg se próbálni a hazamenetelt, hanem kinn elbujdosva várni a nyugodtabb időket; képtelen voltam ebbe belenyugodni, minél előbb haza akartam menni, veletek szerettem volna lenni, veletek, mindenáron. De az amerikai kihallgatás után meginogtam. Most már nem pusztá mendemonda, hogy esetleg felelősségre vonnak majd odahaza, de hivatalos formában jelentkezett a fenyegetés, hogy mint háborús bűnöst állítanak bíróság elé.

Utolsó levelem ez. Több mint biztos már, több alkalom nem lesz arra, hogy mint az elején írtam, őszintén, töredelmesen bevalljam azokat a vétkeimet is, amelyeket számba venni gyarlóságom miatt eddig hiába próbáltam, s láthatod, mennyit kellett írnom már, de még mindig nem térhetek rá az általam elkövetett súlyos következményekkel járó hibára; úgy érzem, el kell mondanom mindezeket a körülményeket, különben félreértenél, megítélni sem tudnád cselekedeteim, mulasztásaim súlyát, hiszen ahhoz, hogy egy eseményt, hogy valakinek a felelősségét mérlegelni tudjuk, ismerünk kell az előzményeket, a helyzeteket, ami kiváltotta, de ugyanúgy a szereplők múltját, jellemét is, ezek is befolyásolták szándékaikat, tetteiket.

Mikor az amerikaiak kihallgattak, az már egy héttel a vacsora után történt, a hazautazáson kívül akkor még gondolkodhattam az ideiglenes kinnmaradás lehetőségéről is. A saját érdekem azt kívánta, hogy tegyek számadást, s ha úgy látom, vannak életemnek olyan eseményei, amelyek miatt mint háborús bűnöst, súlyos ítélettel sújthatnak, akkor ne siessek haza, próbáljak meg inkább elrejtőzni (mint javasolták többen), s úgy bevárni, amíg elmúlik ez a hajszja.

A kint lévők közül sokan végeztek ilyen önvizsgálatot akkoriban, a volt foglyok szinte kivétel nélkül a hazautazást szorgalmazták, viszont az utolsó napig

Hitler mellett harcoló tisztek közül sokan inkább az idegenben maradást tartották okosabbnak, biztonságosabbnak.

Órákig ültem magamban vagy meditáltam hanyatt fekve, hosszabb-rövidebb ideig maradván egy-egy eseménynél. Határozni azonban az újabb és újabb kísérletek után sem tudtam. Éreztem, hogy életem további folyását döntően befolyásoló lépés előtt állok. A most elkövetett hiba végzetes lehet, jövetelemetlen következményekkel járhat.

Az ezredest, aki velem lakott, nem kínozták ilyen dilemmák. Németellenes beállítottsága közismert volt a vezérkarban. A megszállás után a németek őt is az amerikaiakkal való kapcsolat felvétele miatt állították bíróság elé. Nemegyszer erélyesen fellépett a zsidóüldözés ellen, s noha a vezérkarban a hirszerzés élén állt, biztosra vette, hogy otthon semmi bántódása nem esik. Józan, túl józan emberek tartottam (emiatt szemrehányást is tettem neki régebben), gondoltam, éppen e tulajdonságánál fogva most nagy segítségemre lehet kételyeim eloszlításában.

Jóval később érkezik meg érrefelé a tavasz, de azon a június eleji délelőttön már a bajor hegyek között is melegen sütött a nap, a paplak kertjében virágba borultak az almafák, a méhek fáradhatatlan zümmögése biztatón, nyugtatón hatott felzaklatott idegeimre, kiefeküdtem a fák alatt zöldellő gyepre, de az ezredes (nyilván aggódó hallgatásom miatt) előbb kiállt az üvegezett veranda elé, talán tétozva, aztán elindult felém:

– Nem lesz így még hideg? – ereszkedett le melém.

– Nem.

– Csak hideg még a föld.

– Nem. Egyszerre az is fölmelegedett.

– Csakugyan. Kánikula lesz ma.

– Végre. Vége a fagyoskodásnak.

– Végre. Talán örökre vége.

A távolban kékli fenyvesek felé merengve fújta ki a cigarettafüstöt.

– Örökre. Ki tudja? – mondtam kedvetlenül, hanyatt fekve, mozdulatlanul.

– Három hét múlva Péter-Pál, otthon lassan készülnek az aratásra.

Felém fordult, tanácstalanul várt, segíteni akart, s támpontot keresett.

– Az aratás, az új kenyér, kenyérszegés Bácskában, a kormányzó Szabadkán – álmodoztam továbbra is csukott szemmel.

– Hát igen – sóhajtott, aztán újra hallgattunk.

– Így vártunk egy ideig, némán elmerülve a tömény méhzümmögésben.

Olyan szép volt most az a vidék, elviselhetetlenül szép az én siralmas helyzetemben. Talán ezért csukódott le a szemem. Szabad életem utolsó napjait élvezhettem a trifterni pap kertjében. Akkor még persze nem tudtam. Hogy ide kerülök, annak lehetősége rémálmaimban sem fordult meg.

Nem tudom, te mit gondolsz, mit csinálsz – ültem föl hirtelen, mintha rövid idő alatt kellene döntenem. – Ezek elengedtek, de bármelyik nap jöhetnek értem megint, és akkor...

– Hát ez nehéz...

– Te ott voltál azokban az években, mindenről tudsz, amit a vezérkarban tettem; én nemegyszer átgondoltam már különösen azokat a dolgokat, amikről az amerikaiak faggattak, de akárhányszor, akármilyen oldalról vizsgálom, csak úgy látom, hogy én mint a vezérkar főnöke nem követtem el semmi olyan törvényteleniséget, amiért elítélhetnének. Te tárgyilagosabban tekinthetsz erre, mondd, hogy látod, mit kellene tennem...

Hallgatott még egy ideig, maga elé nézve babrált a fűszálakkal, aztán jobb keze ujjával letépvén egyet, felém fordult:

– Nem könnyű itt tanácsot adni.

– Nem – mondtam csalódottan, használhatóbb választ vártam.

– Mindannyian nagyon szeretnék már hazamenni, nem múlik el egy napunk, hogy erről ne álmodoznánk. Mióta már, hogy semmit sem tudunk az otthoniokról.

– Ez a legszörnyűbb. A bombázások, az ostrom, az oroszok, mi meg nem eshetett otthon azóta, és semmit se lehet hallani! Csak az lenne a legjobb: menni haza, minél előbb. De...

– Egyikünk se tudja, mi vár rá. Összevissza beszélnek az oroszokról, a kommunistákról... Nem hiszem én azt...

– De az én esetem más. Hogy engem már mint háborús bűnöst keresnek, az már veszélyes. Meg is mondták a vacsora után, amikor beszélgettünk, többen figyelmeztettek, nehogy hazamenjek, ha az oroszok megkaparintanak, élve nem úszom meg. Ajánlatot is adtak, hol húzzam meg magam.

– Hát a kihallgatáson mit akartak?

– Mondták, ezek mindent tudni akartak, de főleg az újvidéki ügyeket firtatták, hogy ott mi volt az én sze-

repm. Meg a bíróságom, a kommunista perek, a halálos ítéletek. Megmagyaráztam neki, talán sikerült, hogy az újvidéki vérengzéshez nekem semmi közöm nem volt, meg így, tudod már – bólogatott, talán helyeslően – igaz, a vezérkari főnök bírósága sok halálos ítéletet hozott, volt, akinek megkegyelmeztem, de nem egy esetben visszautasítottam a kegyelmi kérelmet, még ha többen megpróbálták is befolyásolni az elhatározásom. Sokan kifogásolták ennek a bíróságnak a működését, én ragaszkodtam hozzá. Háborúban állt az ország, nagy volt a széthúzás, úgy gondoltam, kell egy ilyen fegyver a veszélyes szélsőségesek ellen.

Az ezredes türelmesen hallgatott, ismerte már az okfejtésem, úgy láttam, egyszer-kétszer közbe akart szólni, de türtőztette magát, rágyújtott inkább újra, izgalmát így csillapítva.

– Igen, a bíróság, azok az ítéletek...

– Tudom, de minden hadban álló országnak volt ilyen bírósága – szakítottam félbe, ahogy megszólalt nyomban; a véleményét kértem, de mintha már első szavai szíven találtak volna (gondolom most utólag már). Magyarázkodtam, érveltem izgatottan, mielőtt az ő érveit meghallgattam volna. Emlékeztettem rá, negyvenegy őszén így sikerült Bácskában felszámolni a hihetetlenül szervezett kommunista mozgalmat. Diverzáns akciókat hajtottak végre, égtek a kenderkazlak, készültek a búzatáblák felgyújtására, bombákat dobtak az üzletek kirakatába, rálöttek a járőrökre, fegyveres lázadásra szólítottak föl, készültek az orosz ejtőernyősök fogadására. Mikor háborúban álltunk, s éppen a kommunista Oroszországgal, ahonnan ezek a szervezetek az utasításokat kapták, akkor az elfogott diverzánsokkal, vezetőikkel nem lehetett kesztyűs kézzel bánni. Mi a törvények szerint jártunk el, és semmiben sem térünk el más országok gyakorlatától. Ismételve a már előbb is elmondottakat, újra hangsúlyoztam: háborús állapotokban ez így van, vagy mi likvidáljuk a banditákat, vagy hagyjuk őket garázdálkodni, megengedve, hogy ők intézzenek el minket, s rettegésben tartsák a békés lakosságot. Itt erről volt szó, ez senki előtt sem lehetett vitás.

– Igen, igen – bólogatott a szakadatlanul áradó szavaimra. Rám hagyta, nem ellenkezett. Nem is engedtem. Az előbbiekhöz még hozzáfűztem:

– Ezt egy rendes bíróság nem hagyhatja figyelmen kívül.

– Nem. Nem.

Az utóbbi napokban sokat ellenkeztünk egymással, az a szervezkedési ügy különösen nem tetszett ne-

ki, eleve elzárkózott minden ilyen javaslatról, csak a mielőbbi hazatérést szorgalmazta. Dél felé lehetett, a városka szállodájába jártunk ebédre, az indulás előtt még megkérdeztem:

– No, akkor mit gondolsz?

– Hát ha így van, akkor...

– Hát nem? Nem így van?

– De. Igen. Azt hiszem, nagyobb bajtól valóban nem kell tartani.

– Mindig vallottam: amit tesz az ember, annak a következményeiért vállalja a felelősséget. Most megadtam az alkalmam.

Június elején volt, egy év sem telt el, már lezajlott a két budapesti tárgyalás, nyakamba varrták az életfogytiglani börtönt, s a jugoszlávokkal is folytatott már az alkudozás kiadatásom ügyében. Mindez a szülőhazámban, ahova olyan nagyon vágyakoztam vissza. Hányan le akartak beszélni a hazajövetelről! Hányan ajánlották, hogy tűnjek el szem elől egy ideig. Amivel ijesztgettek, a szörnyűség bekövetkezett. Fájó csalódások végtelen sora. Van-e még egyáltalán értelme bármibe, akár ebbe a levélbe is belefogni? Nem először teszem fel magamnak ezt a kérdést.

Micsoda nagy reményekkel neveztem ki András Sándort a repülők parancsnokává! S egy évre rá kénytelen voltam arra kérni, adja be lemondását. Bármennyire bántott ez, nem tehettem mást, be kellett ismernem a vereséget. És mégis! Most ezt is meg kell próbálni! Ezt a néhány órát a csalódások ellenére csak töredelmes bűnbánás gyakorlásával akarom eltölteni; hogy megpróbáljam a legnehezebbet, ami eddig sosem sikerült, s megnyugodva lépjek ki ebből a világból, az én helyemben ennél hasznosabb időtöltést javasolhatna-e bárki is...

A kegyelmi kérvény elutasítása és az ítélet végrehajtása közti időszak. Az ember életében csak egyszer adódhat ilyen állapot. (Persze előfordult már az is, hogy közvetlenül a sortűz eldördülése előtt érkezett meg az életmentő kegyelmi parancs.) Egy érzés, amit eddig nem ismertem, de ami most úgy markolt belém, mintha halálom órájáig már egy pillanatra sem akarna elhagyni; talán most először kényszerülök arra gondolni (életem legutolsó szakaszában s éppen itt az újvidéki börtön egyik cellájában, mindenkitől, a hazámtól is elhagyatva), s nem tudom (vagy talán már nem is akarom?) elhessegetni a tolatódó kérdést: az elmúlt évek során hányan voltak ilyenek, akik az én mostani helyzetemhez hasonlóan tehetetlenül kiszolgáltatva várták a halált... mert én, aki hatalmánál fogva elfogadhattam

volna, mégis elutasítottam a kegyelmi kérvényüket... Irgalmatlanul bántam velük, pedig ők is (noha az ellenséghez tévedtek) a felebarátaim voltak...

Akkor nem gondoltam erre. Nem kellett volna már akkor, az egyes kegyelmi kérvények elbírálásakor számítanom arra, hogy ha ne adj' Isten elveszítjük a háborút (amit én mindjárt a kezdetekor sem tartottam lehetetlennek), akkor majd az áldozatok hozzátartozói bosszút forralnak ellenem, fogat fogért követelve az életemre törnek, és nem lesz, aki megvédjen; s abban is hiába reménykedhetek majd, hogy a felsőbb hatóságok kegyelemben részesítenek, megváltoztatva a halálos ítéletemet...

Figyelmeztettek erre többen, különösen Schönherznek, annak a magyar kommunista vezérnek a kegyelmi kérvénye kapcsán, őt is a moszkvaiak dobta be, hogy itthon háborúellenes felforgató tevékenységet szervezzon, a bíróságom kötél általi halálra ítélte; többen megkerestek kegyelmet kérve számára, jó összeköttetései voltak, magát a hercegprimást is megnyerték. Ő küldötte útján juttatta el hozzám kérelmét, figyelmeztetve, hogy akármekkora hatalom van is a kezünkben, nem feledkezhetünk meg arról, hogy az utolsó megmértettségkor a Mindenható előtt valamennyiünknek felelnünk kell minden tettünkért, alázattal fogadva az utolsó ítéletet abban a hitben, hogy csak az ő ítéletei tévedhetetlenek. A hercegprimásnak megígértem, hogy a döntéskor figyelembe veszem üzenetét. Nehezen tudtam határozni. Sokat töprengtem. Fogadtam az elítelt családját is, szülei és nővére Kassáról utaztak föl, hogy kegyelmet kérjenek. Elképzeltem, mit érezhetnek egy halálra ítélt legközelebbi hozzátartozói, türelmesen meghallgattam őket, akkor még nem tudtam, végül mit határozok, annyit mondtam nekik távozásukkor: „Tudomásul vettem kérésüket...” Beszélt velem a miniszterelnök, a honvédelmi miniszter is, s hajlottam arra, hogy kegyelemben részesítem, de mint minden ilyen elhatározásom előtt, most is tanácskoznom kellett még az államvédelmi központ vezetőjével; ő tudott legtöbbször mondani az elítelt bűnösségéről, a kegyelem esetleges következményeiről, az egyes körök reakciójáról meg azokról a dolgokról, amelyeket ugyancsak figyelembe kellett vennem az élet-halál kérdéseiben hozandó döntések esetében. Ő határozottan állította, hogy olyan elvetemült kommunista vezérről van szó, akit az oroszok képeztek ki, ők dobták be, halálosan gyűlöl bennünket, semmi megbánást nem mutatott, a kegyelmet tehát nem érdemli meg. Úgy éreztem, ezek után nem tehetek mást, teljesítenem kell a

kötelességemet, tehát a nemzetre nézve, a háborúban álló nemzetre nézve veszélyes felforgatóknak (csak azért, hogy a veszített háború utáni időkre esetleg jó pontokat szerezzek magamnak) nem nyújthatok esélyt a továbbélésre. Már akkor éreztem, hogy évekké később is nyomni fogja ez a döntés a lelkiismeretemet. De azt hiszem ma is, hogy akkor nem tehettem mást, vállalnom kellett a gyötördést; s tudom, hogy megengedhetetlenül goromba voltam, de idegességemben emberségesebb magatartásra nem futotta erőmből, amikor a kivégzés előtti este a nővére lakásomon becsöngetett. Még akkor is meghallgathattam volna... Aztán most tavasszal, a budapesti tárgyaláson próbáltam bocsánatot kérni tőle...

Azt mondtam előbb, őszinte leszek (fohászkodtam a Mindenhatóhoz, hogy adjon elég erőt ehhez) a bűnbánásra nyíló utolsó alkalmat nem szabad elszalasztanom, mégsem tudom most, az esetek újragondolása után sem tudom töredelmesen beismerni, hogy súlyosan vétkeztem (aki majd ítélni fog, az nemcsak tetteinket ismeri, nem titkolhatjuk el előle érzéseinket, szándékainkat sem), mindig megvetettem a kicsinyes számítatókat, most is úgy gondoltam, háttérbe kell szorítanom az én egyéni érdekemet, s a nemzet érdekében cselekedve vállalni a következményeket.

Itt a razziáról faggattak legtöbbször, a legsúlyosabb bizonyítékokat ellenem éppen FCZF altábornagy szolgáltatva nekik, alávaló magatartásától talán még ezek a kommunista bírák is megundorodtak, de pusztá formáság volt az egész, az ítéletek előre készen álltak, csak meg kellett hozzájuk játszani a tárgyalást, hogy legalább a látszat valóságnak hasson. Tudom, ami itt negyvenkettő januárjában történt, az valóban borzasztó! Az egyszerűen érthetetlen. Hogy magyar tábornokok parancsára – hát mire kötelez bennünket a tiszti eskű? – ártatlan emberek százait vagy ezreit tereljék a befagyott Dunára, s ott minden előzetes eljárás nélkül meztelenre vetkőztetve belelővöldözzék őket a jégén vágott lékbe, közben kitördösték az áldozatok aranyfogait, az aranygyűrűikért levagdosták az ujjukat, összemarakodtak az elrabolt bundák miatt; aljas gyilkosság volt, szégyenletes fosztogatás, amilyenre nem volt még példa a honvédség történetében, s az altábornagy nekem minderről hozza a szabályos hadijelentéseket, a parancsnokok harci naplóját, hogy lássam, micsoda hőiesen helytálltak; le kellett volna tartóztatnom nyomban, én meg védtem, tartottam a hátam, ameddig csak lehetett. Mindegy. Hogy a razziára én adtam parancsot, az tény, s hogy arra valóban szükség volt, azt a tiszto-

gatás utáni események gyorsan bebizonyították: a razzában a polgárok ezreit megölték, de a kommunista vezetők csak nem kerültek hurokra, ők elmenekültek vagy elrejtőztek, a diverzáns akciók folytatódtak, újabb áldozatokat követelve a honvédség soraiból, s Újvidéken megjelent egy újságféle is, ott helyben nyomtatták, a magyarokkal szembeni gyűlöletre szított, fegyveres felkelésre szólított fel. Nemsokára aztán sikerült elfogni az újság szerkesztőit, a szervezkedés vezetőit is. Nem vitás hát, hogy a tisztogatásra szükség volt, a polgárok békéjének védelme érdekében már korábban is kaptunk ilyen kérelmet. A baj a kivitelezéssel történt. A megtorlás talán lehet jogos, de igazságos, az úgy látszik, nem lehet soha.

Jány, a 2. magyar hadsereg, a Don menti katasztrófa — az ezzel kapcsolatos felelősség kérdése sem maradhat ki az utolsó számvetésből. Nemcsak azért, mert a vádiratok rendre a bűnösségemet hangsúlyozzák. Okmányok, tanúk bizonyítják, hogy a németek sokkal több katonát követeltek, nagy harcot folytattam, így sikerült egy hadseregnyre lealkudnom háborús részvételünket, az egységeket lehetőségeinkhez képest a legjobb fegyverzettel láttuk el, később magam is meglátogattam a frontot, a hiányosságokról beszámoltam a németeknek, a 2. hadsereg az ő parancsnokságuk alá tartozott, s ígérték, hogy kéréseinknek eleget tesznek. Nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy meglettem mindent, ami módomban állt a katonáimért. Egy dolog nyugtalanított: az az év végén kiküldött parancs, ami Hitler utasításait továbbította Jánynak, hogy ki kell tartani a Don mentén, hogy az utolsó emberig, az utolsó töltényig... S ehhez még hozzátettem: nincs hátra, csak előre! A frontra induláskor kiadott titkos parancsomban a tisztek lelkére kötöttem, hogy kíméljék a magyar vért, gondoltam, ezt nem feledhették el, s Jány már nem egy ma született gyermek, tudhatja, hogy újabb parancsomban nem írhatok neki a Hitler követelésével ellenkező utasítást, hát nem szorul bővebb magyarázatra (régii ellentéteinkből sejthettem, s ezt érezte is velem, hogy nincs szüksége, nem is fogadná el, büszkeségében már csak azért se hasznosítaná az én tanácsaimat). Azokban a tragikus januári napokban a helyszínen ő láthatta legtisztábban a front állapotát, seregei harci erejét, ennek a veszteségek miatti csökkenését, a szűkös jelentésekre szorítkozva senki sem mondhatta meg neki itthonról, kétezer kilométer távolságból, hogy mit kell tennie; ez volt az az eset, amikor a hadseregpáncsnok a saját helyzetmegítélése és alparancsnokai tanácsa alapján önállóan, saját felelős-

ségére hozza meg döntését. Ő ezt nem vállalta, s ennek végzetes következményei lettek.

Látod, bármelyik olyan dolgot veszem is elő (előre tudtam, hogy kár belefogni), amely nyomja a lelkemet, végül mindegyikhez fűzők magatartásom helyességét igazoló magyarázatot.

De mondhatok-e mást, akár az utolsó, a legutolsó szavaimmal, mint ami a meggyőződésemet?

– Az utolsó szavaiddal?

– Igen. Itt van, elérkezett ennek is az ideje. Az az időpont, amikor mindenről, az utolsó reményről, amibe még kapaszkodtál, arról is le kell mondani. Tudod, mélységesen csalódtam itt a bajtársaimban, keserű ez nagyon, de a legnagyobb fájdalmat okozó csalódást a hazám irántam tanúsított közönye váltotta ki. Akkor éjjel, a nyáron, amikor fölébresztettek, s aljas cselszövessel átdobtak ide, nem tudtam elhinni, hogy ez ennyiben maradhat, hogy onnan, a hazámból soha többé senki el nem jön hozzám, hogy meg se próbál segíteni rajtam, mit sem törődve azzal, mit csinálnak velem ezek itt. Mégis reménykedtem, noha múlt az idő, és egyre csak azt kellett látnom, hogy éppen az lesz, amit hihetetlennek tartottam, eszébe se jut senkinek ott, Budapesten, legalább, hogy a kisujját megmozdítsa értem. Hát lehet, hát lehetséges a lehetetlen? Nem tudtam ebbe beletörődni, a kiábrándulások ellenére az utolsó napokig, órákig reméltem, biztos, végül biztos, hogy kinyújtja értem segítő jobbát a hazám. Nem lehet, ettől az utolsó reménytől is megfosztva, hogy lehet meghalni, Istenem?

– Félsz?

– Nem. Egyáltalán.

– Nem baj, hogy eljöttem?

– Jaj, nagyon vártalak.

– Nem jöhettam előbb.

– Tudom.

– Mindent megpróbáltam.

– Csak ha itt vagy.

– Most már itt maradok veled végig.

– Pár óra még. Vagy.... nem is tudom....

– Hagyd. Mindent elmondtak.

– Akkor megvárod? Én leszek az első. Ezt kértem tőlük. Elfogadták. Nagylelkűségből.

– Megvárom.

– Gyere. Legyél ott. Szedd össze magad, ne sírj! Ne lássanak ezek símil

– Nem fogok sírni.

– Összekötik majd a kezem, úgy vezetnek elő a cellámból. Cigaretta ég majd a számban. Úgy nézek a szemükbe, míg be nem kötik a szemem.

– Az utolsó cigaretta.

– *Elhangzanak majd a vezényszavak, s akkor kiáltani fogom, hogy Budapestre is elhallatszon: „Éljen a szabad Magyarország!” Meghallják-e Budapesten?*

– Ezt fogod kiáltani?

– Ezt. Éljen a szabad Magyarország!

– *És utána elviszlek haza. A szüleid sírja mellé.*

– Te viszel?

– Én. Érted jöttem.

– *Akkor így lesz. Jó lesz.*

– Én magam foglak a koporsóba tenni.

– Ha eldördül a sortűz, ne jöjjön oda más, ezek ne érjenek hozzám. Ahogy a fejem alá nyúlsz, akkor is érezni fogom kezed gyöngéd érintését...

Látod, burgonyafőzelék vagy mi volt ma, hétfőn az ebéd, meg se kóstoltam, de a mellétett pohár bort (jeles nap, ugye) megittam. Hetek, hónapok óta éjjel sem bírok már elaludni, most nyilván a bortól elszunyadtam, erőt gyűjtöttem a legnehezebb megpróbáltatáshoz. Álmomban vagy félálomban beszélgettem veled... Nem tudom, te mire gondolhatsz most, ezekben a percekben, órákban, november negyedikén...

Különös békepont

Hölgyeim és uraim, tisztelt ünneplő közönség! Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Nem olyan régen még így köszöntek eleink, folytatva azt a hagyományt, ami az emberiség kezdetei óta élt, de legalábbis azoktól az időktől fogva, ameddig az írásos emlékek meg a mesékben, dalokban, szokásokban megőrzött hagyomány mutatja. Az emberek találkozása ugyanis roppant jelentőségű. Jézus mondja, hogy ahol ketten-hárman összejönnek az ő nevében, ott van ő is. Vagyis ha az emberi találkozás Istenben történik, akkor a lét beteljesedik, hiszen közösség keletkezik. Mondhatjuk úgy is, hogy az ember, aki az egész teremtett világot magában foglalja, képes személyisége határait megnyitni a másik ember előtt, azal ezáltal közösségre lépni Istenben. Vagyis egyszerre vagyunk meg nem ismételhető külön, sajátos csodái a létnek, s ugyanakkor kapu a szellemi terek felé. Találkozásunk ezért annyira fontos, ezért ünnep. *Szent nap*. A szó is mutatja, hisz az ünnep szó az *id-nap-ból*, ma így ejtenénk: az *egy-nap-ból* ered. Tudjuk, hogy az egy a mindent egybefoglaló szám, Isten száma, értelme pedig: *szent*.

Szent nap a mai, melyben találkoztunk itt, Aracson egymással, öseinkkel, akik ezen a tájon küzdöttek, éltek és meghaltak, és hajdani ellenfeleinkkel és Istennel, akinek tudta nélkül egyetlen hajszál nem hullhat le a fejünkről. E napot megszentelte a kalendárium is, mert *Nagyboldogasszony*, Magyarország királynéjának napját követi, és *Szent István* napját előzi meg, aki a honfoglalás után egy évszázaddal megszervezte az első évezred modern, magyar államát, amelynek külső erejére jellemző, hogy sorozatban mért súlyos vereségeket a terjeszkedni próbáló Német Császárságra, szellemiségére pedig az a tény, hogy az Árpád-ház huszonnégy boldogot és szentet adott Istennek és Európa különböző országainak.

Ahogy a hajszálak sorsa sem a pusztaság véletleneiben múlik, a találkozásoké, az ünnepeké sem. Különös helyen zajlik ez a mi ünnepünk, a mostanában, a Kárpát-medencében zajló mil레centenáris ünnepek között talán a legkülönösebb, szellemileg legtelítettebb helyen.

Hogyan? Kérdezhetik, hiszen nem Buda várában vagyunk, nem is Székesfehérvárott, ahol királyainkat koronázták és temették, nem is Pusztaszeren, ahol a honszerző Árpád és népe az első országgyűlést tartotta s meghatározta az ország törvényeit. Aracs és ez a táj, a Délvidék, Bánát mindig az ország pereméhez tartozott, mindig végvidék volt, így vagy úgy, *határ*.

Azért, **Hölgyeim és Uraim**, mert az események ritkán történnek a középpontban, mindig inkább a határon. A határhelyzetekből pattannak ki a tudományos fölfedezések, ott dől el, hogy a szerelmesek hűsége igazi-e, betelik-e a pohár, törlik-e a vesszőnyaláb, a nemzetek kultúrájának találkozása milyen gyümölcsöt hoz.

Maga a magyar honfoglalás is egy különös határhelyzetben zajlott le ezer és száz esztendővel ezelőtt. Ha képzeletünk vásznára vetítjük a Kárpát-medence akkori térképét, akkor hat-hét politikai képlet határainak formálódását látjuk. Természetesen nem a mai térképeken megszokott éles elválasztással. Az akkori határokat úgy kell elképzelnünk, hogy az egyes országokat tőlük laza függésben álló helyi hatalmacskák övezték. Vazallus lovagok birtokai, néptöredékek, vagy senki földjének nyilvánított gyepük, melyek népe bizony olykor kétfelé is adózott és védelmet esetleg sehonnan sem kapott... Az országok nagyjából vagy egy éles természeti határig terjedtek, például tengerig, széles folyamig, vagy addig, ameddig a széleiket őrző erősségek, várak őrsgének az akciórádiusza elért. Ameddig például a Dunántúl nyugati részét is hatalmában tartó frank birodalom márkijai, magyarul ögrórfjai, ismét más szóval a határmegyék ispánjai elmerészkedtek adót szedni. Például a mai Bécs és Győr közötti területen, a Duna mellett húzódó sávban a 9. század közepén még írásos forrás említi a Nagy Károly által a 8-9. század fordulóján legyőzött avarok maradékainak országát. Ez az ország akkor a frankok hűbértartója

volt, mai szóval puffer állam a frank birodalom és a Duna északi partján vele szemben álló szláv-morva állam között. Ez utóbbi volt az, amelynek királya, Szvatopluk Árpádnak eladta az ország földjét, fűvét, vizét egy lóért, a hozzávaló aranyos nyeregért és kantárért. Hogy ez a követség lezajlott-e s miként, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy az országot megszereztük, ilyen jelképes, ma így mondanánk, csöbe húzó ajánlatok mindig léteztek, bár Szvatopluk morva fejedelem a honfoglalás idején már halott volt, hagyatékán fiai marakodtak egymással és a frankokkal.

A magyarok első hadjárataikat éppen ezzel a háborúskodással kapcsolatban vezették jövőd hazájukba. Egyszer a frankok, máskor?? a morvák zsoldjában. Ettől az államalakulattól keletre és északra szerveződött Krakkó környékén a későbbi Lengyelország, a Kárpátok és a mai Ukrajna térségében pedig a halicsi és kijevi normann-szláv fejedelemség. Szláv népek, a későbbi oroszok normann, akkor úgy mondták, var ég uralkodók vezetésével. Maga az orosz, a *rusz* szó is a normannok hagyatéka. Hogy ezek az államok meddig nyúltak be a Kárpát-medencébe, nem tudjuk. Talán alig, vagy semennyire, mert a Kárpátok jelentős természeti határt képezett, s az őserdőkkel borított hegyekben nem volt mit, miért meghódítani. Ráadásul a lengyelek, a halicsiak, a kijeviek egymással és erős északi szomszédjukkal, a litván fejedelemséggel voltak elfoglalva. Mindenesetre valamiképpen érintkeztek egymással és a morvakkal; a lengyelek, a morvák és a csehek olykor hadakoztak is.

Az ő, ma már közelebről meghatározhatatlan területeiktől délkeletre – ha az óramutató irányát követjük képzeletbeli határjárásunk során – terült el a mai Bukovina, Moldva, Moldávia és Dél-Ukrajna területén Etelköz, a magyarok országa. Álmos országa. Az Etelköz mai nyelven folyóköz jelent, ezt a területet sok folyó szabdalja: a Prut, a Szeret, a Moldva, a Don.

A Kárpát-medence déli, a Dobrudzsától az Adriáig terjedő határa három hatalmat uralt. Keleten a bolgár cárt, nyugaton-középen a bizánci császárt, a tenger mellett Velencét. Ezek a politikai képletek mélyen benyúltak a későbbi Magyarország területére, s ott egymással is vetélkedtek, hadakoztak. Többek közt a honfoglalás egyik mellékhadjárata Árpád fiának, Leventének a vezetésével éppen az Al-Duna környékén folyt, egy bolgár-bizánci háborúskodással összefüggésben. Ebben Levente – Bizánc szövetségeseiként – először győzött Simeon cár ellen, ám a bolgár diplomácia által indított besenyő támadás Etelköz ellen

kikényszerítette a magyar nép átvonulását a Kárpátokon túlra. Levente hadai az etelközi harcok után délről, talán éppen ezen a tájon át vonultak vissza, csatlakozni a honfoglaló hadműveletekhez.

Hogy hol érintkeztek a nyugati-keleti, északi-déli birtoklók, a morvák, a frank birodalom politikai örökösei, a görögök, a bolgárok és a többiek országai, ma már nem tudjuk. Mindenesetre a Kárpát-medence közepe, Erdély, az ottani roppant erdőrengetegek, mocsarak, zabolátlan folyók vidéke minden bizonnyal háttérterület volt valamennyiük szempontjából. Gyepű, ahol töredék népek, avarok, szlávok, a jazigok, a szarmaták, a hunok, a gepidák, és ki tudja még kiknek a maradécai lappangtak és éltek. Hogy milyen sikerrel, mutatja azt egy, a Bodrogtóban, tehát Tokajtól északra végzett embertani vizsgálat, mely kimutatta, hogy a mai típusok már a kőkorszaki őslakók közt is megtalálhatók voltak. Tehát a politikai képletek jönnek-mennek, a nyelvek változnak, az úgynevezett nemzetek is, de az ember marad...

Hölgyeim és uraim!

Az ezerszáz éves visszatekintő szemében átfogónak látszó politikai alakulatok mélyén természetesen alakultak új népek, vajúdtak jövőd országok. A türk bolgárok, akiknek uralkodói az Árpádokkal együtt Attíliáig vezették vissza családfájukat, ekkoriban olvadtak bele az általuk leigázott szlávokba, s vesztették el nyelvüket. Már 864-ben fölverték a kereszténységet. Bizonyos habozás után nem Rómából, hanem Bizáncból kértek térítőket. Akkor ugyan a későbbi keleti és a nyugati egyház még egy volt, hisz a szakadás csak kétszáz év múlva következett be, de igen valószínű, hogy egy római tájékozódású bolgár kereszténység az országot is a nyugathoz kapcsolta volna, s akkor a két nagy európai kultúrkör határa nem itt húzódik a magyar délvidéken, hanem talán Macedóniában...

A többi szláv nép, a horvátok és szerbek is formálódtak már ebben az időben és ebben a térben. A bizánciak által az avaroktól elpusztított Moesia és Illyricum benépesítésére és védelmére behívott szlávok; a horvátok és a szerbek ősei, a saját törzsi szervezeteikben és fejedelmeik alatt a történelem lehetőségei szerint harcoltak ki több-kevesebb függetlenséget a bolgároktól, a görögöktől, a frankoktól. Pár évszázad múlva a magyaroktól, majd a törököktől: minden korban attól függően, hogy...

Árpád seregei éppen ezt a geopolitikai határhelyzetet használták ki. Hogy a Kárpát-medencét ennyi

hatalom próbálta befolyása alá vonni, s ennyinek volt a széle, töredező pereme, gyöngé pontja.

A honfoglalás kutatói megállapítottak két ténnyt a hadműveletekkel kapcsolatban. Az **egyik** az, hogy őseinknek menniök kellett Etelközéből, mert az utánuk jövő újabb hazát kereső nép, a *besenyő* kényszerítette erre őket. Az a *besenyő*, amelyet az *úz* sereg szorított nyugatra. Később mindkettő maradékai feloldódtak – többek közt a magyarságban. A **másik**, hogy maguktól is erre készültek, mivel a megelőző másfél évtizedben legalább három nagyobb hadjáratban – az egymással háborúzó frankok és morvák ellen, illetve mellett – kémlelték ki a térség erőviszonyait, táji adottságait. Nem vitás, hogy egy ilyen katonanép stratégiai látták, hogy a védelmi és egyéb viszonyok alkalmasabbá teszi hazának ezt a területet az etelközi földeknél. Erre utal, hogy már 892-től kezdve ellenőrzésük alatt tartották a Duna-Garam vonaltól keletre eső területet. A kutatók azon vitatkoznak, hogy mekkora volt a *besenyő*-bolgár támadás ereje, mekkora pusztítást vitt véghez az otthonlévő asszonyok és gyermekek között. Ma már ennek mértéke meg nem állapítható, de minden bizonnyal a kritikus szint alatt maradt a veszteség, hiszen a magyarok nem olvadtak be az új hazában talált egyéb népekbe.

Vagy ha igen, akkor igaza van *László Gyulának* és híveinek, hogy a késővar népség már nyelvében és kultúrájában magyar volt, tehát a magyar a magyarral olvadt össze.

Hölgyeim és Uraim,

idézzük föl *Anonymus* gesztájából azokat a sorokat, melyek ennek a térségnek a hadműveleteiről szólnak:

„41. fejezet Árpád előnyomulása

Aztán pedig Árpád vezér és nemesei innen – Csongrádból – előnyomulva egész Titelig mentek, s odáig meghódították a népet. Majd tovább indulva a Szalánkemén révhez jutottak, s a Tisza-Duna aljában lakó egész népet igájuk alá hajtották. Innen pedig a bodrogi részekre tértek, s a Vajas vize mellett ütöttek tábor. (...) Akkor Árpád vezér meg főemberei tanácskozás után elhatározták, hogy sereget küldenek Salán vezér miatt a Dunán át Bolgárfejevárral ellen. (...) Azon a helyen, ahol a Száva a Dunába ömlik, minden ellenálás nélkül átkeltek a Dunán. Innen tovább indulva Bolgárfejevár városa ellen lovagoltak. Ekkor a bolgárok vezére, aki Salán vezérnek rokona volt, görög segélyhaddal együtt ott termett, hogy nagy sereggel meg-

vívjon velük. Másnap mind a két fél csatarendbe sorakozott a Duna mellett elterülő mezőn. Tas fia Léi tulajdon jelével megjegyzett zászlaját felemelve, meg Bogát fia Bulcsú a hadi kürtöket harsogtatva, rögtön előrenyomult a küzdelemhez. A két ellenfél csapatai egymásután összecsaptak s heves viadalra keltek. A görögök és a bolgárok közül igen sokan elesetek, mások pedig fogságba kerültek. Tehát Bolgárország vezére látva, hogy övéi a csatában a rövidebbet húzzák, futásnak eredt, s hogy életét megmentse, berohant Fejérvár városába.”

És néhány mondat a 44. fejezetből:

A dunántúli, majd lombardiai hadjárat előtt "sereget akartak küldeni Gálád vezér ellen, akinek uralma a Maros folyótól egészen Haram váráig terjedt. – Haram a mai Palánk Fehértemplom közelében az Al-Duna mellett – Az ő ivadékából származott Ajtony, akit Csánád megölt. E dologra Szovárdot, Kadocsát és Vajtát küldték ki. (...) A Tiszán Kanizsánál átkeltek, és a Csesztreg vize mellett szálltak meg. Azonban semmiféle ellenség nem mutatkozott előttük, akik kezét emelte volna rájuk. (...) Innen tovább vonulva a bögei részekre jutottak. Ott két hétig maradtak, amíg annak a hazának összes lakosságát a Marostól a Temes folyóig meghódították és fiait kezesül összeszedték. Azután seregüket nekiindítva a Temes folyó felé mentek és a főenyérv mellett ütöttek tábor. Midőn át akartak kelni a Temes folyón, ellenük jött annak a hazának a vezére, Gálád, akinek ivadékából Ajtony származott, nagy lovas, meg gyalogos sereggel, azonkívül még kun, bolgár és blak segítséggel. Mikor másnap – minthogy közöttük volt a Temes folyó – egyik hadsor sem bírta sehogyan sem átjutni a másikhoz, akkor Szovárd meghagyta testvérének, Kadocsának, hogy serege fele részével vonuljon valamivel lejjebb, aztán akárhogyan, de menjen keresztül és ütközzék meg az ellenséggel. Kadocsa rögtön engedelmeskedett testvére rendeletének, a sereg felével sebes vágásban lejjebb került, s minthogy az isteni kegyelem volt a kalauzok, az átkelést könnyen végrehajtotta. Midőn a magyar sereg egyik része Kadocsával odaát volt, fele része Szovárdal pedig az innenső oldalon, akkor a magyarok megfűtták a harci kürtöket, és a folyón átúsztatva heves küzdelembe bocsátkoztak. S mivel az Isten járt előttük a kegyelmével, nagy győzelmet adott nekik, és az ellenség úgy hullott előttük, mint a kévék az aratók után. Ebben a csatában elesett a kunok két vezére, a bolgároknak pedig három kapitánya. Maga Gálád, a vezérük, futással ugyan

megmenekült, azonban egész serege elolvadván, mint a tűznél a viasz, kard élén emésztődött meg. Ekkor a diadal után Szovárd, Kadocsa meg Vájta onnan tovább vonulva a bolgár határ felé nyomultak és a Panyóca víze mellett ütöttek táborot. Gálád vezér pedig, amint fentebb mondtuk, elszaladt és a magyaroktól való félelmében Kéve várába húzódott. Harmadnap Szovárd Kadocsa meg Vájta, akitől a Baracska-nemzetség származik, elrendezték seregüket és Keve várának kivásárához fogtak. Midőn Gálád látta ezt, követeket küldve békét kért tőlük, és a várat különféle ajándékokkal együtt önként odaadta nekik. Innen tovább menve Orsova várát foglalták el."

Hölgyeim és uraim,

önök is jól tudják, hogy mennyi súlyos harc színtere volt ez a szelíd lelkű táj. Hogy csak példálózva említsük a *Szent István* alatti Ajtony-lázadást, melyre Anonymus is céloz, vagy Bolgár- más néven Nándorfehérvár, ismét más néven Belgrád többszöri ostromát, köztük az 1456-ost, amikor *Hunyadi János* fővezérletével magát a szultáni hadat győztük le. A török, a kuruc időkbeni, majd az 1848/49-es harcokat, a világháborúk ütközeteit és megszállásait.

Határ volt ez a szelíd táj és határ volt Magyarország egész 1100 esztendő történelme során. Előbb a nyugat-római összeomlás után újrárendeződő Európa és az Ázsiából érkező, hazát kereső ostromnépek határa. Mi is ostromoltuk Európát és elfoglaltuk – ne feledjük, az Óreg Földrészt geográfiai középpontja a Kárpátokban, Rahó tájékán található – és azután mi letünk az ostromlottak. Rajtunk torlódtól föl számtalan besenyő, úz, kun, tatár, török, orosz támadás. Erre vonultak a középkori keresztes hadak Bizánc és Ázsia ellen, erre, ide menekültek görögök, bolgárok, szerbek a török elől. Itt húzódik a határa Európa nyugati, latin kultúrkörének, innen délre és keletre ér véget a román művészet, a gótika, a reformáció, a reneszánsz, ezen túl kezdődik a pravoszláviától áthatott bizánci kultúrkör. Az ikonok világa, a gyönyörű férfi-tercettek, az állam és az egyház egysége. Itt ér véget a személyi szabadságnak, a tulajdonnak, a nemességnek és polgárságnak a nyugatias társadalomrendszere, s amott kezdődik egy másik elképzelés az emberről és közösségeiről. Nagy Lajos királyunk uralkodásától, vagyis a 14. század közepétől Buda 154 évi török megszállásig idáig tartott a kereszténység, és amott, Belgrádnál kezdődött az iszlám uralma. S tartott tovább *Savoyai Jenő* 1697-es zentai győzelme után is a múlt századig.

Hölgyeim és uraim!

Kitüntetett, izgalmas helyén éltünk a világnak 1100 éven át. Sokat szenvedtünk idegen hódítóktól, de még többet egymástól, belső békétlenségtől, széthúzástól, kicsinyességtől. Attól, hogy nem tudtunk igazán találkozni Jézus Krisztussal. S még akkor is, amikor többet mondogattuk az ő nevét, akkor is határsértésnek tekintettük a másik közeledtét...

Különös békepont ez az aracsi rom a történelem viharában, itt a különböző kultúrák peremén. Tudjuk, az épületet bencés szerzetesek emelték a 13. században és templomát *Szent Miklósnak* szentelték. Később a ferenceseké lett, akik a látszatok, a fény, a külső gazdagság talmi világából visszavezették az Igazsághoz az Egyházat és Európát.

Ki volt *Szent Benedek*, a rendalapító? Európa védőszentjét tiszteljük benne. Az ő szerzetesei vetették meg a keresztény Európa szellemi alapjait. A tudás, az emberi emelkedés fényét ők mentették át a zúgó századokon, ők vitték el a messziről érkezett új népekhez, köztük mihozzánk, magyarokhoz is.

Több mint különös, hogy fiacskáit az aracsi pusztában *Szent Miklóst* emelik templomuk oltárára, azt a *Szent Miklóst*, aki a szelídség, a jóság, az ajándékozás, a fogolykiváltás, a tengeren hányódók szentje, akinek közbenjárásával kegyelmet találhatunk a reménytelennek mutakozó világi helyzetben Istennél. *Szent Miklós* alakja a történelem kódéba vész. De elevenen él minden gyermek szívében, mert ő, a myrai püspök minden gyermek *Mikulása*. Bizony, hölgyeim és uraim, a nyugati szerzetesrend a keleti egyház szentjének ajánlja otthonát, aki sok pravoszláv nép számára a legkedvesebb védőszent, több ország lobogóján látható az ő alakja. A 2000. esztendőt *II. János Pál* éppen ezért *Szent Miklós* esztendejének nyilvánította a Kelet és a Nyugat, a két nagy keresztény áramlat megbékélése esztendejének.

Szent Benedekben és *Szent Miklósban* itt, ebben az aracsi templomban két világ találkozik, és egyesül a krisztusi megváltás folytán. Ezért ez a templom mibennünk, kedves testvéreim, akik itt állunk és békességet keresünk két világ között, akik ezért ünneplünk, ezért esdeklünk, nos, bennünk áll ez a templom.

Nézzünk szét ebben az ünnepi pillanatban a szívünkben!

Takarítsuk ki!

Teremtsünk békességet, derűt odabent! Hagyjunk föl az örökös panaszkodással, a rosszkedvűség-

ből ne csináljunk többé sportot. Szüntessük be a szét-húzást, a kicsinyes ellenkedést, a kesergést, dobjuk el unalmas szerepeinket! Gondoljunk arra, amit Anonymus írt: *Kadocsa rögtön engedelmeskedett testvére rendeletének.*

Roszbabb-e vajon testvérünknek engedelmeskedni, mint ellenségünknek?

Látni fogjuk, hogy a legfeketébb felhők fölött is kék az ég, a gonoszság erői csak a történelem másod-perceiben kerülhetnek fölültre, a győzelem a bátraké, az

igazaké és a jóké. Ha lelkünk templomát kitakarítottuk, akkor fölépül bennünk, Tisztelt Ünneplő Közönség az aracsi templom is. Rózsablakán ismét zuhog be a fény, zeng a zsoltosma, az oltár terítve vár bennünket az örök élet ételével és italával.

Még ezeregyszáz esztendeig, vagy ezerszer ezeregyszáz esztendeig, ha Krisztus békéjét meg tudjuk élni.

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

* Elhangzott az 1996. augusztus 20-a alkalmából rendezett ünnepségen.

A szivárványhíd alatt

Hölgyeim és Uraim! Tisztelt dabas-gyóni polgárok!

Olyan kiállítás megnyitójára gyűltünk itt egybe, amely nyomán – akár a vízözön után Noé bárkája fölött – szivárvány ragyog föl az egünkön. Az égi tünemény egyik ága valahol a Kolozsvár és Marosvásárhely közötti tájékban gyökerezik, utána átível egy máig megemészthetetlen, mesterséges határon, végül földet ér a kilencvenháromezer négyzetkilométerre zsugorodott anyaország földrajzi középpontjának a szomszédságában. E szivárvány különböző szakaszairól és színeiről engedjenek meg a következő percekben néhány gondolatot.

Gálffy-Bódi Tamás a közép-erdélyi Mezőség egy vegyes lakosságú falujában, Mezőbergyenén látta meg a napvilágot – mily véletlen egybeesés október 23-a után két nappal ezt kimondanom -, ötvenhat esztendővel ezelőtt. Bár egész eddigi életét nélkülözések, küzdelmek, több bánat, mint öröm jellemezték, hétszínvafás nemes ősei tartását máig megőrizte, amely szilárd erkölcsi alapokon, népe-nemzete iránti megkérdőjelezhetetlen elkötelezettségen nyugszik.

Képzőművészeti iskoláit Marosvásárhelyen végezte, munkatársa lehetett üstökös formátumú földije, Sütő András ottani, „Új Élet” című hetilapjának, de grafikái Erdély-szerte fölkelhetők voltak. Tizenöt egyéni és jó néhány csoportos kiállítás jelzi ennek az életszakasznak az állomásait.

Mindez azonban nem a Nyirő és Tamási által idilli fénybe vont „góbés” székelly világában, hanem Ceausescu Romániájában zajlott. A művész nem a behódoló, hanem az egyenes gerincű, nyakas kálvinisták fajtájából való, így törvényszerűen ütközésbe került a diktatúrával. Ahogy önéletrajzi írásában fogalmaz, „mert nem voltam hajlandó a zsarnokság által kötelezett normáknak eleget tenni, a hatalom megvonta tőlem a művészi megnyilvánulás mindennemű lehetőségét”.

S aki körül elfogy a levegő, az – hasonlóképpen azokban az években sok ezer sorstársához – kitörési

pontot keres, például vándorbotot ragad. Gálffy-Bódi Tamásban megvolt az eltökéltség és képesség az újrakezdésre: tizennégy esztendeje az anyaországban építi újjá és teljesíti ki művészi életművét. Aki csak egy kicsit is ismeri a közel fél évszázados agymosás utáni társadalmi közeget csonkolt hazánkban, az sejtheti, hogy mindez nem ment zökkenőmentesen s egyértelműen támogató légkörben...

Ennyit a művészetszociológiai és közelmúlt-történeti háttérrel. Gálffy-Bódi Tamás viszont a „csak azért is” etikáján csiszolódott, eredeti alkotó, akinek munkássága immár egyetemes magyar esztétikai érték. Az ősi kopjafafaragás, székellykapu-diszítés, rovásírás nyomdokain haladva legjobb fametszőink – Badai György, Gy. Szabó Béla, Imets Dénes és mások – méltó követőjeként készíti linó- és fametszeteit, alu-karcait. E hozám legközelebb álló kifejezési formájáról mondta egyszer Mátyás B. Ferenc: „A vésett barázdák technikájával jeleníti meg számunkra az erdőn túli tájból ösztönösen az emlékezetébe rögzült élményeit, mintha csak a múltó idő szerepében, a jó és a rossz kánonja szerint karakter-ráncolattal kívánná ismerőssé varázsolni a feledésből megmentésre felértékelte tájakat, arcokat (...) E művek fekete-fehér, tárgyi és térbeli, fény- és árnyjátékváltozása, az aforizmak töménységével látteleletezik az erdélyi országrész még fellelhető szépségeit.”

Alkotás-lélektanilag feltétlenül új korszakot – és pedig az egzisztenciális nehézségek ellenére a remény légkörét sugalló alkotói szakaszt – jeleznek a mostani kiállításon önálló egységként látható olajfestmények Gálffy életében. A fekete-fehér balladás kontrasztja után a színek dominánssá válása, megítélésem szerint az anyaország viszonyaiba való beilleszkedés, az egyébként nem általánosítható, sikeres „gyökerátültetés” lelki lenyomata. Mindez a folytonosság és megújulás szintéziseként jelentkezik: élményvilágában továbbra is jelen vannak az áttelepülés előtti hazai és más elcsatolt területekről származó emlékek, impresziók – hadd utaljak csak a közelünkben lévő „Erdőalja”, a „Nyírfás” vagy akár a pusztulás nyomán kisarjadó

új élet, a „Magányos fűz” víziójára -, ugyanakkor az őt körülvevő, itteni valóság is immár megjelenik festményein. Ez utóbbira példa a lakóhelyéhez közel eső Óbuda szemünk előtt eltűnő házainak, a Margit-szigeti ősznek, vagy a bősi „Dunaszauroszt” által veszélyeztetett kisalföldi tájnak a megörökítése.

Általa eddig nem művelt technikákat, módszereket is kipróbál: pontozás („tuffolás”) – lásd „Meggyőtfőrt fák”, „Őszelő” -, a japán kortárs művészetre asszociáló egy-két-színvariációs művek – „Deres táj lilában és kékben”, „Barnás fényben I-II.”, „Holdfényes csend”, „Szomorúfűzek kékben”, „Virradat”, „Nyíres lilában”. Témái között pedig fölbukkan korunk globális, bomló világa – „Színes paranoiák, avagy odvas fűzek” – és az új helyzetben helyét kereső magyarság értékvesztésének-értékkeresésének problémája – a Balogh János akadémikus emlékének ajánlott „Csendélet borostyán gyönggyel”.

A sokoldalú alkotó ember, ha műzsája s nemzeti lelkiismerete arra inspirálja, tollat ragad, hogy versben fohászkodjék Urához. Ha szűknek érzi a történelem által köréje vont határokat, nyaranta áthágja őket, és második évtizede foglalkozásokat vezet a dél-bácskai Temerin képzőművészeti alkotótáborában. Végeztől hadd utaljak Gálffy-Bódi Tamás jelentős folyóirat-, illetve könyvalkotói munkásságára. Grafikusként és képszerkesztő tanácsadóként a '90-es években meghatározta az Erdélyi Magyarság c. lap arculatát és a szemle legjobb írásait tartalmazó antológiakötetet. Közös

munkánk eredményeként az ő metszeteivel adtuk ki Venczel József csíksomlyói passió-újrálmodását, a Misztérium-játékot Magyarországon, de borítót tervezett Mátyás B. Ferenc regényéhez is. Szülőfaluja saját gyűjtésű népmeséiből szintén metszetekkel illusztrált kötetet tett közzé, Az ébredés dilemmái címmel pedig ötven év élettapasztalatainak a sűrítmenyét vehetjük kézbe, aforizmakönyvecske formájában.

Művei eljutottak a Kárpát-medence magyarlakta területei mellett Nyugat-Európa, a tengerentúl, sőt Ázsia magángyűjteményeibe. Most pedig itt állunk a bevezetőben említett szivárványhíd alatt. A Vigadó Galériát irányító, nálam sokkal avatottabb műértő, Feledy Balázs szavaival ajánlom Gálffy-Bódi Tamás képeit a szíves figyelmükbe: „Ha ember nem is látható ezeken a végtelenbe futó tereken, akkor is nagyon emberi érzéseket sugallnak művei, leginkább drámai asszociációkkal. Képzeteink egyrészt felidézhetnek konkrét tájélményeket havasokkal, boglyákkal, ösvényekkel, rönkökkel, de Gálffy-Bódi egyik sajátosága, hogy művei felidéznek a ballada mély, tragédiát is sejtető világát, s eszünkbe juttatják akár Reményik Sándor, Wass Albert, Tamási Áron vagy épp Dsida Jenő költészetét és prózáját. S kifejezik azt az állapotot, melynek szinte emblémája a meghívón is látható nyomat, a Gyökerek, amely jelképében utal arra, hogy milyen erősen is köti a múltja az embert egy vidékhez, s azt is, hogy épp e gyökerek által valamiféle rabságba is tudunk kerülni, de szabadok is vagyunk.”

Gálffy-Bódi Tamás: Gyökerek (linómetszet)

* Elhangzott 2002. október 25-én a dabas-gyóni Halász Mórész Kúriában, Gálffy-Bódi Tamás képzőművész kiállításának megnyitójaként

RAJZÁSÁLLAPOT

A ny. zászlós visszeres vádijára egyre csak csorgott vékonyka csikban a szent víz, a csodálatos jobbulást reméltető földmely nedű. Kissé odébb, egy kikötött láncú barnamedve nyalogatta kisebzett talpát, miközben gazdája a ny. zászlós lábtalpát masszírozta és csak úgy szóródott belőle a szó pitypangmagként a közepes levegőmozgásba bizonyos örök vándorlásról, megtérésről és újabb elmenésekről meg miegyéből.

– Várjon csak! – szakította félbe emberünket a ny. zászlós. – gondolataim szerint a továbbiakban a fiatalocská állatot is kezelésbe vehetné!

– Minek? – kérdezte a fakőfekete bocsgazda. – Mégcsak segéd, most töröm be a szakmába. És különben is, az állatok köztudottak az öngyógyulásról!

– Már táncoltatja? – kérdezte a ny. zászlós.

– Hébe-hóba, de inkább nemigen. Génhibás a szerencsétlen, hozzá képest a megboldogult szülője balerina volt!

– Akkor meg miért nem vadítja vissza a természetbe? – kérdezte kissé izgatottabb hangon a ny. zászlós, miközben érzékenyen felszisszent a szentkúti víz jéghideg ingerétől.

– Még az esetleges kenyérkeresőt se üzzük el a háztól – jelentette ki a medvetáncoltató csontkovács, miközben a gyepen hason fekvő öregnek éppen a tenyere élével adta át az utolsó simításokat.

– Nekem is van egy ehhez hasonló problémás valakim – mondta a ny. zászlós, miután felült és körülmenyesen szivarkára gyújtott, hogy valamelyest ellensúlyozza kizökent lelkiállapotának háborgását. – Én hamarosan visszavádítom a kisbetyárt, mert biz'isten ez a környék nagyon rossz hatással van rá, és a végén végképp elveszítjük!

A csontkovács medvetáncoltató, aki tulajdonképpen a másnapi kegyhelyi búcsúra érkezett a szentkúthoz, most villámgyorsan fejszámolást végzett, szorozott és osztott, összeadott és kivonást csinált, már ami

a vagyoni állapotát illeti, ha netán üzletet köthetne újdonsült ismerőseivel.

– Táncolni tud? És mennyi idős? – kérdezte hirtelen érdeklődéssel a ny. zászlóstól.

– A vérében van a tánc! És éppen most, augusztus derekán töltötte be a tizedet – mondta az öreg.

– Csak járassa mással a bolondját, de ne velem, öregem – köpött oldalra a csontkovács, miközben a zászlós nyálatza ötvenest illesztette kalapbélésébe. – A jó tized esetünkben már javakorabelit jelent az erdőlakók életében! A maga osztályzata állattanból teljesen elégtelen, öregem...

– Akkor is vissza kell vadítanom – erősködött a ny. zászlós, közben zsebéből valamilyen almafélével traktálta a nagyobbacska bocst. – Ez a terület nagyon rossz hatással van rá, a környezete elpuhítja, mondhatni túlságosan kiokosodik és nemrég ideérkezésünk óta kitanulta már a késsel-villával evészetet is. A Perušica őserdő lankáin majd újra visszanyeri régi jó formáját, ami nekem pillanatnyilag az életfeladatom.

– Kétszáz euróért nekem is megérmé, ha valóban tetszetősen táncol – dörmögte a csontkovács.

– Kólóelső portéka, ha mondom! De semmi pénzért nem eladó! És különben is, a hónap végén visszarájzunk a magunkéba, ahonnan jöttünk, s tesszük ezt éppen miatta – mondta a ny. zászlós, közben nyakon kaparintotta a forrásvízzel telt demizsonféléit és nehézkes léptekkel a betonút felé vette az irányt.

A medvés még utána szólt.

– Csere netán szóba jöhetne? Én szívesen adom ezt az idétlent, maga meg nekem a táncos lábút!

A ny. zászlós megfordult, tekintetében ott lebegett a sziklás hegységek minden görgetege, ahogy kinyúlt fogai résén még tudatta, hogy utódot adni egy idétlen négy lábúért kész tragédia lenne.

A polgárság kritikája

Válságban van a polgári társadalom. Igaz, ez nem új keletű, hiszen megszületése óta "probléma" van vele. Eltűnőben van az a romantikus életérzés, ami a "nagy" francia forradalommal tört a felszínre: mára már semmi sincs az évszázadokon át magasztosan hirdett "szabadság, egyenlőség, testvériség" eszméjéből. Igaz, ez sem új, hiszen már a forradalom alatt egyértelművé vált, hogy mindez csupán egy magasztos vízió, elképzelés — a jövőnek kiáltott frázis. A forradalom önmagát falta fel — eszméi közül gyakorlatilag egyiket sem sikerült megvalósítani. A ma embere szomorúan, kiábrándultan fedezi fel a forradalom következményeit, a szükségszerűen (?) bekövetkező eseményeket, a terrort. Szomorúan konstatálja, hogy a nemes, de a gyakorlatban pusztító frázissá degradált szabadságból, egyenlőségből, testvériségből mi lett a valóságban. Szabadság helyett a csöcselék vette át a letűnt és anakronisztikussá vált arisztokrácia helyét. S ezen nem segített az átmeneti "visszarendeződés" sem, hiszen a XX. században végérvényessé és elkerülhetetlenné vált az ellustult, eltunyult arisztokrácia bukása. Előbb a "nagy" októberi forradalom, majd félig-meddig Weimar, végül pedig 1933. január 30-a tette ezt egyértelművé. Fennhangon hirdethettük tehát, hogy testvériség uralkodik mindenütt, még ha ez a testvériség maximum a Gulagra vagy a koncentrációs táborra korlátozódott is. De nem baj, nem számít, a három nagy eszméből egy legalább a megvalósulás közelségébe került, de a másik, az egyenlőség is, hiszen egyenlők vagyunk mindannyian a guillotine, a kivégzőosztag, a kőbánya, a gázkamra előtt. És két hulla között valóban nem illik már különbséget tenni... Főleg akkor nem, ha az emberek többsége mindezt általában a sartré-i értelemben vett közönnyel szemlélte — vagyis pontosabban fogalmazva: minderről nem akart, s nem vett tudomást. "A pernye beleég a bőrünkbe" — fogalmazott Komoróczy Géza. S igaza máig ható. Az "új ember" most sem vesz minderről tudomást. Az ancien régime tehát megbukott, s az új rendszerek gyakorlatilag semmit sem valósítottak meg abból, amit hirdettek. Leszámítva a nacio-

nalizmust, amelyik a mai napig életünk mindennapi részévé vált, s ami paradox módon százazreket vett arra rá, hogy Waterloo, Verdun, Sztálingrád, Berlin, Priština dicsőnek mondott, de értelmetlen oltárán életét áldozza fel. A történelem ismétli önmagát? Esetleg a pernye nem égett eléggé bele a bőrünkbe? Mindkettő.

A most kialakulóban lévő — magát polgárnak nevező — világrendnek egyetlenegy fokmérője van: a hasznosság elve, ahol az egyetlen értékmérő a pénz. Ez pedig azt jelenti, hogy a világ a polgári eszméknek megfelelően a hétköznapiak taposómalmában való megfelelést helyezi előtérbe, s ezáltal a jóléti, ám végtelenül unalmas világ perspektíváját kínálja. Mi pedig ismételt boldogok lehetünk, s fennhangon hirdethetjük, hogy a nagy szlogenből, ha kettő nem is, de áttételesen az egyenlőség — az esélyegyenlőség megvalósul. S közben megfedekezünk róla, hogy az eszmék elfojtása, az ideák nélküli világban való tengődés, a mindennapokban való megfelelési vágy végeredményben egy végtelenül buta, unalmas, egyhangú, alternatíva nélküliséget kínál mindannyiunk számára. Miközben mindezt nem vesszük észre, és azt sem, hogy továbbra is — ahogy a totális diktatúrákban — a társadalom egyetlen értékmérőjévé a tömeg válik. Ebben a tömegben az egyén megszűnik annak lenni, ami volt: gondolkodó és cselekvő, érzelmeit megélt lénynek. A személyiség, a magánember helyére a citoyen — az állampolgár lép, s ő él tovább, aki ebben az új minősítésében a "polgári" öntudatra, a "polgári" értékekre apelál, s közben nem veszi észre azt, amit Nietzsche oly találóan így jellemezett: "ott ugrabugrált az utolsó ember, aki boldog, mert tudja, hogy fajzata kiirthatatlan, mint a földi bolha". A sivárságban tengődő emberek tehát nem lesz rá ideje, hogy ráébredjen emocionális magányára. Aki pedig ebből az "új emberből" nem kér, aki a sivárság ellenére felveti a kérdést, hogy mindez miért van így — esetleg még verseket is ír, oktat, kutató, tanul, aki néha az érzéseire hagyatkozva rádöbben, hogy ez nincs így jól, aki nem akar a tömeg részévé válni — nos, azt nemes egyszerűséggel idiotának tekintik.

Ezért a józanul gondolkodó ember inkább hallgat, csendben marad, semmit sem kockáztat. Hiszen, ha megszólal, azzal már kiadta önmagát, s ezzel sokat veszthet. De éppen a hallgatással jelöli meg saját útját, hiszen ebben a világban általában nem tehet a megnyilvánuláson kívül semmi mást, minthogy az alkohol, a kábítószer világába meneküljön, még rosszabb esetben megőrül, s a bolondokházában köt ki. Ahogy Nietzsche fogalmazott: "mindenki egyet akar, mindenki egyenlő: aki másként érez, önként megy a bolondokházába".

S ebben az új világban az egyház, a történelmi egyházak alatt is meginogni látszik a talaj. Nietzsche szavaival élve: "Gott ist tot!" Ne értsük félre. Korántsem az ateizmus metelyét akarom terjeszteni – éppen ellenkezőleg. De kénytelen vagyok konstatálni, hogy ez a világ már nem tart igényt Istenre. Ezért fordulhat elő, hogy soha nem látott mértékben jelennek meg a környezetünkben meglehetősen zavaros eszmerendszerrel rendelkező, ún. "kisegyházak" – mondjuk ki bátran: szekták, melyek "segítenek" az embereknek abban, hogy sikeresen és gyorsan le tudjanak mondani önállóságukról. Hogy ezt néha (mit néha? általában mindig!) pénzért teszik, az korunk emberét, polgárát cseppet sem érdekli. Hiszen az alternatíva, a választási lehetőség sokkal egyszerűbbnek tűnik, mint nap mint nap elmenni a templomba, meghallgatni az igehirdetést, megkeresztelkedni, bér mátkozni, s olyan "zagyvaságokat" hallgatni, ami egy letűnt kort sirat vissza, egy pusztulásra ítélt normarendszert állít példaképpé. Nem, ebben az új világban – a modern világban, ahol megszűnnek az országok, a nyelvek, a tradíciók, ahol uniformizáltság van, a munkával valamennyire járó, de unalmas jólét – ebben a kierkegaardi értelemben unalomparadicsom időszakában ez nem lehet megfelelő alternatíva.

Korunk új embere tehát a nyárspolgár. S ez a nyárspolgár ítízik mindentől, ami ezt leleplezi, ami ez ellen beszél. Korunk nyárspolgára tehát a megtestesült "Ego" (csak éppen "én" nélkül), aki mindent tud, mindent ott van, minden újságot, magazint, "művelődési műsort" megvesz/megnéz, aki éjt nappallá téve azon van, hogy a semmiből is pénzt csináljon. A nyárspolgár érti az idők szavát, tudja azt, hogy ebben a társadalomban minden eladó, s minden eladható. Még akkor is, ha ebben már nincs semmi eredeti. A nyárspolgár tudja s maradéktalanul alkalmazza azt a tételt, hogy "mindent a kedves vevőért!" Ha ez prostitúcióval, ha ez értékromlással jár, akkor is véghez kell vinni – hiszen min-

den a mennyiségen múlik. "Ha többet adok el, akkor nekem is több lesz." Nyárspolgárunk – a citoyen, vagy nevezzük nevén: a lumpenproletár szavazni is eljár, s hol erre, hol arra adja a voksát. Azt részesíti előnyben, aki választ ad a rendszer által megfogalmazott kérdésre: "és én mit kapok az államtól, mi jár nekem az államtól?" A citoyen pontosan ismeri a jogait. A kötelezettségeit már kevésbé, hiszen az ráfordítással, költséggel jár. A költség pedig elvesz – tőle vesz el valamit. Hogy mit, azt ő sem tudja, de nem is érdekli. Ez az új ember filozófiája. Hogy ez a "több" minőségileg mit takar, az kevésbé fontos. Nyárspolgárunkból azonban nagyon sok minden hiányzik, így a nyárspolgár nem veszi észre, hogy végtelen önzésében egyben végtelenül unalmas is, hiszen nap mint nap ugyanazt teszi, ugyanúgy él – hiányzik belőle a fantázia. Kierkegaard mondja azt, hogy akiből hiányzik a fantázia, abból könnyedén lehet kocsmáros vagy államminiszter, a lényeg éppen az, hogy nincs "én"-je, mert elvesztette érdekességét, unalmassá lett. És ennek az unalmassá lett embernek bármi eladható, bármi bemagyarázható, hiszen az autonómia hiánya, gyengesége, cselekvőképtelensége ezt lehetővé teszi. Tugend – das ist still im Stumpfe sitzen (erény – csöndesen ülni a mocsárban) – mondja erre Nietzsche.

De vajon mit takar ez az unalom? Tanácstalanságot. Tanácstalanságot az új évezred küszöbén, a sohasem látott, mindent elsőpró nyugati új barbarizmus – az amerikanizálódás térnyerésével szemben. Hiszen napjaink kihívásai: a munkanélküliség, az uniformizáltság, az igénytelenség, s paradox módon a szegény és a gazdag, a fejlett és fejletlen közötti hatalmas szakadék a nyárspolgár, a citoyen számára megfelfejthetetlen. S ebből az egészről ő semmit sem ért, hiszen a célja csak az, hogy ő is "olyan legyen", ő is sikeres legyen – hiszen a létbiztonsága megvan, de az unalmas. Ebben az új barbár korban az ember mindent tönkretesz (ékes példája ennek Párizsban a Louvre közepébe állított üvegpiramis), a citoyen pedig élvezzi a gondolatnélküliség tobzódását, a piacszemléletet, a konzumálást minden formában és mennyiségben, hiszen a szlogen is ez: a kommunizmusból egyenesen a vadkapitalizmusba! Ebben a korban új erkölcsök szabják meg, hogy mi a jó, s mi a rossz. Erény az átlagosnak való megfelelés, normális, aki a tömegelvárást ki tudja elégíteni, aszerint tud élni. Ebben a világban a normális ember nem szegi meg a szabályokat, nem szól, nem kérdez, véleményt sem alkot – azt mondja vissza, amit előbb már hallott. Ekkor pedig lelkesen bólogat mindarra,

amit már hallott, amit már ismert. Rácsodálkozik szeptember 11-ére, elítéli a terrorizmust, holott ő maga azt sem tudja, hogy mi az, mi a gyökere.

Végigtekintve a történelmen, tapasztalhatjuk azt, hogy a barbárság általában legyőzi a civilizált világot. Gondoljunk csak a barbár Rómára, amint legyőzte a kultúrált görögöket, majd a barbár germánokra, amint legyőzték a már kultúrált rómaiakat..., s a sort folytathatnánk tovább. Eddig azonban a győző általában átvette a legyőzött magasabb műveltségi szintjét. Most erről szó sincs, szó sem lehet, hiszen mindez a kultúra nevében történik. És Európa mindehhez statisztál: önként dobja oda magát!

Ebben az új világban a mérce a mennyiség, nem a minőség, itt a tömegizlés és az elvárás azt kívánja, hogy senki se lógjon ki a sorból, ahol a fiatal konzervatívnaál és az idős forradalmárnál nincs nevetségebb. És ebben az új világban nincs visszafordulás, nincs érték-konzerválás. A magára valamit is adónak, az elégedetlen individuumnak – Nietzsche szerint –

nem marad más hátra, mint elvonulni az egyenlőség e "tarantella pókjai" elől, s reménykedni abban, hogy a "nagy elkülönülők" egykor nép lesz". Vagy Kierkegaard szerint egy teljesen szuverén világot alkotni, amely elzárja a külsőt a belsőtől, az egzisztencia, a bensőségesség, a tiszta individualitás világát, ahol végül otthont lel a vándorként kóborló lélek; megnyugszik, önmagára talál. Vállalja a kockázatot, kilép a mocsárból, még akkor is, ha ezért – jobb esetben – idiótának nézik, rosszabb esetben – mint Szókratész esetében – elveszik az életét.

"Legalább két hang kell, hogy a valóság valóság legyen. A művészeké, akik alkotásaikkal korukat megelőzik, és a látomásos embereké az ún. hallucinációikkal. Ha te vagy az egyetlen ember, akinek megjelenik a látomás, a többieknek vagy szent, vagy őrült vagy" – írta a magyar fordításban még meg nem jelent egyik novellájában Charles Bukovski. A citoyen, a nyárspolgár milderre csak azt mondaná: "mit tudom én, nem érdekell!"

A társas kapcsolatok alakulása többszemélyiségű környezetben

A személyes kapcsolatok

Az egyén szociális kapcsolatain keresztül kerül kapcsolatba másokkal. Ezeknek a kapcsolatoknak kettős funkciójuk van. Társas kapcsolataink jelentik azt a köldökzsinórt, amely révén a társadalom vérkeringéséhez kapcsolódunk, ugyanakkor szerves részét képezik annak a társadalmi hálózatnak, amely személyes viszonyainkat más szociális egységekkel összekapcsolja.

Az embernek társas kapcsolatain kívül vannak más kötelei is, amelyek a társadalomhoz, illetve annak különböző alakzataihoz kapcsolják: etnikai közösség, vallás, szervezeti tagság, pártállás, lakóhelyi és munkahelyi kapcsolatok stb. Elsősorban azonban a közvetlen személyes kapcsolatok jelentik azt a szociális viszonyt, amely - ellentétben más társadalmi kapcsolatainkkal - a kölcsönösségen (kölcsönös bánásmódon, kötelezettségeken, elvárásokon) nyugszik. Ennélfogva a személyes kapcsolatok az egyénre nézve bizonyos kötelezettségekkel járnak, amelyek meghatározzák, hogy egyes szituációkban mi a helyes magatartás, vagy legalábbis mi a vele szembeni elvárás.

Természetesen más társadalmi kapcsolatokat is különféle elvárások és előírások szabályoznak, mindenféle helyzetre és szerepviszonyra vonatkozva vannak kötelezettségek, ezekkel a szerephelyzetekkel azonban - még ha eleget is tesz eme kötelezettségeknek - nem feltétlenül azonosul az ember. A személytelen kapcsolatokban az egymással szembeni eljárások nem a kölcsönösség elvére nyugszanak, hanem a szabályokon, törvényeken, végső soron a társadalmi erőviszonyokon. A kölcsönös ismertséggel szemben a személytelen (anonim) viszonyok afféle kicövekelte relációk, amelyek megszabják, hogy adott helyzetben hogyan fogja két - egymás számára ismeretlen - egyén kezelni egymást. Az anonim érintkezésekből hiányzik a viszonyosság, a kölcsönös identifikálódás és társadalmi elismerés, ezért az érintkezés lefolyása egy sor meglepetést és kellemetlenséget tartogathat mindkét fél számára. (Félreértés ne essék: a személyi kapcsola-

latok sem konfliktusmentesek, ezek sem jelentenek feltétlenül egyenrangú viszonyt a kapcsolatban álló felek között. A személyes kapcsolat azonban - ellentétben az anonim viszonyokkal - bizonyos értelemben valamilyen „alku” tárgya, amely tényleges vagy hallgatóságos megegyezésen alapszik. Adott esetben az egyik fél alárendelt helyzetben lehet a másikkal szemben, a kapcsolat fenntartása azonban így is megéri számára.)

A távolságtartás és az intimitás hiánya miatt könnyebben utat találnak maguknak a társadalmi struktúrát terhelő feszültségek és indulatok, amelyek általában a bűnbakokon, legtöbbször a hátrányos, kiszolgáltatott helyzetben levő csoportokon csattannak. A politikai és gazdasági körülményektől függően az anonim kapcsolatok olykor annyi ellenséges indulattal telítődnek, hogy a különböző társadalmi struktúrák közötti érintkezés nem csak robbanással fenyeget, hanem olykor vérgőzös ámokfutással végződik. Gondoljunk például az egykori Jugoszlávia széthullására és az azzal kapcsolatos eseményekre.

Tisztában kell lennünk vele, hogy az „agresszor” és a magát „alárendelt helyzetben” érző csoport közötti konfliktus mindig valamilyen politikai döntés következményeként eszkalálódik, és a társadalmilag generált feszültség is különböző szerepekben ölt formát. Ezek a szerepek nem csak az anonim kapcsolatokat mérgezik meg, de befolyással lehetnek a személyes kapcsolatok alakulására, azok fennmaradására is. Mégis, azt kell mondanunk, hogy a személyes kapcsolatok (házastársak, testvérek, rokonok, barátok, kollégák, szomszédok, munkatársak stb.) jelentős mértékben ellenállhatnak a külső befolyásnak. Lassítják a politikai széljárások befolyását, amelyek néha „Jecsengek” mielőtt még a személyes kapcsolatok jellegét meghatározó uralkodó szabállyá válhatnának.

Bennünket a társas kapcsolatok kérdése itt elsősorban interetnikai vonatkozásban érdekel. Mitől vált az egykori politikai identitáskeret („jugoszlávok vagyunk”) többértelművé és elfogadhatatlanná különböző nemzetek és nemzeti kisebbségek számára? Jól tud-

juk, hogy ez az identitáskeret sokáig eredményes befolyást gyakorolt az emberek tudatára, de még maguknak a személyes kapcsolatoknak az alakulására is. A vegyes házasságban élők például kompromisszumos megoldásként gyakran folyamodtak a jugoszláv identitás vállalásához.

A szerbek részéről megnyilvánuló politikai presszió ellenére, vagy éppen ezért, egy idő után a különböző népek az etnikai kapcsolatokat különbözőképpen kezdték értékelni. Míg egyesek - főként a szerbek - töretlenül azt hajtogatták, hogy a különböző etnikai közösségek Jugoszláviában „nagyon közel vannak” egymáshoz, úgyszólván testvéri szeretetben élnek, és nem viselnék el, ha el kellene válniuk egymástól, magukat hátrányos helyzetben érző etnikai közösségek kezdték úgy érezni, hogy az itt élő népek „távol vannak egymástól”, „rossz viszonyban vannak” egymással, terhet jelentenek egymás számára.

Mi történhetett? A gazdasági és politikai viszonyok romlása következtében az anonim kapcsolatok szintjén a „viszonyok” fogalma többértelművé vált, és több értelmű ma is. Az egymáshoz *névtelenül* viszonyuló etnikai közösségek tagjai nem tudják elfogadni más etnikai közösségek értékelését, az etnikai kapcsolatok olyan feltételeit, amelyek alapján mások az együttélést rendezni szeretnék. Mindegyik etnikum lehorgonyzott a maga értelmezésénél, ami meggátolta őket abban, hogy jobb és bensőségesebb viszonyba kerüljenek egymással.

A hangsúly itt a névtelen viszonyokon van, hiszen - érdekes módon -, a személyi kapcsolatok szintjén szó sincs erről a többértelműségről. Az etnikai jelleg a közvetlen társas kapcsolatokban ritkán szolgáltat okot félreértésre. Még akkor sem mindig, ha a személytelen társadalmi kapcsolatok szintjén a konfliktusok kezelhetetlenné válnak.

Mi lehet ennek a dolognak a magyarázata? A magyarázat a személyes és névtelen kapcsolatok társadalomlélektani különbségében rejlik. Utaltunk rá, hogy a személyes kapcsolatok a kölcsönösség elvén alapszanak, az anonim társadalmi kapcsolatok viszont nem. A névtelen kapcsolatok szintjén gyakran előadók

dík, hogy az egyik fél nagyobb „vadászterületre” tart igényt, több jogot vindikál magának, mint amit hajlandó engedélyezni másoknak. Ez volt a helyzet Jugoszláviában is a nemzeti jogok vonatkozásában, és lényegében véve ez a helyzet ma is. A szerb politika olyan mozgástérre, jogokra, territóriumra tart igényt, amit eszébe sem áll engedélyezni más etnikumoknak. Erősebbnek érezvén magát arra sem mutatott készséget, hogy odafigyeljen más etnikumok jogsérelmeire és elvárásaira.

Ilyen nagy fokú önzés és elvakultság a személyes kapcsolatok szintjén elképzelhetetlen. Az „ismerősség”, a személyes kapcsolat legfontosabb összetevője ugyanis a *bizalom* és a *kölcsönösség*, ami kizárja egymás „vadászterületeinek” a megsértését. Az „ismerősség” további eleme a *szolidaritás* és *együttérzés*, vagyis az arra vonatkozó hallgatólagos megállapodás, hogy miként kezelik az egymással kapcsolatban állók a másik fél érdekeit, érdeklődését, milyen mértékben folyamodhat hozzá a másik fél támogatásért. Ez az, ami a névtelen viszonyokból, voltaképpen a társadalomból hiányzik, s ami - úgy tűnik -, hogy a személyes kapcsolatok szintjén a poklok ellenére is működik.

Vizsgálódásunk, melyet többnemzetiségű környezetben végeztünk, megerősíti ezt a társadalomlélektani felismerést.

Interetnikus kapcsolatok

Az egyik kérdésünk így hangzott: „Rokonsága és személyes ismerősei körében vannak-e más nemzetiségűek? A táblázat megfelelő helyére tegyen x-et! Több jelölés is lehetséges.”

Az érdekelt bennünket, hogy a különböző etnikumok tagjai a társas kapcsolatok vonatkozásában mennyire képeznek nyitott vagy zárt nemzeti közösséget? Személyi kapcsolataik révén hány más nemzetiségű személlyel kerülnek viszonyba? Hogyan és miként alakul a társadalom hálózata többnemzetiségű környezetben? Van-e különbség e téren magyarok és szerbek között?

1 A nemek, életkor, iskolai végzettség stb. szempontjából reprezentatív minta 624 főből állt, ebből 323 magyar, 3 román, 228 szerb, 2 szlovák, 51 roma, 17 egyéb (horvát, jugoszláv, muzulmán, német stb.) nemzetiségű személy volt. Eredeti elképzeléseim szerint a mintát nagyobbra terveztem, a vizsgálatba több települést és nagyobb számú embert szerettem volna bevonni, sajnos ehhez nem sikerült a szükséges támogatást megszerezni. Az ember addig nyújtózkodhat, ameddig a takarója ér. Be kellett érniem azzal, amire saját erőforrásaimból és az Arany János Közalapítvány támogatásából tettem.

Rokonsága és személyes ismerősei körében
vannak-e más nemzetiségűek?

A magyarok válaszai

N= 323

	rokon	barát	munkatárs	szomszéd	ismerős
román	17	16	10	12	41
szerb	153	199	157	184	245
szlovák	7	15	13	8	45
roma	6	9	3	24	83
egyéb	35	27	15	12	34

A megkérdezettek válaszaiból ítélve a személyi kapcsolatok szintjén megnyilvánuló társadalmi integráció olyan nagy mértékű a magyarok részéről, hogy az alaptalanná tesz mindenféle találgatást és vádaskodást a magyarok állítólagos „elkülönüléséről”. Az efféle gyűlöletszítást szolgáló állításoknak pontosan az ellenkezője az igaz. Az alapvető szociális kötöttségek vonatkozásában a magyarok sokoldalú kapcsolatokat ápolnak a szerbekkel, nyitottak velük szemben, és társas kapcsolataik révén olyan bizalmi rendszerben élnek velük, ami a politika részéről megkérdőjelezhetetlen.

A felmérésben részt vevő magyarok mintegy felének, 47 százalékának van szerb rokona, 62 százalékának szerb barátja, 49 százalékának szerb munkatársa, 57 százalékának szerb szomszédja és 76 százalékának van szerb ismerőse.

A politikai élet történéseinek tükrében meglepőnek tűnik ez a nyitottság és bizalom a szerbekkel szemben. Talán még meglepőbb, hogy a másfél évszázada tudatosan gerjesztett magyarellenos politika ellenére a társas kapcsolatok szintjén a szerbek semmivel sem különböznek a magyaroktól. Rokonságuk, baráti körük, munkatársaik, szomszédaik és ismerőseik körében csaknem ugyanolyan arányban szerepelnek magyarok, mint fordítva, a magyarok társas kapcsolataiban a szerbek. A társas kapcsolatok szintjén mintha másként (más elvek alapján) szerveződne az élet, mint politikai téren. Ám nem árt hangsúlyoznunk, hogy a vizsgálatot vegyes etnikai környezetben végeztük.

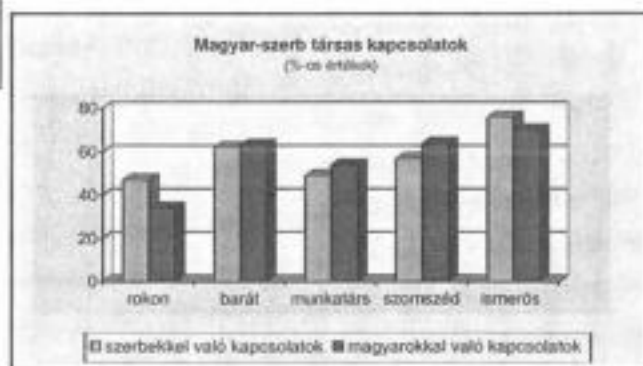
Rokonsága és személyes ismerősei körében
vannak-e más nemzetiségűek?

A szerbek válaszai

M=228

	rokon	barát	munkatárs	szomszéd	ismerős
magyar	78	143	122	145	159
román	12	9	13	5	29
szlovák	9	33	13	10	36
roma	4	27	12	27	60
egyéb	23	37	15	10	28

Vegyes etnikai környezetben (I) a szerbek hasonló számú interetnikus kapcsolattal rendelkeznek, mint a magyarok. A megkérdezett szerbek 34 százalékának van magyar rokona, 63 százalékának van magyar barátja, 54 százalékuknak van magyar munkatársa, 64 százalékának van magyar szomszédja és 70 százalékuknak van magyar ismerőse.

Ábra 1

Összevetjük a magyarok és a szerbek válaszait (lásd 1. ábra), azt látjuk, hogy - a rokoni kapcsolatokat kivéve - valamennyi társas kapcsolatforma esetében (barát, szomszéd, munkatárs, ismerős) a szerbek néhány százalékkal még „vezetnek” is a magyarokkal szemben. Ez az eltérés azonban nem jelentős, sokkal inkább a hasonlóság az, ami szembetűnő.

A magyarok és szerbek egymáshoz fűződő társas kapcsolataival mellett érdemes szemügyre vennünk a más etnikumokhoz fűződő társas kapcsolataikat is.

Ábra 2

Amint a grafikonon láthatjuk (2. ábra), a magyarok és szerbek között a más etnikumokkal való társas kapcsolataiban szintén nagyfokú hasonlóság mutatkozik. A megkérdezett magyarok 20 százaléka vallja azt,

hogyan a szerbeknél kívül más nemzetiségű rokonai is vannak, a szerbeknél ez az arány 21 százalékos. Hasonlóképpen nagyfokú megegyezés mutatkozik az ismerősök vonatkozásában is. A magyarok 62 százalékának az ismeretségi körében vannak más nemzetiségű (horvát, román, szlovák, német, roma stb.) személyek, a szerbek körében ez az arány 67 százalékos. Jelentősebb (10 százalékos) eltérés figyelhető meg a más nemzetiségű barátok tekintetében. Ez a különbség, amint erről a későbbiek során még szó lesz, vélhetően a szerbek „barátkozóbb” természetével, illetve a barátság fogalmának a tágabb értelmezésével függ össze.

Mindenképpen érdemes lenne megvizsgálni a társas kapcsolatok alakulását más etnikumok körében is. Ehhez azonban a minta jelentős kibővítésére - különböző etnikumok megfelelő számú képviselőire - lenne szükség, de mint jeleztem, sajnos, ennek a projektumnak a megvalósításához nem sikerült pályázatok útján megfelelő támogatást biztosítani.

A kapcsolatok gyakorisága

Önmagában véve az interetnikai kapcsolatok száma még nem sok mindenről árulkodik. A kapcsolatok lehetnek formálisak, és kevésbé formálisak. Kimerülhetnek alkalmi találkozásokban, de szolgálhatják egymás kölcsönös segítségét is. Az sem mindegy, hogy a kontaktusok milyen gyakoriságúak. A rokonok, barátok, ismerősök napi rendszerességgel találkoznak, vagy havonta egyszer, esetleg ennél is ritkábban.

A kapcsolatok gyakoriságára vonatkozó kérdésünk így hangzott: „Kapcsolattartásuk milyen gyakoriságú? (4) Napi rendszerességgel találkozunk, (3) hetente legalább egyszer, (2) havonta legalább egyszer, (1) ritkábban, egyéb válasz. A táblázat megfelelő helyére tegyen x-et!”

Magyarok más nemzetiségű személyekkel való kapcsolattartásának gyakorisága

N=323

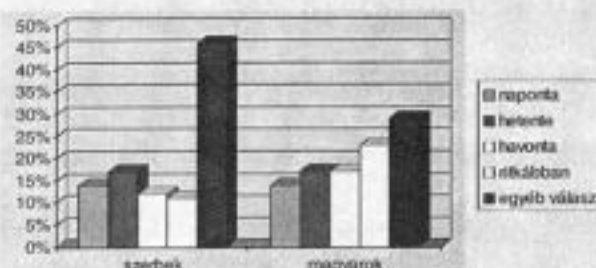
	rokon	barát	munkatárs	szomszéd	ismerős
naponta	46	72	129	99	33
hetente	56	100	22	84	73
havonta	54	38	8	13	71
ritkábban	74	20	12	38	87
egyéb válasz	230	230	171	234	264

A szerbek más nemzetiségű személyekkel való kapcsolattartásának gyakorisága

N=228

	rokon	barát	munkatárs	szomszéd	ismerős
naponta	33	85	106	84	44
hetente	40	61	25	41	31
havonta	27	14	7	14	37
ritkábban	25	10	13	29	69
egyéb válasz	103	58	77	60	47

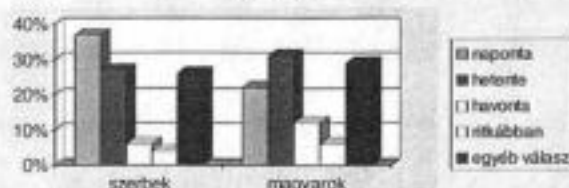
Más nemzetiségű rokonokkal való kapcsolattartás gyakorisága szerbeknél és magyaroknál (%-os értékek)

Ábra 3

Amint azt a 3. ábrán láthatjuk, a más nemzetiségű rokonokkal való kapcsolattartás vonatkozásában meghökkentő hasonlóság mutatkozik a szerbek és a magyarok viselkedése között. A vizsgálatban részt vevő szerbek 14 százaléka vallotta azt, hogy napi rendszerességgel találkozik más nemzetiségű - az esetek túlnyomó többségében magyar - rokonaival. Úgyiszentén 14 százalék azoknak a magyaroknak a száma, akik napi rendszerességgel találkoznak szerb és más nemzetiségű rokonaikkal. Teljes megegyezést mutat a „hetente legalább egyszer” való találkozások gyakorisága is, ami a szerbek és a magyarok esetében egyaránt 17 százalékos. A havonta vagy ritkábban történő találkozások gyakorisága a magyaroknál valamelyest (5, illetve 12 százalékkal) magasabb viszont, mint a szerbeknél.

Más nemzetiségű barátokkal való kapcsolattartás szerbeknél és magyaroknál (%-os értékek)

Ábra 4

Némiképpen módosul a kép a más nemzetiségű barátokkal való kapcsolattartás gyakorisága tekintetében (lásd 4. ábra). A „napi rendszerességgel” való találkozás a megkérdezett szerbek körében gyakoribb (37%), mint a magyarok esetében (22%). A különbség számottevő (15 százalékpont), ami a szerbek nyitottabb természetével és intenzívebb baráti kapcsolattartásával magyarázható. Ezzel szemben a heti találkozások száma a magyarok körében gyakoribb, a különbség azonban mindössze 4 százalékpont. Úgyisint gyakoribb a havi egyszeri találkozások száma is, ami a magyaroknál 12, a szerbeknél 6 százalékpont.

Összességében elmondható, hogy a szerbek és magyarok más nemzetiségű barátaikkal való kapcsolattartásának gyakorisága hosszabb időintervallumban kiegyenlítődik, heti, de főként napi bontásban más a helyzet: a szerbek baráti kapcsolattartása intenzívebb, mint a magyaroké.

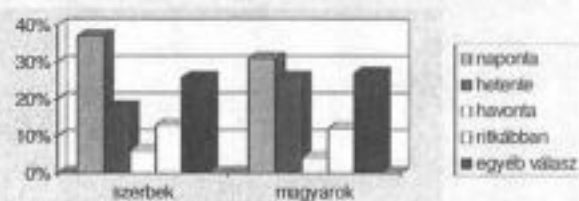
Más nemzetiségű munkatársaikkal való kapcsolattartás gyakorisága szerbeknél és magyaroknál (%-os értékek)

Ábra 5

Úgy tűnik (lásd 5. ábra, hogy a felmérésben részt vevő szerbek más nemzetiségű munkatársaikkal való kapcsolattartása is intenzívebb, mint a magyaroké, a különbség azonban kevésbé számottevő. A szerbek 46 százaléka vallja azt, hogy naponta találkozik más nemzetiségű munkatársaival, a magyarok esetében ez az arány 40 százalékpont. Azoknak a száma, akik hetente vagy havonta egyszer találkoznak más nemzetiségű munkatársaikkal mindkét populációban csekély, ami a dolgok természeténél fogva talán természetes is.

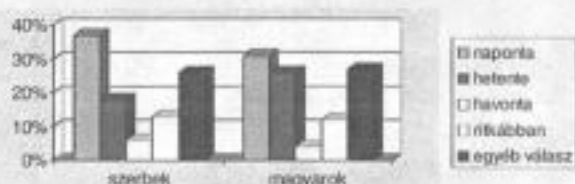
Más nemzetiségű szomszédokkal való kapcsolattartás gyakorisága szerbeknél és magyaroknál (%-os értékek)

Ábra 6

A más nemzetiségű szomszédokkal való „napi rendszerességgel” történő találkozások gyakoriságát tekintve (lásd 6. ábra) a szerbeknél valamelyest magasabb értéket kapunk, mint a magyaroknál (37, illetve 26 százalékpont). A „hetente legalább egyszer” találkozás tekintetében fordított a helyzet: ez a magyarok esetében 26, a szerbeknél 18 százalékpont. A havi találkozások tekintetében nincs különbség, igen alacsony értéket kapunk mindkét etnikum részéről.

Más nemzetiségű ismerősökkel való kapcsolattartás gyakorisága szerbeknél és magyaroknál (%-os értékek)

Ábra 7

Végül pedig ami a más nemzetiségű ismerősökkel való kapcsolattartás gyakoriságát illeti, a „napi rendszerességgel” történő találkozások számát illetően szintén a szerbek járnak elől. A megkérdezett szerbek 37, a magyarok 31 százaléka találkozik napi rendszerességgel ismerőseivel. „Hetente legalább egyszer” találkozik más nemzetiségű ismerőseivel a szerbek 18, a magyarok 26 százaléka. A havonta legalább egyszeri találkozások tekintetében nincs említésre méltó különbség.

Összességében elmondható, hogy a szerbek gyakrabban találkoznak napi rendszerességgel más nemzetiségű barátjaikkal, szomszédjaikkal, ismerőseikkel, mint a magyarok. A magyarokra inkább a heti egyszeri találkozás a jellemző. Az eltérés azonban a két populáció között nem számottevő, sokkal inkább szembetűnő az a hasonlóság, ami a válaszadási hajlandóságban mutatkozik meg. Figyelemre méltó, hogy nemzeti hovatartozásuktól függetlenül igen sokan kitértek a válaszadás elől. A korrekt válaszok a szerbek és magyarok körében is a megkérdezettek alig több mint egyharmadára korlátozódnak.

Más adatok magyarázattal szolgálnak erre a körülményre. A szerbek és magyarok körében egyaránt sok a magányos, szegényes társas kapcsolatokkal rendelkező ember. Többnyire ők azok, akik kitértek a kapcsolataikra vonatkozó válaszadás elől, illetve a kérdésekre való egyenes válaszadás helyett különféle magyarázkodásba kezdtek.

A továbbiakban megnéztük a férfiak és nők, valamint a falusi és városi jellegű településen élő személyek kapcsolattartásának gyakoriságát is.

Felmérési eredményeink szerint a nők rokon kapcsolattartása - elvárásainknak megfelelően - valamelyest gyakoribb a férfiakénál, az eltérés azonban nem számottevő. A nők 17, a férfiak 15 százaléka találkozik napi rendszerességgel rokonaival, 22, illetve 17 százaléka hetente legalább egyszer, 15, illetve 14 százaléka pedig havonta. Egy hosszabb (havi) időintervallumot alapul véve a nőknek több mint a fele, 54 százaléka találkozik a rokonaival, a férfiaknál ez az arány 46 százalék. Ez a tendencia a többi társas kapcsolatfor-

mára (barátok, munkatársak, szomszédok, ismerősök) is jellemző.

A falusi és városi jellegű településeken élők kapcsolattartásának gyakoriságát illetően szintén elmondhatjuk, hogy a közvélekedésnek megfelelően a falusi lakosság körében gyakoribb a rokonokkal, barátokkal, ismerősökkel való kapcsolattartás, mint a városban élőkénél. Az eltérés a két populáció között elsősorban a napi kapcsolattartás esetében szembetűnő, (6-10 százalék), míg a heti és havi rendszerességgel való kapcsolattartás gyakoriságát illetően a falun és városban élők között nincs értékelhető különbség.

A kapcsolatok jellege

Az interetnikus kapcsolatok jellegére vonatkozó kérdésünk így hangzott. „Az Ön kapcsolattartására a más nemzetiségűekkel mi a legjellemzőbb: (5) egymás kölcsönös segítése, (4) egymás meglátogatása, (3) alkalmi találkozások, elbeszélgetések, (2) nem több köszönő viszonynál, (1) nem tartjuk a kapcsolatot, egyéb válasz.” A kapott válaszok alapján hasonlítsuk össze a magyarok és a szerbek magatartását.

A más nemzetiségűekkel való kapcsolatok jellege magyaroknál

N=323

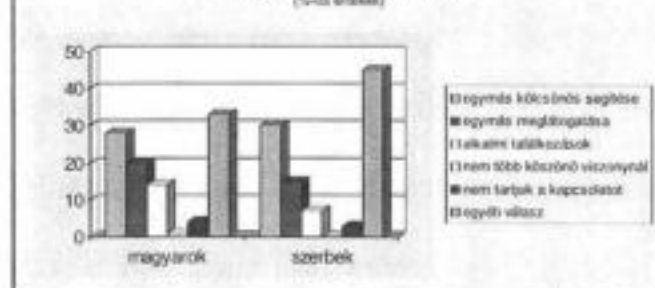
A kapcsolatok jellege	rokon	barát	mtárs	szomszéd	ismerős
5) egymás kölcsönös segítése	90	95	70	70	24
4) egymás meglátogatása	66	66	23	24	19
3) alkalmi találkozások, elbeszélgetések	45	65	51	78	111
2) nem több köszönő viszonynál	3	4	11	42	88
1) nem tartjuk a kapcsolatot	12	1	10	9	23
egyéb válasz	107	92	158	100	58

A más nemzetiségűekkel való kapcsolatok jellege szerbeknél

N=228

A kapcsolatok jellege	rokon	barát	mtárs	szomszéd	ismerős
5) egymás kölcsönös segítése	68	82	47	49	11
4) egymás meglátogatása	35	51	20	24	15
3) alkalmi találkozások, elbeszélgetések	17	36	62	58	72
2) nem több köszönő viszonynál	1	0	13	27	55
1) nem tartjuk a kapcsolatot	6	1	3	6	21
egyéb válasz	101	58	83	64	54

A más nemzetiségű rokonokkal való kapcsolatok jellege magyaroknál és szerbeknél
(%-os értékek)

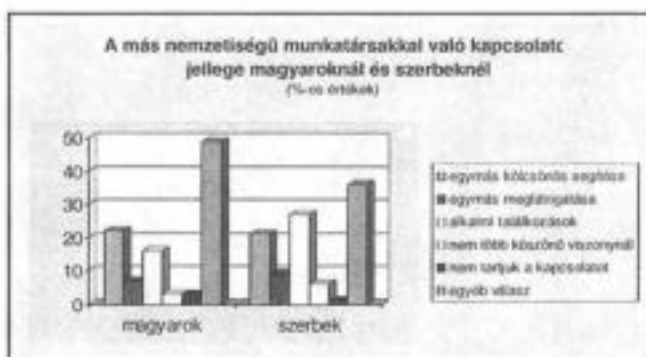
Ábra 8

Felmérési eredményeink szerint a rokoni kapcsolatok jellegét illetően nincs lényeges eltérés a két populáció között (lásd 8. ábra). „Egymás kölcsönös segítése” gyakorlatilag ugyanolyan arányban fordul elő a magyaroknál (28 százalék), mint a szerbeknél (30 százalék). Néma különbség tapasztalható „egymás meglátogatása”, illetve „az alkalmi találkozások, elbeszélgetések” vonatkozásában. Érdekes módon a magyarok gyakrabban látogatják meg szerb rokonaikat, mint azok őket, az eltérés azonban nem számottevő, mindössze 5 százalék. Ugyanúgy „az alkalmi találkozások, elbeszélgetések” is nagyobb hangsúllyal szerepelnek a magyaroknál, mint a szerbeknél. A leglényegesebb különbség a két populáció között abban nyilvánul meg, hogy a megkérdezett szerbek közül kevesebben választottak erre a kérdésre, mint a magyarok. Az eltérés elég jelentős, 10 százalék.

Ábra 9

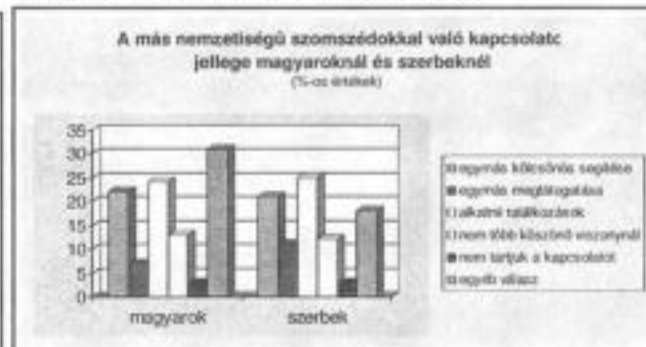
A más nemzetiségű barátokkal való kapcsolat-tartást illetően (lásd 9. ábra) viszont mintha a magyarok lennének valamelyest bizonytalanabbak a szerbeknél. Amíg ugyanis az erre vonatkozó kérdésre a szerbek 26 százaléka adott kitérő választ, a magyarok 30 százaléka nem válaszolt a kérdésre. A nagyobb fokú bizonytalanságra utal az a körülmény is, hogy míg a szerbek 36 százaléka vallotta azt, hogy a más nemzetiségű baráti kapcsolataikra „egymás kölcsönös segítése” a legjel-

Ábra 10

lemzőbb, a magyaroknál ez az arány 29 százalék. Egyéb mutatók vonatkozásában nagyfokú hasonlóság tapasztalható a két populáció között.

A más nemzetiségű munkatársakkal való kapcsolatok jellegét illetően nincs lényeges eltérés a magyarok és szerbek között (lásd 10. ábra). Az egyes kérdésekre adott válaszok hasonlóképpen oszlanak meg mindkét populációban, azzal a különbséggel, hogy a magyaroknak csaknem a fele (49 százaléka) nem válaszolt erre a kérdésre, míg a szerbeknél e nem válaszoló aránya 36 százalék. Emellett érdemel az a különbség is, hogy a szerbek körében 11 százalékkal többen hivatkoznak az „alkalmi találkozásokra, elbeszélgetésekre” a más nemzetiségű munkatársaikkal való kapcsolatuk ápolásában. A magyarok a más nemzetiségű munkatársaikkal való kapcsolataikat illetően mintha bizonytalanabbak volnának a szerbeknél.

Ábra 11

A más nemzetiségű szomszédokkal való kapcsolatok jellegére vonatkozó kérdéseinkre kapott válaszok alapján (lásd 11. ábra) úgy tűnik, a szerbek és magyarok között nincs különbség, egyformán „jó és rossz” szomszédok. Magára a kérdésre vonatkozóan azonban a szerbek és magyarok nem ugyanolyan arányban válaszoltak: a magyarok 31, a szerbek 18 százaléka nem válaszolt rá, illetve adott kitérő választ. Ezt sem értékelhetjük másként, mint a magyarok bizonytalanságát a más nemzetiségű szomszédaiak vonatkozásában. Ami viszont a más nemzetiségű ismerősökkel való kapcsolatok jellegét illeti (lásd 12. ábra) e téren nincs említésre méltó különbség magyarok és szerbek között.

Ha megpróbáljuk összegezni a más nemzetiségű személyekkel való kapcsolatok jellegére vonatkozó válaszokat, talán azt lehetne mondanunk, hogy a magyarok valamelyest bizonytalanabbak a más nemzetiségű személyekkel való kapcsolataikban, mint a szerbek. Ez a bizonytalanság - a minta etnikai összetételéből adódóan - tulajdonképpen a szerbekkel kapcsola-

Ábra 12

tos, amelynek magyarázatát az elmúlt évtized drámai történéseiben kell keresnünk. A nacionalizmus gerjesztése és a négy etnikai háború következményeként a szerbek társadalmi megítélése megváltozott, az etnikai kapcsolatok jelentős kárt szenvedtek. Az, ami a magyarok esetében bizonytalansággá vált, jelen, más etnikumok esetében (szlovének, horvátok, muzulmánok, albánok) vélhetően drámai törést jelent, erre vonatkozó kutatásokról azonban ez idő tájt nincs tudomásunk.

Összességében és egészében azonban, és ezt ismételt hangsúlyozni szeretnénk, az *interetnikus kapcsolatok* vonatkozásában *nagyfokú hasonlóság* mutatkozik szerbek és magyarok között, az egyes kérdésekre adott válaszok *megegyezése* az ami figyelemre méltó és szembetűnő. Az egyes kérdésekre adott válaszokból az derül ki, hogy a magyarok és szerbek személyi kapcsolataikban hasonlóan viszonyulnak egymáshoz lett legyen szó rokonságról, barátságról, szomszédságról, munkatársakról vagy ismerősökről. Az a szembenállás és ellenségeskedés, amit a média és a napi politika megjelenít, a személyi kapcsolatokra nem jellemző, illetve alig érzékelhető.

A társas kapcsolatok stratégiai jelentősége

A társadalmi együttélés szempontjából igen fontos körülménynek számít, hogy a korábban egymás számára ismeretlen személyek hogyan és miként ke-

rülnek egymással kapcsolatba, ennek nyomán milyen jellegű kötelek jönnék létre, a kapcsolatban résztvevők milyen kötelezettséget vállalnak „egymás kezelésére” vonatkozóan. A személyi kapcsolatok, az interperszonális kötelek az etnikailag homogén közösségen belül is nagy fontosságúak, többnyelvű környezetben azonban, ahol rendszerint különböző kultúrák találkoznak egymással, ezeknek a kapcsolatoknak, köteleknek nem csak hogy nagy fontosságuk, hanem különleges stratégiai jelentőségük van.

A személyi kapcsolatok attól válnak stratégiai jelentőségűvé, hogy irratlan törvényekkel, bizalmi megállapodásokkal szabályozzák az emberek egymáshoz való viszonyát, kötelezővé téve bizonyos értékek, tevékenységek, időbeosztás stb. kölcsönös vállalását. Ennek köszönhetően az interetnikus kapcsolatok gyakoriságának és jellegének függvényében növekszik az adott közösség integrációja és teherbíró képessége. Ott, ahol az interetnikus kapcsolatok ritkák, ahol nem áll rendelkezésre a másik etnikai közösségre vonatkozóan személyes tapasztalat, megfelelő tudás, az értékekre és viselkedésre vonatkozó kölcsönös megállapodás, a különböző hatalmi érdekcsoportok által gerjesztett indulatoknak gyakorlatilag semmi sem szab határt, ezért konfliktusok esetén az események menete kiszámíthatatlan. Ami természetesen fordítva is igaz: a személyi kapcsolatok csökkentik az etnikai közösségek kölcsönös egymásba ütközésének a veszélyét, illetve konfliktus esetén várhatóan olyan mederbe terelik az eseményeket, amelynek kezelésére vonatkozóan vannak érvényes és kölcsönösen elfogadott szabályok, eszközök, rituálék.

Az interetnikai kapcsolatok gyakoriságára és jellegére vonatkozó felmérési eredményeink megerősítik a szociológiai és társadalomlélektani felismeréseket, s reményeink szerint hozzájárulhatnak a többnyelvű kulturális környezetben élő emberek társas kapcsolatformáira s szociális jellemvonásaira vonatkozó ismeretek gazdagításához.

* Részlet az Arany János Közalapítvány támogatásával készült komplex kutatási anyagból, amely a nemzeti önismeret, a helyi identitás, a területi kötődés és az etnikumok közötti kapcsolatok vizsgálatával foglalkozik.

A JÓZAN ÉSZ TRÓNFOSTÁSA

– avagy iszapbirkózás oklevél-honosítási ügyben –

A Magyar Szó 2003. febr. 2. számában közölte két délvidéki fiatal nyílt levelét, amelyben a Magyar Nemzeti Tanács segítségét kérik, mivel igazságtalannak tartják, hogy 9 különböző vizsgát kell tenniük az újvidéki Magyar Tanszéken ahhoz, hogy honosíthassák az anyaországban szerzett magyartanári oklevelüket. „Az MNT nem lehet döntőbíró” címmel Józsa László elnök febr. 9-én válaszolt a levélre, s azóta egyének és civil szervezetek reagálását is kiváltotta az eset. Sokan értetlenül állnak a hihetetlen tények előtt: vajon miért nem felelnek meg az újvidéki Magyar Tanszéknek a Magyarországon magyar nyelvből és irodalomból szerzett oklevéllel hazajönni szándékozó fiatalok? Csak a legilletékesebbek, a Magyar Tanszék vezetői hallgatnak. Hozzájuk szól Mirnics Károly. (A szerk. megj.)

Kötelességemnek érzem a kendőzetlen véleménynyilvánítást, éppen ezért nem fogok finomkodni, mint ahogyan azt a Magyar Nemzeti Tanács elnöke tette Önökkel, pedig nemzetmegvető és embergyűlölő jellemvonásaik gyorsan felismerhetők magatartásukból: Önök előbb ismernék el a „beográdi” magyar tanszéket azonos értékűnek az Önök által kisajátított „Novi Sad-i” Magyar Tanszéken, mint bármely magyarországi megfelelő egyetemet. Önöknek Magyarország csak akkor jó, ha Önökhöz jó? Netán ha csak kézzelfogható anyagi támogatás vagy díjkiosztás képében jelenik meg? Az Önök anyországa „Beograd”? Esetleg „Novi Sad”? Vagy Önök maguk? Hol az önök nemzete?

A fiatalok nyílt levele után is hallgatásba burkolóztak. A világ összes bölcsességét magukba szippantották attól a naptól kezdve, hogy a Tanszékre kerültek és a szerb állam érdekeinek az éber őrei lettek? Minden biztonnyal többeket is ezért juttattak katedrához. Semmi sem változott évtizedek óta az Önök viselkedésében. Bedugult a fülük, megkérgesedett a szívük és az agyukban minden gondolat összegabalyodott. Iránytűjük csak egy felé mutat: a szerb állam iránti határtalan és kimondatlan szolgálalkúság irányába. Ezenkívül a saját önzésük és féltékenységük zárt körében érzik magukat iga-

zán biztonságban. Féltik pozícióikat és még jobban a saját maguk által elképzelt jövőt. Nem másért, ezért félnek a Magyarországon szerzett oklevélről.

Úgy vélik, hogy továbbra is egyedül Önök jogosak alakítani a délvidéki magyar kisebbség köztudatát és szellemi életét? Hogy csak ez a katedra a mérvadó? Netán olyan „példaadással”, amilyennel erről a helyről évtizedeken keresztül roncsolták a magyar köztudatot és szellemiséget (tisztelet a kivételnek). Ebben itt is, Szerbiában és odaát, Magyarországon is a régi rendszer emberei közt hű segítőtársakra leltek. Bámulatos, ahogyan megtalálták mindannyian a legszorosabb együttműködés minden módozatát. Ebben az országhatár nem képezett akadályt. Önöknek az országhatárra csak akkor van szükségük, amikor veszélyben érzik szellemi köreiket, önkényüket és azt a kis „splendid isolation”-t, amit kialakítottak maguk körül. A szerb állam kiválasztottjai, tulajdonképpen pedig elhivatott önjelöltjei a szellemi önkény megtestesítésének. Önzően zártak, nem fogékonyság mások érveire, de azért szeretnek kioktatni. Értse meg, aki tudja, ennek a logikáját. A múltban ritkán osztogattak elismeréseket a délvidékiek számára Magyarországon. Sajnos, a mostani József Attila- és Márai Sándor-díj is érdemtelen helyre került. Amíg nem érkeztek ide az anyországi elismerések, addig Önök előszeretettel osztogattak egymásnak, egymás közt díjakat. Azt képzelik saját magukról, hogy az állítólagos „magyar nacionalizmus” elleni harcnak, a magyar–szerb kapcsolatok ápolásának, az irodalom önállósága és az igazi irodalmi értékek megvédésének az apostolai, s ennek jogán nélkülözhetetlenek a Magyar Nemzeti Tanácsban is. És kaptak is benne helyet. Nehogy még véletlenül ne legyen „legitim” a tevékenysége Önök nélkül.

Ha kimaradtak volna ebből a testületből, azt mondták volna, hogy a Tanács tevékenysége Önök nélkül nem érvényes, hiszen meggyőződésük szerint csak Önök az igazi mércéje annak, hogy mi értékes és mi értéktelen a magyar szellemi életben.

Ei kell ismernem, igen jól halásznak a magyarországi szellemi élet hisztérikus zűrzavarában, jól kiisme-

rik magukat a pártharcok zezugaiban, és jól helyezkednek az anyagi érdekek kölcsönös elleplezésében is. Magyarország az Európai Unióba „rohan”, s el kell neki nézni ezt a kis szervezettelenséget. Ugyanakkor Önök csuda jól érzik magukat a szerbiai politikai káoszban, az egész társadalmat átható anarchiában és a szellemi élet zülöttségében is. Ilyen légkörben lehet leghasznosabban „mazsolázni” saját érdekük szolgálatában.

A magyar nyelv és irodalom oktatása fontos közösségépítő elem, de mégsem az egyedüli. Önök egyedül ezzel az egygyel rendelkeznek. Ha mégis még valamivel, akkor az a „sine cura”, és mindaz, ami a szellemi kényelmüket hivatott kiszolgálni.

Sem valós, sem mondvacsinált ellenérvük nincsen és nem is lehet a Tanszéken, hogy a Magyarországon szerzett magyartanári okleveleket egy az egyben azonnal ne honosítsák – hacsak nem csinálnak magukból pojácát.

Az Önök döntőbíráskodása nem más, mint önkény, pedig a jog alkalmazásával takarózik. Egyenes úton, vagyis nyilvánosan még a szerb állam sem gátolná meg Önöket abban, hogy egy az egyben ne honosítsák a magyarországi magyar nyelv és irodalmi karokon kiérdemelt okleveleket. Mégis – „ima neka tajna veza” – szólhatna a háttérben a dal, vagyis az Önök mostani magatartásának vannak nem hivatalos, hanem titkos, rejtőzködő okai, s hogy ezek valóban érvényesüljenek is, azért van szükség a kiszolgálókra, alattvalókra. A szerbek jól tudják, hogy az ekvivalencia elvének alkalmazásából nekük van a legnagyobb hasznuk. Szerbiában nagy a munkanélküliség, és még nagyobb lesz. Ennek ellenére csak egyoldalúan szeretnék alkalmazni ezt az elvet, engedmények nélkül. Egy egyetemet vagy főiskolát végzett szerb munkanélküli fiú vagy leány élete szerencséjének érezheti, ha Magyarországon kap és a jövőben is kapni fog munkát. Hiszen minden héten látogathatja szüleit és szülei is őt. Nem kell az óceánon túlra mennie, mint a vajdasági magyar fiataloknak, akiket évente, kétfévente egyszer láthatnak a szüleik.

Szóval csak ne kellene engedményeket tenni! Nos, az engedmények kiharcolásának a megtagadót jutalmazza a szerb állam. Aki nem harcol a nemzeti egyenjogúságért, az kedves a szerb nacionalista állam számára.

Hogyan lehetne nevezni, milyen szavakkal minősíteni azt az oklevél-honosítási gyakorlatot, amelynek során 9 (kilenc!) különbözeti vizsgát követelnek az újívdéki Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszéken azoktól, akik Magyarországon ugyanannak a nemzetnek

a nyelvéből és irodalmából szereztek oklevelet?

(Családom tapasztalatából mondom el, hogy a lányom a budapesti ELTE Pszichológiai Tanszékén szerzett oklevelet, s itt Szerbiában EGYETLENEGY KÜLÖNBÖZETI VIZSGA NÉLKÜL honosították a dokumentumát. Ugyanilyen ígéretet kapott a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen szerzett doktorátusa honosítására is.)

Százával honosítottak okleveleket a titói Jugoszláviában, de akik ezt akkor végezték a szakmai követelmények magaslatán és a jó szándék birtokában voltak. Önök „jogi úrról” magyarázkodnak a rákérdezőnek, de természetesen nem vállalják a nyilvános kiállást. Hogyan lehetséges, hogy más tanszék nem érzi ezt a jogi úrt és nem is hivatkozik rá? Az Önök magatartásának nincs semmi köze a joghoz és a törvényességhez. Nem a törvényesség és a jog eszközeinek a hiányosságairól van szó, hanem személyes önkényről és leplezett érdekekről. A titói Jugoszlávia és Magyarország közötti egyik-másik nemzetközi együttműködési szerződés határideje lejárt. Egymás okleveleinek az elismerése azonban a munkavállalás területén továbbra is érvényes. De nem is itt van a lényeg! Aki a nemzetek közötti szoros együttműködés híve, annak nem létezik semmilyen akadály. A nemzetek közötti közös gondolkodás és jó szándékú közeledés nem veszítheti hatályát, mert ehhez nem is kell jogszabály. Ám ha valaki mégis még ehhez is jogi alapot keres, azt is megtalálhatja az ENSZ és szervezetei által elfogadott okmányokban, amelyeket Magyarország és Szerbia is ratifikált. S ezáltal törvényerőre emelkedtek.

Önök felelőtlenül megrövidítik azok életét, akiket elűdözött a háború a szülőföldről. Máris elraboltak tőlük egy évet. Hányat akarnak még?

Ha feltehető az a kérdés, hogy a nemzetek közötti együttműködéshez és a kölcsönös jó szándék kimutatásához miért kell jogi okmányt fabrikálni, annál inkább jogos ez a kérdés egyazon nemzet részei között. Felfoghatatlan az ép ész számára, hogyha a nemzetek együtt rendezhetik közös dolgaikat, miért nem rendezheti közösen nyelvi és irodalmi dolgait a délvidéki magyar kisebbség és anyaországa, Magyarország?

Erre csak egy felelet van: mert Önök nem akarják.

Nem hagyom a történelemre, hogy ítélje meg cselekedetüket. A manak kell ítélkeznie Önök fölött, hogy eljussunk egy elviselhetőbb holnapba.

2003. II. 13.

Ellenkezőleg!

AMIKOR EZEKET A SOROKAT írom, nem tudni, mi lesz az úgynevezett kedvezménytörvény sorsa. Szűkítik vagy bővítik a kedvezményeket? Az egy cseppet sem vigasztaló, hogy a magyarigazolványnak jelképes jelentése van, s legyünk rá büszkék. Mi a magyarságunkra magyarigazolvány nélkül is büszkék vagyunk. Ha pedig a státustörvényben lefektetett kedvezmények bármelyikét, hangsúlyozom: bármelyikét megszüntetik vagy akár csak csökkentik, azt jelenti, hogy a jelenlegi magyar kormány engedett bizonyos külföldi, magyarellen es követeléseinek. Ne felejtjük el, hogy azok, akik a kedvezmények szűkítését – sőt talán megszüntetésüket is – követelik, legszívesebben azt szeretnék, hogy náluk magyar kisebbség ne is legyen. S akkor státustörvényre sem lenne szükség.

MEGVÁLASZTOTTÁK UGYAN A MAGYAR NEMZETI TANÁCSOT, de nincs vele mindenki megelégedve. Részben joggal, részben jogtalanul. Mert tény az, hogy az elektorok által történt választás nem a legdemokratikusabb (noha az USA elnökét is elektorok választják), s tény az is, hogy az MNT-be olyan személyek is bekerültek, akiknek nincs ott a helyük. Azt viszont nem helyeselhetjük, hogy az a párt, amely a legutóbbi képviselő-választáson alig kapott szavazatot, tiltakozik, s azt követeli, hogy állítsák össze a magyar választók névjegyzékét. Milyen alapon? Milyen törvény szerint? Lesz tehát, aki két szavazati jogot kap? És arra nem gondolnak az urak, hogy 1944-ben bizonyos névjegyzékek alapján mentek házról házra keresni az áldozatokat a partizánok?

ISMÉT BORDÁS GYŐZŐ LETT A FORUM KÖNYVKIADÓ igazgatója, de egyben főszerkesztője is, mivel az utóbbi címet megtartotta magának, amikor a Forum Holding vezérigazgatója lett. S most egyszerre: igényt tart mindkét tisztségre. Ezzel bevezette egyeduralmát a Forum Könyvkiadóban, de persze csak látszólagosan, mert a valóságban mások irányítják a kiadót. De hogy Bordás egyáltalán visszaszerezte az igazgatói-főszerkesztői bársonyszéket (vezérigazgató-

vá való kinevezése előtt már betöltötte ezt a tisztséget), az kulturális életünk nagy kérdése. Ha eltekintünk a kiadóban folyó gazdálkodástól – hisz a könyvek egytől egyig támogatással jelennek meg -, furcsa az, hogy a mai demokráciában ugyanaz a személy felel meg a kiadó igazgatói-főszerkesztői posztjának, mint aki megfelelt a kommunizmus idején, valamint Milošević uralma alatt. Míg a többi vajdasági és szerbiai kiadó élén megtörtént a személycseré, az újvidéki Forumban maradt minden a régiben. Mert ugyan ki garantálja, hogy a mostani vezetés jobb lesz, demokratikusabb lesz, mint a kommunista vagy a miloševići rendszerben? Az új-régi igazgató-főszerkesztő biztosan nem. Se azok, akik mögötte állnak.

MI KELL AHHOZ, HOGY AZ EMBER ÚJSÁGÍRÓ legyen? Mondjuk, egyetemi oklevél. Mondjuk, némi íráskészség. Mondjuk, némi műveltség. Ha azonban napilapunkat olvassuk, rájövünk, hogy mindez nem is lényeges. Persze nem tudom, hogy némely újságíró – az egyetemi végzettségen kívül -, mivel rendelkezik, de hogy nyelvtudásukkal baj van, az biztos. Mert el kell csak olvasni napilapunk néhány számát. Például garmadával bizonyíthatjuk nézetünket. Még mindig dívik például az a már annyiszor elmarasztalt előlát „Évi 180 órát lát elő” – olvastuk szept. 27-én (írnyoz elő, tervez helyett). Vannak zavaros mondatok: „Megtanulhattuk már, hogy a pártvezéreknek, minisztereknek s egyéb felelős beosztású egyéneknek nem kell mindig készpénznek venni minden szavukat.” Tessék ebből épkezláb mondatot szerkeszteni! De újságíróink nyelvújítással is foglalkoznak. „Fizetésforgalmi nehézségekre lehet számítani” – így egy cikk címe, majd a szövegben még háromszor előfordul a fizetésforgalom szó. Ez persze nem nyelvújítás, csak tükörfordítás, habár a magyar nyelvben megvan a megfelelő szó (pénzforgalom). Tükörfordítás az is – de rossz –, amikor a szerb poslovna banka szókapcsolatot üggyiteli banknak fordítják, holott a magyar ezt a kifejezést nem ismeri (az üggyitel egészen mást jelent), s a bankvilág-

ban a kereskedelmi, esetleg hitelbank kifejezés a használatos. A poštanska štedionica egy újságíró postatakaréknak fordította, holott az a magyarban postatakarék-pénztár, mert úgy egymagában a takaréknak szó itt nem jelent semmit. Mint ahogy téves újságíróinknak az a szokásuk, hogy a régi valutabetéteket valuta- vagy devizatakaréknak nevezik. Szerencsére megnyílt a Vajdasági Magyar Újságíró-iskola, s reméljük, hogy ott a nyelvhelyesség és a stílusztika nemcsak kötelező tantárgyak lesznek, hanem az oklevél megszerzésének legfontosabb feltételei is.

A TÖRTÉNELEMKÖNYVEKRŐL CIKKEZETT a sajtó nemrégén. Nem lehetnek többé olyanok a történelemlémlékek, mint a kommunista rendszerben, de olyanok sem, mint a miloševići korszakban. A történelemtankönyveknek objektíveknek kell lenniük, menteseknek minden párt- vagy ideológiai befolyástól. Egy érdekes példa: a kommunista tankönyvekben a partizánok hősök voltak, a csetnikek árulók, fasiszták stb. Most van egy olyan irányzat, hogy minden maradjon a régiben, csak az előjelek változzanak meg: a csetnikek a hősök, Draža Mihajlović az igazi népi hős, a partizánokat megfosztották a dicsfénytől. Mert nem így igaz, nem így volt. Mindent és mindenkit a maga helyére kell tenni. Bennünket különösen az érdekel, hogy a magyar diákok az új tankönyvekben mit tanulnak népünk történelméből, marad-e az a három-négy lecke, mint eddig. A történelemtankönyvek mostanáig – még ha volt is úgynevezett kiegészítő részük magyar történelemből – semmi mást nem szolgáltak (ami a magyar tanulókat illeti), mint a nemzeti tudat kitörlesztését, a magyar nemzet történelmének meghamisítását, lebecsülését. Azt is ki kell egyszer már mondani, hogy az 1941 és 1944 közötti időszakot ne nevezzük „fasiszta megszállás”-nak, mert az valami egészen más volt. A magyar történelmszekciónak végre ebben a kérdésben is színt kell vallaniuk! És nem szabad elfeledkezni az 1942-es dél-bácskai razzia mellett az 1944-es atrocitásokról sem.

NAPRÓL NAPRA TAPASZTALJUK, hogy elharapózott környezetünkben az úgynevezett gyűlöletbeszéd, de ami ennél is rosszabb, a valóságos gyűlölködés, a nemzetek közötti ellenségeskedés, a nemzeti, faji, vallási gyűlölet. Kilenc szerb értelmiségi felhívással fordult a közvéleményhez, hogy vessenek véget ennek az állapotnak. Nagyon helyes, de sajnáljuk, hogy csupán kilenc értelmiségit találtak, aki aláírta ezt a nyilatkozatot. (Az SZTMA Memorandumának jóval több

szerzője és helyeslője volt.) A gyűlölködés ugyanis – mint ebben a rovatban már megírtuk – most már mindennapi jelenség lett nálunk. (Míg ezt a szöveget írom, hirt adnak a lapok arról, hogy másodszor is lerombolták a csurogi áldozatok emlékművét. Megvan-e még az újvidéki kereszt?) Nemcsak falfirkákban, nemcsak politikusok beszédeiben, nyilatkozataiban jelenik meg, hanem pártok, szervezetek viselkedésében, programjában. S ami a legszomorúbb, az emberek egymás közötti viszonyában is. Erről kellene tárgyalni illetékes helyeken, ennek kellene megkeresni és megtalálni a gyógyszerét. Csakhogy ha olyan lényegbe vágó kérdésben, mint például a Szerbia és Montenegró közötti viszony, nem tudnak megállapodni, akkor hogyan várjuk az emberek, vallások, nemzetek közötti aprócseprő (!) viszony megoldását?

A MINDENSZENTEKET ISKOLAI SZÜNNAPNAK nyilvánították az illetékesek. (Nem tudom, szükség volt-e erre.) Mint ismeretes, ezt a napot csak a római katolikusok és a protestánsok ülik meg. Fellázadtak hát a többségi nemzet pedagógusai, mondván: ki látott olyat, hogy egy idegen (!) nép, idegen vallás ünnepeit mindenkinek meg kell tartania, s hogy ilyenkor nincs tanítás az iskolákban? Idegen nép! Idegen vallás! Utalok hát fenti írásomra: ebben is megnyilatkozik a többség idegengyűlölete. Tudom, hogy fáj nekik, hogy velünk kell élniük, de mit csináljunk, így hozta a sors. Nem mi akartuk. És mivel senki sem emelte fel a szavát az ünneplés, illetve a munkaszünet helytelenítése ellen, mit gondoljak mást, mint hogy a többség általában így hiszi. És ne felejtjük el: lesz még karácsony meg húsvét is! Mi lesz akkor?

HA VAJDA GÁBOR NEM EMLÍTI AZ ARACS előző számában a JMNYE-t, azaz a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesületet, el is feledkeztem volna róla. Ugyanis ezt a szervezetet – melynek megalakulásakor magam is tagja, sőt alelnöke voltam – már évek óta nem emlegeti senki, csupán VMNYE-ről, azaz a vajdasági egyesületről történik említés olyankor, ha az Újvidéki Belvárosi Társaskör szervez valamit a Forum klubjában. Szóval azt hiszem, se JMNYE, se VMNYE nincs már, átalakult társaskörre, ahova idős bácsik és nénik járnak időnként meghallgatni egy-egy előadást. De néha arról értesülünk a sajtóból, hogy a VMNYE-nek elnöke van, aki tudomásunk szerint már néhány évtizede elnököl – azt most ne feszegezzük, ki és milyen céllal ültette abba a székbe –, mindenfelé képviseli a VMNYE-t, amelyről, mint jeleztem, azt sem tudni,

létezik-e, van-e tagsága az elnökön kívül, miből tartja el magát stb. Azt hiszem, hogy szükség van erre a szervezetre, amely már nem is lehetne JMNYE, esetleg SZÉMMNYE, de maradjunk csak a VMNYE-nél. Ami azonban fontosabb: működni is kellene, nemcsak társasköri teadélutánokat szerveznie.

FOLYÓIRATUNK ELŐZŐ SZÁMÁBAN GUBÁS JENŐ alaposan elemezte az Újvidéki TV magyar műsorát, a szerkesztőség munkáját. Ne felejtjük el, hogy a tévések az utóbbi időben panaszkodtak amiatt, hogy két műsoruk – a Napjaink és a Jelen-Lét – időpontját a késői órára tette a tévé vezetősége. Véleményem szerint ez nem is olyan nagy baj, hiszen a világon a kulturális műsorok általában a késői órákban nézhetők. Jobb volna, ha a tévések saját magukról beszélnének, műsoraik színvonaláról. Mert ki kell mondani – ha ez Gubás Jenő írásából valakinek nem lett volna világos –, hogy rosszak az Újvidéki TV magyar műsorai, hogy időnként nézhetetlenek. Gubás doktor kimutatta, miért. Abban a szerkesztőségben még a régi emberek ülnek, akik a kommunista rendszerben és Milošević idején is vezették a magyar műsorokat, ott nem történt meg az őrségváltás! Hogy higgyen hát a néző azoknak, akik végigcsinálták az előző évtizedeket a kamerák előtt, hogy higgyen azoknak, akiknek az arcán, a viselkedésén látszik, mennyire mindegy nekik, mit mondanak, hogy mondják, amikor most egészen mást kell(ene) mondaniuk, mint amit évtizedekig mondtak? Nem könnyű a váltás. Persze váltásnak nem csak a fejekben kellene történnie, hanem a kamerák előtt is. Hogy új, friss, igaz, őszinte arcokat lássunk a képernyőn.

KÉT RÉGI, ÚGYNEVEZETT HADIKUTAT TALÁLTAK a péterváradai várban a régészek, s feltárasukon fáradoznak. – A kisebbikről azt feltételezzük, hogy 1250 és 1280 között keletkezhetett – mondta Radovan Bunardžić (nomen est omen) régész, s hozzátette, a római korban. Régészünk, úgy látszik, nagyon belemerült a régészeti ügyekbe, a római történelembe, s még a XIII. századot is (természetesen az időszámításunk szerintit) római kornak tekinti. Azt az időt, amikor már rég nem volt meg a Római Birodalom, s vidékünkön egészen más népek tanyáztak. Mert például: II. András magyar király 1222-ben adta ki az Aranybullát; Takács Miklósnál (A bélakúti/péterváradai ciszterci monostor, Újvidék, 1989, 10. o.) olvassuk, hogy a bélakúti/péterváradai ciszterci monostort 1237-ben alapították; 1241/42-ben a tatárok pusztítottak Magyarországon; Erdőúj helyi Menyhért arról tesz említést Újvidék történe-

tében, hogy V. István magyar király 1267-ben András királyi ajtónállónak adományozta többek között „a Duna mindkét partján lévő peturwaradai révvel, nemkülömben a vásártérrel együtt” Péter ispán hajdani uradalmát; egyébként is a Római Birodalom a IV. század végén végleg megszűnt, s római kornak csak az ókorban fennálló időszakot nevezzük. Napjaink szerzője pedig, hogy Újvidéken, a Njegoš (egykori Andrássy) utca 10. alatt, az ott álló ház lebontása után, az új épület alapjainak ásása közben régészeti leletekre akadtak, s most ez a telek a történészek, régészek érdeklődésének középpontjában áll. A történészek már ki is mondták: valószínű, hogy itt a középkori Bakšić falu maradványaira bukkantak. Ez pedig nem más, mint Baksafalva szerb neve. Baksafalva pedig középkori magyar település volt.

FELHÖRDÜLT A NACIONALISTA SZERB közvélemény a kilencek fentiekben említett felhívása miatt. Egy szerb ortodox szerzetes és Nikola Milošević akadémikus, író, egyetemi tanár tiltakozott a kilencek ellen (joggal kifogásolták, hogy csak kilencen írták alá a felhívást). Érvük azonban egyetlenegy sincsen. Sem nem cáfolják a kilencek állítását, sem nem sorakoztatnak fel tényeket arról, hogy nálunk a nemzetek közötti viszonyokban minden rendben van. Ha ez nekik egyáltalán fontos. Mintha nem látnák azokat a falfirkákat, melyekről ezen a helyen már írtunk, mintha nem vették volna észre a szaporodó nacionalista szervezetek működését. (Pedig ortodox egyházi méltóságok is ott voltak az egyik alakuló ülésén.) Az következik mindebből, hogy mégiscsak helyeslik a szélsőségek megjelenését, szervezkedését, tevékenységét. S míg a sajtóvita folyik, tömegek vesznek részt a szélsőjobb oldali elnökjelölt választás előtti gyűlésén, ünneplik, s valószínűleg sokan szavazni is fognak rá. Ami azután történhet, arról itt most nem eshet szó. A gyűlöletbeszéd viszont helyi szinten is megjelenik. Erre a legjobb példa Dejan Mikavicanak, a Szerbiai Demokrata Párt újvidéki elnökének legutóbbi nyilatkozata. Nemcsak az ellen tiltakozik, hogy a Vajdaság tervezett címerének „magyar heraldikai eredete” van, hanem az ellen is, hogy „a katolikus vallási ünnepeket szünnapokká nyilvánították” az összes vajdasági iskolában. Az is zavarja Mikavicát, hogy néhányan követelik a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia újvidéki kihelyezett tagozatának Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémiává való átalakítását. (Ez csak a régi helyzet visszaállítása volna, mert Miloševićék szüntették meg a VTMA önállóságát.)

Mikavica már azt is tudni véli, hogy a Vajdaságnak köztársasági státust akarnak adni (ami már a függetlenséggel lenne határos, mondja ő), de a legfelháborítóbbnak azt tartja, hogy „a legmagasabb tartományi tisztségviselők (név említése nélkül!) a szerb ortodox egyházat háborús uszítónak nevezik”. Végül Mikavica felteszi a kérdést (s ezzel fokozza gyűlöletbeszédét, de a nemzeti uszítást is): „Melyik jelentős és tekintélyes nemzeti intézményt fogják ezután megtámadni? A Szerb Nemzeti Színházat vagy a Matica srpskát?” – Hát bizony – teszi hozzá alulírott – nem lenne elvetendő ezekben az intézményekben is utánanézni a dolgoknak. Ismeretes például a Matica kapcsolata az SZTMA-val. Ez a külön törvény szerint működő és hatalmas összegeket felemésztő intézmény mind távolabb kerül a Vajdaságtól, ahol a székhelye van.

NEMCSAK A GYŰLÖLETBESZÉD TERJEDT EL nálunk, hanem a féktelen, korlátlan, lelkiismeretlen hazudozás is. Nemcsak a politikusok szájából hangzanak el valótlanosságok, nemcsak a sajtó egy része ír hamisan, de már az egyszerű emberek sem ártatlanok úgy hazudni, mintha könyvből olvasnák. (Igaz, vannak könyvek is, amelyekben hemzsegek az álságok.) A hazudozás legújabb példáját azok szolgáltatják, akik az újvidéki Almási temető egy részének áthelyezését ellenzik. Napról napra állítanak valótlanosságokat, senki sem cáfolja meg őket, s bizonyára vannak, akik el is hiszik, amit hallanak vagy olvasnak, mert a sajtó versenyez a hazug nyilatkozatok közzétételében. Egy Branislav Milić nevű újvidéki lakos, aki azt állítja, hogy ősei még Csernojevics Arzénal jöttek erre a vidékre, azt mondta például, hogy a Csurogon ledöntött emlékművet nem hazafiaknak állították – ezt senki sem állította –, hanem háborús bűnösöknek. – Az Almási temetőben állítólag meglevő tömegsírba – mondta Milić – a klisai, sósbarai szerbeket, zsidókat és cigányokat temették a háború alatt, továbbá a batinaí csatában elesett szerbeket és oroszokat, valamint a sárvári internálótáborban meg-

halt szerb gyerekeket. Ismeretes, hogy az elesett partizánokat, szovjet katonákat a hátszágban díszsírhelyekre temették, a sárvári halottakat pedig miért hozták volna pont Újvidékre eltemetni? Az sem igaz, amit Milić mond, hogy Újvidéken sok szerb (ortodox) templomot és temetőt megsemmisítettek, a Szerb Nemzeti Színházat pedig egy szerb temető helyén építették. Mindenki tudja, hogy egyetlen ortodox templomot sem romboltak le Újvidéken, sőt most építenek is egyet a Darányi-telep kellős közepén, csupán az örmény templomot bontották le, a Szerb Nemzeti Színházat pedig egy utca helyén építették, s emiatt egy házsört tüntettek el. Milić mellébeszélésének csúcса, hogy ő a háború alatt Milics Sándor néven szerepelt, nehogy baja esék, mert már egyszer elrabolták a kórházból, ahol Svetozar Marković Tozával (későbbi népi hős) együtt feküdt. Milićet úgy lehet hazugságon fogni, hogy ő most 65 éves (mint elárulta, ha ezt el lehet neki hinni), tehát 1941 és 1944 között 7 éves volt, s a gyerekeket aligha tartották a kórházban kommunista fogollyal együtt. Nem marad el Milić mögött a 88 éves Stojan Uzelac sem, aki azt állítja egy sajtónyilatkozatában, hogy 1941-ben a „magyar fasiszták” lámpaoszlopokra akasztották a podvarai és salajkai civileket, néhány napig lógni hagyták őket, utána pedig titokban, éjjel levették a holttesteket, és az Almási temetőben hantolták el. E sorok szerzője abban az időben Újvidéken élt, s jól tudja – és ezt mindenki tudta –, hogy csak a kaszányaudvarokon voltak akasztások, az utcán, lámpaoszlopokon nem (Belgrádban a németek valóban ezt tették), s a kivégzetteket külön-külön sírban temették el valamelyik újvidéki temetőben. Uzelac még szovjet katonákat is az Almási temetőbe képzel, noha közismert, hogy az itt ideiglenesen eltemetett szovjet katonákat a világháború befejezése után hazaszállították. A hazugság azonban, úgy látszik, némelyeknek kenyerük. Sajnos, a sajtó ezt közli, senki sem cáfol, s a hazugság általánosan elfogadott tényné válik. Ezzel persze megmutatkozik a társadalom igazi arca.

A Szerb Vajdaság és mi

Ezerkilencszázhatvankettőben Torontóban, a kanadai Szent Száva Művelődési Klub kiadásában megjelent dr. Lazo M. Kostić Srpska Vojvodina i njene manjine (A Szerb Vajdaság és kisebbségei) című könyve, a Novi Sad-i Dobrica knjiga nevű könyvkiadó pedig 1999-ben hasonló változatban adta ki. Mivel a „njene manjine” szókapcsolatba mi, vajdasági magyarok is beleértődünk, érdemes szemügyre venni, mit írt a Vajdaságról és rólunk, kisebbségekről ez a kanadai professzor, akinek a könyvét egy eléggé ismeretlen újvidéki kiadó látta jónak ismét az olvasók kezébe adni. (A nehézkes terjesztés miatt csak három év elteltével lehetett hozzájutni.)

Kostić könyvének első két fejezetében az első és a második „Szerb Vajdaság”-ot ismerteti, a harmadikban a Vajdaságban élő népeket mutatja be, az utolsó fejezetben pedig arról értekezik, milyen „idegen” igények állnak fenn a Vajdasággal szemben.

Az „első” Szerb Vajdaságnak Kostić a XIX. századit tekinti, azt, amely 1849. november 18-án császári rendelettel jött létre. (Kostić elhallgatja, hogy ez nem Szerb Vajdaság volt, hanem Szerb Vajdaság és Temesi bánság, ahol a 402 000 szerben kívül 417 000 román (vlah), 352 000 német és 283 000 magyar élt.) A szerző kiemeli, hogy ezzel a császár elismerte a szerb jogokat és „a körülhatárolt szerb nemzeti területeket”, ahol több mint kétszer annyi nem szerb élt, mint szerb – tesszük hozzá mi. Ettől eltekintve, Kostić fontosnak tartja azt is megemlíteni, hogy a két Szerbia (tehát a Szerb Vajdaság és a Szerb Hercegség) kiegészítette egymást: egymás földrajzi folytatásának látszottak a térképen. (Kostić egyébként három szerb államot emleget abban az időben: a harmadik Montenegró Hercegség.) Ez a Szerb Vajdaság azonban csak 1860. október 20-ig élt (Kostić és Boarov¹ szerint december 27-ig). Ekkor a Szerb Vajdaság és Temesi bánság – Szerémség kivételével – ismét Magyarország határai közé került. Kostić elmarasztalja a Szerb Vajdaság megszüntetését, s elítéli a horvátokat, mintha ők is okai

lettek volna a Vajdaság megszüntetésének, s így vélekedik: „A horvátok ki akarták használni a szerbeket, hogy aztán elárulhassák őket. Akkor is, mint egyébként mindig.”

Lássuk azonban a „második” Szerb Vajdaságot! Kostić I. Péter szerb király trónfoglalásáig, sőt a győztes balkáni háborúig megy vissza, s megállapítja, hogy az akkori események háttérbe szorították a Szerb Vajdaság kérdését. A Szerbián kívül élő szerbek törekvése akkor a Szerbiával való egyesülés, a szabad Szerbia részévé való válás volt. Erre 1918-ig kellett várniuk, amikor összeomlott az Osztrák–Magyar Monarchia. 1918. november 25-én ugyanis Újvidéken a Grand hotel Mayer nagytermében összeült a Szerbek, Bunyevácok és más Szlovákok Nagy Nemzetgyűlése, s Jaša Tomić javaslatára elhatározták a Szerbia Királysághoz való csatlakozást. Erre a nemzetgyűlésre a Szerb Nemzeti Bizottság által hozott határozat szerint minden 1000 szerb, horvát, szlovák és más szláv polgárra egy képviselőt választanak; aktív és passzív választói joguk csak a szerbeknek, horvátoknak (bunyevácoknak) és más szlovákoknak volt. Ezek szerint se a magyarok, se a németek – mint legyőzött fél, háborús ellenség – nem kaptak szavazati jogot. Nagy választási csalás volt hát ez: a Vajdaság lakosságának majdnem kétharmadát megfosztották – ugyancsak törvénytelen módon, hisz az ún. Szerb Nemzeti Tanács sem volt törvényesen megválasztott testület – alapvető emberi, azaz választói jogától. Az ily módon lebonyolított választás eredménye az lett, hogy a Bácskai, Bánsági és Baranyai Szerbek, Bunyevácok és más Szlovákok Nagy Nemzeti Tanácsának (ez volt a „hivatalos” neve) 757 képviselője volt, mégpedig 578 szerb, 62 szlovák, 39 horvát (beleértve a bunyevácokat), 21 ruszin és 6 (hat) német, valamint 1 (egy) magyar. Ez a nemzetgyűlés – amelynek semmilyen törvényes alapja nem volt, csupán egy maroknyi ember önkényére támaszkodott – döntött a Bácska, a Bánság és Baranya sorsáról, mégpedig úgy, hogy megszavazta az elszakadást Ma-

¹ Dimitrije Boarov: *Politička istorija Vojvodine*, Novi Sad, 2001.

gyarországtól – melyhez ezek a területek évszázadok óta tartoztak – és a Szerbiához való csatlakozást. Maga ez a tett hatástalan lett volna, ha a szerb csapatok nem vonulnak be a Vajdaság területére, s ha 1920-ban a trianoni békeszerződés nem ítéli oda végérvényesen az akkori SZHSZ Királyságnak. Így volt, így maradt.

A két világháború között a Vajdaság mint ilyen nem létezett, eleinte Bácskai, Bánáti és Baranyai Tartománynak nevezték, majd a jugoszláv állam átszervezése után a Vajdaság nagyobb része a Dunai bánság nevet kapta, s hozzá csatolták a régi Szerbia egy vidékét is. Ekkoriban alakult meg az a mozgalom, amely elégedetlen volt az előállt helyzettel, s több önrendelkezési jogot követelt a területnek. Kostić szerint a Vajdasági Mozgalom, melyet Dušan Bošković vezetett, és kevés híve volt, Szerbia ellen fordult, s szövetségeseiket keresett a szerbek ellen. A második világháború után pedig „az a klikk, amely 1945-ben megalakította az államot, feltámasztotta a Vajdaságot, formálisan Szerbia határain belül, de valójában majdnem teljesen önállóan, függetlenül Szerbiától”. Ez persze nem igaz, mert minden alkotmány és törvény szerint a Vajdaság szerves része volt nemcsak Szerbiának, hanem Jugoszláviának is, minden alkotmányos és törvényes rendelkezést itt is érvényesítettek. De Kostićot valami miatt ez is bántja. „Hogy ott (azaz a Vajdaságban – T. L.) milyen szellem uralkodik, legjobban abból látszik – írja Kostić –, hogy ebben az „Autonóm Tartomány”-ban a közigazgatás főnöke egy horvát, helyettese pedig egy magyar!” (Megjegyzem, hogy Kostić következetesen Madžarnak írja a magyar név szerb változatát, holott a megszokott alak a Mađar.)

Könyvének harmadik fejezetében Kostić – mint a bevezetőben említettem – sorra veszi a vajdasági népeket. Elsőnek a szerbeket mutatja be. A szerbek emberemlékezet óta jelen vannak a Vajdaság területén – állítja a szerző, a szerb történészekre hivatkozva. – Azok a szerbek, akik elsőnek érkeztek ide – a szlávok balkáni letelepedésekor –, nem maradtak fenn a mai napig, de régészeti leletek és a helynevek bizonyítják ittlétüket. A későbbiekben – főleg a rigómezei csata után – újabb és újabb szerb hullámok érkeztek ide. A szerbek ilyen tömeges be-, illetve letelepedése a XVIII. századig tartott, utána csökkent, viszont azután más népek érkeztek ide. Dušan Popović azt állítja², hogy „a Vajdaság valaha tiszta szerb terület volt, idővel azonban, etnikai szempontból a világ egyik legtarkább területe lett”. Kostić hozzáteszi, hogy a Vajdaság sohasem

volt meg szerbek, mégpedig nagyszámú szerb nélkül, s ez adta meg a terület nemzeti jellegét. „Mindaz, ami itt érték volt – szögezi le Kostić –, szerb volt.”

Ezt jegyezzük meg magunknak!

A legtöbb szerb Raškából érkezett, ezért – mondja Kostić – a magyarok és a németek rácnak nevezték őket. Aleksa Ivić nyomán Kostić megállapítja, hogy Pesten a kereskedelem nagyrészt a szerbek kezében volt, csak egymás között házasodtak, a pesti görögök és cincárok is beolvadtak a szerb népbe, főleg azért, mert a szerbeknek bizonyos kiváltságaik voltak. Feltűnő Kostićnak az a tétele, hogy a vajdasági szerbek több mint 95%-a „tiszta szerb eredetű, a legtisztább, ami csak valahol is van”. Ennek egyik oka a vegyes házasságok kerülése.

Eltekintve attól, honnan jöttek, a Magyarországra telepedett szerbek nemzeti és szellemi egységet képeztek. Kulturális életük Dél-Magyarországon virágzott. Kostić mégis azt állítja, hogy „az egész Magyarországon annyi szerb színház sem volt, ahány ujjunk van a fél kezünkön”. (Ez persze valótlanság, hisz a Szerb Nemzeti Színházat Újvidéken – tehát az akkori Magyarországon – alapították 1861-ben, a belgrádit csak ezután, 1868-ban.)

A szerbség Kostić szerint a Bácskában a leggyengébb, mert itt „a magyarok és a horvátok is támadták”. Dušan Popović viszont azt állítja (s Kostić idézi is), hogy a XVIII. század első felében a Bácskában egyáltalában nem voltak magyarok. Kostić szerint a szerbség Magyarországon állandóan nagy veszteségeket szenvedett. Ennek két okát látja: az elnemzetiellenedés és az elköltözés. Elnemzetiellenedés főleg a peremvidékeken volt, elköltözés pedig a XVIII. századtól folyt. Ennek következtében 1918-ban, amikor a Vajdaság – mint ahogy Kostić mondja – „felszabadult”, a szerbek ezen a területen csak csekély relatív többséget képeztek. 1921-ben a Bánságban a lakosság 42%-a, a Bácskában és Baranyában 21%-a volt szerb. Ezután tömegesen telepítettek be ezekre a területekre „dobrovoljac”-okat – első világháborús önkénteseket –, akik mindjárt földet is kaptak, és természetesen nagy számban érkeztek tisztviselők, rendőrök, tisztek és tiszteltyettesek, csendőrök, vasutasok, postások stb. „Ennek a területnek a renacionalizációja (azaz újranevezetése – T. L.) lassan, de biztosan haladt” – szögezi le Kostić. A második világháború nagy áldozatokat követelt a szerbektől. Ezt el kell ismerni, de más népektől is; ezt ne feledjük el. A Szerémségben a

² Dr. Dušan J. Popović: *Srbi u Vojvodini*, 1957, 1958.

horvátok, a Bácskában pedig a magyar katonaság, rendőrség, csendőrség végzett ki szerbeket. Kostić szerint a szerbek a Bácskában kb. tízezer embert veszítettek. A Bánságban a németek hozzávetőlegesen 3000 szerbet végeztek ki, a Szerémségben kb. 17 000 szerb veszítette életét a horvát uralom alatt, összesítve, a szerző szerint, kb. 30 000 „becsületes, jóra való szerb” lett a „megszállók” (Kostić kifejezése) áldozata. Ez a vajdasági szerbségnek kb. 6%-a.

A második világháború után újabb szerb (és montenegrói) telepések érkeztek a Vajdaságba, jórészt az innen elűzött németek házaiba, földjeire. Kostić örömmel konstatálja: „A Vajdaság szerbebb lett, mint azelőtt volt.” A kommunista rendszernek, amely ezt az újabb letelepítést intézte, nemcsak a szerbesítés, szlávítás volt a célja – persze ez volt a legfontosabb –, hanem hogy újabb híveket, szavazókat, ha kell, harcosokat szerezzen magának azzal, hogy földet, házat, birtokot adott a déli, passzív vidékekről idetelepítetteknek. Ez jó sokáig működött is, de a kommunizmus bukása után a visszajára fordult, méghozzá oly módon, hogy a betelepítettek a szélsőséges szerb nacionalista mozgalom képviselői, hordozói lettek. A kommunistáknak nem ez volt a végső és fő céljuk, Kostićnak és a hozzá hasonlóan gondolkodóknak azonban tetszik.

Érdekes Kostić nézete a Vajdaságban élő többi délszlávra. A montenegróiaknak szerbekké kell válniuk, különben végük, itt a Vajdaságban nem tudják megőrizni nemzeti sajátosságait. Az itt élő macedónoknak és bolgároknak is (akik a lakosságnak kb. 1%-át teszik ki) szerbekké kell válniuk; az egészen kis számú orosz is szerbbé kell, hogy váljék. Így aztán a Vajdaság lakosságának 54%-a lesz szerb – szögezi le a szerző. (Megnyugtathatjuk: 2002-re sokkal nagyobb a számarányuk, hála a miloševići rendszer buzgólkodásának.)

A bunyevácokról és sokácokról erőnek erejével azt akarja bebizonyítani Kostić, hogy katolikus szerbek – s ezt állítólagos tudósok állítólagos megállapításaira hivatkozva teszi –, sőt azzal vádolja őket, hogy horvátokká nyilvánították magukat, s így vesznek részt az általános szerbellenes mozgalomban. A horvátokról szóló részt a szerző zseniális megállapítással kezdi: „A mai Vajdaságban szinte nem is voltak horvátok.” – Szerémségben – folytatja – néhány elhorvátosodott idegen (!) volt található. „A Szerémségben 210 évvel ezelőtt (tehát az 1840-es években – T. L.) a horvátoknak hírük sem volt.” Hogy a statisztikákban felbukkanó horvátoknak mégis valami magyarozatát adja, így okoskodik: az itteni horvátoknak kétharmadát a bunye-

vácok és a sokácok képezik, akik sohasem voltak horvátok, s mostanra erőnek erejével azzá nyilvánították őket. Van még – a szerző szerint – 50 000 igazi horvát, de – teszi hozzá nagy sietve – ezek nem őslakosok. Szerinte kb. 30 000 horvátot a második világháború után telepítettek itt le.

Hogy mennyire kizárólagos Kostić, hogy mennyire a miloševići mennyei nép elméletének híve (Milošević előtt!), bizonyítja, amit a ruszinokról (ukránokról) mond. A görögkatolikus vallás – melyet a szerző szerint a katolikus egyház támogat nagy összegekkel – még sokáig megtartja őket külön etnikai csoportként, „amely a szerbeknek nem sok jót kíván”. Mi ez, ha nem a nemzeti gyűlölet egészen nyílt terjesztése, áltudományos alapokon.

És most lássuk, mit tud és mit mond rólunk, magyarokról ez a kanadai tudós!

Habár a mai Vajdaság évszázadokon át Magyarország része volt – valija be Kostić –, itt sohasem volt sok magyar. Állítólagos komoly tudósokra hivatkozva közli, hogy itt nemcsak a törökidő után, de előtte sem volt sok magyar, ellenben – mondja – „hosszú ideig a szerbek képezték Dél-Magyarország lakosságának többségét, sőt egy ideig egyedüli lakóit”. Dušan J. Popovićra hivatkozva azt írja, hogy a Bánságban a XVIII. század elején nem is voltak magyarok. Kostić szerint a magyarok az első világháború előtti időkben az utolsó telepések voltak a Vajdaságban. Lazar Stipić szabadkai könyvtárosa hivatkozva mondja, hogy a Vajdaságban a legjobb földjük a szerbeknek van (!), a legrosszabb a magyaroknak. „Aki elsőnek jött, az vette birtokba a jobb földet.” Remek bizonyíték! Tudományos érv!

A Vajdaság geopolitikai viszonyait elemezve Kostić megállapítja: a magyarok elhelyezkedése a Vajdaságban „a szerbekre nézve” nagyon rossz: a Bácska van legközelebb Magyarországhoz, mégsem kell félniük a szerbeknek: fele annyi magyar van itt, mint szerb, sőt, ha mindent összeszámolunk (lásd feljebb!), akkor az arány 35 : 100 a szerbek javára. Etnikai kosárlabda-meccs! Rögtön hozzáteszi azonban: a magyarok száma mégis abnormális! És nincs remény, hogy számuk csökkenjen! (Sajnos, csökkent, de ezt Kostić 1962-ben Torontóban még nem is sejtette.) És most egy rendkívül fontos tétel következik: „A magyarokat a második világháború után nem zavarták ki az országból, holott sokkal súlyosabb bűnöket követtek el a szerbekkel szemben, mint a németek. Egyes személyek sem szöktek meg innen se akkor, se később, és semmi re-

mény, hogy elmeneküljenek innen, s elhagyják az országot, amíg a politikai helyzet a jelenlegi (az 1962-es – T. L.) marad." Magyargyűlölet sugárzik ezekből a szavakból, s azt a politikai irányzatot szolgálja, amely 2002-ben mind erősebb Szerbiában. Kostić a rólunk szóló rész végén azt is kifejti, hogy a közeljövőben nem lehet elvárni a Vajdaság magyartalanítását, hisz itt a magyaroknak jobb, mint Magyarországon volt 1918 előtt, ugyanis akkor földnélküliek voltak és szavazati joguk sem volt. A magyarokról szóló részt a következő – valóban elmés – mondatokkal zárja: „A nemzeti engedmények, amelyeket a mai jugoszláviai uralkodó osztály tesz nekik, több, mint amennyi kellene: a tartomány közigazgatásának élén egy volt (?) magyar áll, helyettese pedig egy leendő (?) magyar.³ Nagyobb ott az ő befolyásuk, mint a szerbeké. Ezért támadják a cirill írásmódot.” Az ilyen tételeket nem érdemes cáfolni, ezekkel vitatkozni sem érdemes. Csupán az olvasók józan eszére kell bízni, hogy eldöntsék: a szerző mennyire volt józan, amikor ezt írta.

A németekkel kapcsolatosan csupán azt érdemes itt megemlíteni, hogy Kostić örvendezik: a németek kiűzésének köszönhető, hogy a Vajdaság „ismét (!) kétségbevonhatatlanul szerb terület lett”.

Könyvének utolsó fejezetét Kostić a Vajdaság iránti idegen igényeknek szentelte. Szerinte a múlt században (a XX.-ban) a Vajdaság két „egészen szabad választással” (az 1918-asról láttuk, mennyire volt szabad, a másik bizonyára a kommunista rendszerben lefolytatott választás volt, amelyről szintén tudjuk mennyire tekinthető szabadnak) csatlakozott Szerbiához, két szomszédos ország (persze Magyarország és Horvátország) mégis igényt tart az egész Vajdaságra vagy némely részére.

És most egy mesébe illő megállapítása következik Kostićnak: habár a magyarok a horvátok után a világ legmegalomániásabb nemzete, vannak józan tudósai, akik nemcsak belenyugodtak az előállott helyzetbe, hanem szinte igazságosnak tartják. Ezek a „józan magyar tudósok” – Kostić szerint – Szegfű Gyula, aki elismerte, hogy voltak idők, amikor Magyarország lakosságának alig egyharmada volt magyar; a másik józan magyar tudós Eckhart Ferenc történész (akinek egyetlen művét sem említi Kostić forrásmunkái között), a harmadik pedig egy bizonyos (alulírott számára ismeretlen) Mikai János.

Következtetéseiben Kostić következetes marad az előbbieken elmondottakhoz. – Ma a magyarok a szerbek számának a felét sem teszik ki – írta Kostić 1962-ben. Negyven év múltán ez az arány még rosszabb lett. „Ha még néhány évet várunk, s ha a szerbek közé soroljuk mindazokat, akik objektíven (!) valóban szerbek (!), a magyarok a szerbek egyharmadát sem teszik majd ki. Most az 1 : 2-nél rosszabbul állnak, nemsokára 1 : 3 lesz az arány.” Nagyon igaza lett! Azt is elmondja Kostić, hogy a magyarok esélye számszerűség szempontjából napról napra csökken. „Talán egy Hitlernek kellene jönnie, vagy még ő sem tehetné meg, hogy egy kis töredéket előnyben részesítsen a háromszor nagyobbbal szemben.” Kostić olyan messzire megy, hogy még a külpolitikai és katonai helyzetet is tekintetbe veszi, s azt is rossznak ítéli meg a magyarok szempontjából. A magyaroknak – mivel a környező államok, amelyek iránt területi igényeik lehetnének, sokkal erősebbek – nem marad más hátra, mint hogy belenyugodjanak a trianoni határokba „nehogy még abból is elveszítsenek valamit”. Így intézett el – és fenyegetett – bennünket ez a torontói professor.

Persze, miutánunk a horvátokat is elintézi, mondván, hogy „kóros nagyvási hóbertban szenvednek”, s nincsen semmilyen kilátásuk, hogy a Vajdaságból valamit is bekebelezzenek, hisz – mint Kostić mondja – Zimony is, Szerémség is „ismét egészen szerb jellegű lesz, mint valaha volt”.

Hát így állunk Lazo M. Kostić torontói egyetemi tanár elméletével és gyakorlatával. Elmélete ugyan gyöngye lábakon – helyesebben mankókon – áll, gyakorlata azonban a több mint tízéves mилошевиći uralom alatt megvalósult. A könyv előszavában egy szintén torontói, bizonyos Sveta Radovanović régi igazságot írt le: „Sohasem volt könnyű szerbnek lenni, de a szerbség sohasem volt nagyobb veszélyben, mint most, amikor minden a szerbség ellen irányul....” Ezek a szavak mindennél jobban bizonyítják az egész nacionalista hangzavarnak az eredetét és céljait.

Mivel rólunk, magyarokról és a Vajdaságról van szó ebben a könyvben, mégpedig gyanús módon, egyoldalúan, elfogultan, szükséges volt részletes bemutatása. Ha némely tétele idővel valósággá válik – például a vajdasági magyarság eltűnése, a tartomány elszerbesedése –, az nem is az ő igazságát fogja bizonyítani, hanem a történelem igazságtalanságát.

³ Könyvének egyik előző részében – mint azt említettem is – Kostić a vajdasági „közigazgatás” élén egy horvátot, helyetteseként egy magyart említ. Nem lehet tudni, hogy ez a két adat mennyire vág egybe vagy mond ellent egymásnak.

Aracs–Főnix-díj nemzeti megmaradásunkért*

Kettős a díj neve: Aracs és főnix madár, azaz a történelem viharaira emlékeztető romtemplom és az újraéledés reménye. Az elmúlt századok megpróbáltatásai ellenére is vágyainkban, sőt akaratunkban is a mitológia főnixeként újulhat meg a nemzet anyanyelvének és közösségtudatának egysége mint legfőbb megtartó kohéziónk.

Kettős a díj forrása is: az anyaország támogatásával elismerésként adja a nemzet egyik délvidéki öre, az Aracs Társadalmi Szervezet.

A díj jelképeleme üzenet a nemzet egészének és a világnak: mi a peremen reméljük, hogy a főnnállásának tizedik évét ünneplő magyar médium meg fogja tartani eredeti magasztos rendeltetését, vagyis hogy a művelt világ egyéb tekintélyes elismerése birtokában a Duna Televízió ezután is a magyar nemzetnek kíván megfelelni, és csak azt fogja szolgálni. (Nem ok nélkül félünk, hogy nem így lesz, de reményünk él.)

A Duna Televízió hivatása nyilvánvalóan nem másutt kezdődik, hanem a magyar államhatárokon kívül rekedt nemzetrészek sorsa fölötti gondoskodásban, mely nemzetrészeket az anyaország – idegen parancsra – elhagyni kényszerült, anyanyelvi és nemzeti diszkrimináltságba juttatva népének százezreit. De kezdődik (és nem végződik!) a nagyvilágban is: Chilétől és Kanadától kezdve Afrikán s Európán át egészen Új-Zélandig és Japánig a „Nagy Diaszpóra” világmagyarságában, mely nemzettörzsből kiszakadva, kitépve, elhagyni kényszerült itthoni mindenét, illetve melyet az anyaországi önkény menekülni kényszerített szerte a végteleen és védtelen hontalanságba és idegenségbe.

Jelenleg senki és semmi elkötelezettebben és hatékonyabban nem képes szolgálni a 21. század korszerű technikai csodáival és a magyarság kitartó, hagyományos anyanyelvi és nemzeti hűségével végzendő kohézióteremtést, és más nem lehet képes úgy építeni bennünk az életképes anyanyelvűséget, nemzettudatot és akarást nemzeti megmaradásunkhoz.

Igen, nemzeti megmaradásunkról van szó, ha nem mondjuk is, ha sokan fanyalognak is, ha kórusban tagadják is. Mert ezeréves államiságunk és több évezredes nemzeti létünk – miként sok-sok más népé – közös nyelvet épített ki, és erre a nyelvre a nemzet kultúrája épült. Ez a nyelv és ez a kultúra pedig nem pusztán lexikoni címszó, nem múzeumba való, hanem ma is élő Szervezet, s az egyetemes emberi jog alapján megilleti a jövő: a továbbélés. Nemzeti önvédelmünk (miként minden kis és nagy nemzeté!) nemcsak jogunk, hanem értelmiségünknek – s az elsők között a médiának, a maga közössége iránti felelősséggel vállalkozó nemzeti médiumnak – vitathatatlan erkölcsi kötelessége is.

Anyanyelv ugyanis csak közösségben fejlődhet, és csak a nemzetben maradhat fenn. Reméljük, hogy ezután is ez az axióma fogja meghatározni a Duna Tévé nemes hivatását, érdekét és legfőbb célját. De a magyar fővárosban sincs olyan nemzetrész, melynek létérdekét ezzel nem fogja szolgálni egyidejűleg. A jubiláló intézmény pedig ezzel marad hű létrehozóinak elgondolásához. De ezzel maradhat méltó a világ élni akaró és élni képes kis és nagy népeinek hasonló intézményeihez is, melyek felelősséggel vállalják és végzik logikus és természetes rendeltetésüket.

* 2002 decemberében először osztották ki az Aracs Társadalmi Szervezet alapította díjat, mégpedig a tíz éves Duna Televíziónak.

KISS GUSZTÁV:

Az ARACS eddigi számainak tartalomjegyzéke

BEVEZETŐ

Bicskei Zoltán

Aracs / B. Z. == 2001. aug., 1. sz., B 2. p.

VAJDA Gábor

Kísérelt a teremti gondolkodás fölszabadítására : Bevezető szavak az olvasókhöz és a leendő munkatársakhoz == 2001. aug., 1. sz. 5–6. p.

VERSEK

ÁCS Károly

Tiszteletlen óda : (A magyarokhoz másodszor) == 2001. aug., 1. sz., 9. p.

BALLA József

A sakál évada == 2002. okt., 4. sz., 39. p.

Alkony, madárhanggal == 2002. okt., 4. sz., 40. p.

Pax americana == 2002. okt., 4. sz., 41. p.

BOGDÁN József

Rábéi vers == 2001. nov., 2. sz., 61. p.

A kérdezőnek : dr. Gubás Jenőnek == 2001. nov., 2. sz., 61. p.

Szent Margit == 2001. nov., 2. sz., 61. p.

KISS Melinda

ecce homo (és lám) == 2002. aug., 3. sz., 17. p.

(sokan vannak) == 2002. aug., 3. sz., 18. p.

(vérmeszkőn) == 2002. aug., 3. sz., 19. p.

MOLNÁR Rózsa

Apám keze == 2002. febr., 1. sz., 12. p.

SIMON István, Cs.

Delejeznek == 2002. febr., 1. sz., B 2 p.

TARI István

A romlás oszlopfőinél == 2001. aug., 1. sz., 34. p.

Mindent kitálaló döglődés == 2001. aug., 1. sz., 34. p.

Lentségi hexameteres == 2001. aug., 1. sz., 35. p.

Kiadó a keresztút == 2001. nov., 2. sz., 41. p.

Szorongó fehérségben == 2001. nov., 2. sz., 41. p.

Naponta == 2001. nov., 2. sz., 41. p.

Egymást kiegészítve == 2001. nov., 2. sz., 42. p.

Abbamaradt == 2001. nov., 2. sz., 42. p.

Ahol a part szakad (Tájkép csata után) == 2001. nov., 2. sz., 42. p.

[Képvers] == 2002. jún., 2. sz., B 2 p.

[Képversek] == 2002. jún., 2. sz., B 3 p.

Szakma az Éden == 2002. aug., 3. sz., 5. p.

REGÉNY

BURÁNY Nándor

A vezérezredes utolsó levele [I.] : (kisregény) == 2002. jún., 2. sz., 47–54. p.

[Folyt. II.] == 2002. aug., 3. sz., 24–37. p.

[III.] == 2002. okt., 4. sz., 65–76. p.

SZÍNMEŰVEK

FOKY István, B.

Lángoló víz == 2002. jún., 2. sz., 26–37. p.

(Folyt. II. == 2002. aug., 3. sz., 49–59. p.)

KOPECZKY László

Fára(ó) : musical 3 felvonásban, záróképpel == 2002. okt., 4. sz., 89–109. p.

ÖNÉLETRAJZ, NAPLÓ

BATA János

Napló == 2002. jún., 2. sz., 71–75. p.

(Folyt. Napló == 2002. aug., 3. sz., 60–62. p.)

Napló == 2002. okt., 4. sz., 80–83. p.

CSORBA Béla

Sebészeti osztály == 2001. aug., 1. sz., 46–51. p.

Naplójegyzetek == 2002. febr., 1. sz., 57–63. p.

VICAI Károly

Hol tartok? : (curriculum vitae) == 2001. nov., 2. sz., 34–40. p.

NÉPRAJZ

RENIĆ Kistamás Katalin — RAJ Rozália — NAGY István
A doroszlói tájház == 2001. nov., 2. sz., 75. p.

ESSZÉK, TANULMÁNYOK

BATA János

Ilyés Gyula időszerepése == 2001. nov., 2. sz., 58–60. p.
Ne számíts ránk, Magyarország == 2002. febr., 1. sz., 9. p.

BEKE György

Kisebbségi léthelyzetek == 2002. aug., 3. sz., 43–48. p.

BURÁNY Nándor

Borban az igazság, kertben az egészség == 2002. febr., 1. sz., 54–56. p.

CIRKL Zsuzsanna, F.

„A léleknek is olyanok kell lenni, mint a madárnak”: Hogyan éljük túl kisebbségiként a globalizációt? == 2001. aug., 1. sz., 31–33. p.
Van még mit feltárunk: Mi történt velünk 1918 után? == 2001. nov., 2. sz., 54–57. p.
Kárpát medencei találkozások == 2002. aug., 3. sz., 68–71. p.
Erkölcsei infernó Párizsban? : A francia királyok kéjlakától a királygyilkosság miatt kiutasított kislányig == 2002. okt., 4. sz., 37–38. p.

DÉVAVÁRI D. Zoltán

Gyázmagyarok == 2002. febr., 1. sz., 10–11. p.

FARAGÓ Árpád

Nem zsákutca a műkedvelés: Gondolatok színjátszó mozgalmunkról == 2002. okt., 4. sz., 24–29. p.

GÁBRITY Molnár Irén—DR. T. MIRNICS Zsuzsanna

Mennyire érett ifjúságunk a Vajdaságban == 2002. aug., 3. sz., 38–42. p.

GUBÁS Jenő

Magyarságtudat-hasadás == 2001. aug., 1. sz., 10–20. p.
Irány és irányvesztés == 2001. nov., 2. sz., 48–51. p.
Egy letiltott kritika története == 2002. febr., 1. sz., 46–52. p.
Hívás és vállalkozás: Vallomások az értelmiség feladatairól == 2002. jún., 2. sz., 11–25. p.
(Szemerédi Magdolna; Varga Zoltán; Lázár Anna; Dr. Horváth Mátyás; Fodor István; Szloboda János; Balla Lajos-Laci; Vajda Gábor)
Téltienségünket megbosszulja a történelem == 2002. aug., 3. sz., 13–16. p.
Még mindig kísértés adás? : Egy tévénéző észrevételei == 2002. okt., 4. sz., 5–14. p.

HÓDI Sándor

Zavarodott nemzettudat, avagy népszerűségi listák történelmünk nagyjairól a Vajdaságban == 2001. aug., 1. sz., 21–22. p.
Nyolcvan év kisebbségben == 2001. nov., 2. sz., 43–47. p.

KOVÁCS Frigyes

Gondolatok a magyar kultúra napján == 2002. febr., 1. sz., 53. p.

MÉSZÉROS Zoltán

A mozaikkép egyik alapeleme: A temerini razzia — Ádám István — Csorba Béla — Matuska Márton — Temovác István — (A VM DP Történelmi Bizottsága, Temerin 2001) == 2002. jún., 2. sz., 55–57. p.

MIRNICS Károly

A regionális autonómiák tagadása a szerb állampolitika gyakorlatában == 2001. aug., 1. sz., 40–45. p.
A nélkülözhetetlen magyar összefogás és ellenállás hiányáról == 2002. febr., 1. sz., 13–34. p.
A magyar jogtudomány hozzájárulása Horvátország önállóságához == 2002. febr., 1. sz., 81–83. p.
Az Aracs első sikere [Válasz Szeli Istvánnak] == 2002. jún., 2. sz., 5–10. p.
A családellenes szerb állampolitika mint a magyar kisebbség elleni nemzetiségi politika része a Vajdaságban == 2002. jún., 2. sz., 58–70. p.
Fő a kacsapaprikás: Bűnös asszisztálásunk az etnikai arányok megbomlásához == 2002. aug., 3. sz., 20–23. p.
Tájékoztatók szerinti önazonosság-tudat == 2002. okt., 4. sz., 44–53. p.

SZÉKELY ANDRÁS Bertalan

„...legyetek a szél, mely hordja a magot...” [Tietze Jenő] == 2001. nov., 2. sz., 73–74. p.

Szloboda János

Nem létező irodalom? == 2001. nov., 2. sz., 62–63. p.
Hogyan „szanálni” Trianont? == 2002. okt., 4. sz., 30–36. p.

SZÜCS Ferenc

Adalék a magyar nemzetstratégia kidolgozásához: (tézisek) == 2002. jún., 2. sz., 85–86. p.

TARI István

Aranytalálékaink csodája == 2001. nov., 2. sz., 52–53. p.
Van egy Németországunk == 2002. febr., 1. sz., 70–80. p.

TOMÁN László

Magyarok közt egy európai [Németh Lászlóról] == 2001. aug., 1. sz., 7–8. p.
Szálka a szemükben == 2002. febr., 1. sz., 64–65. p.
Legújabb kisebbségi magyaróra == 2002. jún., 2. sz., 38–40. p.

VAJDA Gábor

Vallomás a pályámról (I. rész) == 2002. febr., 1. sz., 35–45. p.
[II. rész: == 2002. jún., 2. sz., 76–84. p.]
Kétnyelvűség a Vajdaságban a hatvanas és hetvenes években == 2002. okt., 4. sz., 60–64. p.

(KÖNYV)KRITIKA

CSORBA Béla

Magyar—szerb viszony a XIX. század közepén : Pál Tibor könyvéről == 2001. nov., 2. sz., 67—69. p.

A még teljesebb igazság érdekében [Mészáros Sándor: Holttá nyilvánítva, Hatodik Síp Alapítvány, Bp. 1995] == 2002. okt., 4. sz., 78—79. p.

MÉSZÁROS Zoltán

A teljes igazság érdekében [Mészáros Sándor: Holttá nyilvánítva, Hatodik Síp Alapítvány, Bp. 1995] == 2002. aug., 3. sz., 66—67. p.

URI Ferenc

A teljesebb igazság érdekében [Mészáros Sándor: Holttá nyilvánítva, Hatodik Síp Alapítvány, Bp. 1995] == 2002. okt., 4. sz., 77. p.

TOMÁN László

Egy nem létező irodalom lexikona == 2001. aug., 1. sz., 36—37. p.

VAJDA Gábor

A levelezésre várva : A Forum Könyvkiadó Szenttelek-kötetei kapcsán == 2001. aug., 1. sz., 38—39. p.

OKTATÁS, NEVELÉS

ÁGOSTON Mihály

A délvideki magyarság oktatásügyének anyanyelvűségi és egyéb vitális problémái az utóbbi tíz évben == 2002. okt., 4. sz., 15—23. p.

HORVÁTH Mátyás

Hej, ráérünk arra még! [Az oktatás helyzete Vajdaságban] == 2001. aug., 1. sz., 23—24. p.

MARCSÓK Vilma

Tudatos asszimilációs politika a közoktatásban Trianontól napjainkig == 2001. aug., 1. sz., 25—30. p.

RIBÁR Béla, dr.

A magyar nyelvű felsőoktatás szükségessége és lehetőségei a Délvidéken == 2002. aug., 3. sz., 6—8. p.

SZLOBODA János

A legutolsó lehetőség : — Egy „elfektetett” oktatásügyi problémáról — == 2002. jún., 2. sz., 41—46. p.

VAJDA Gábor

Az alku belenyugvás a pusztulásba : A Jugoszláviában élő magyarok tantervéről és tankönyveiről == 2002. aug., 3. sz., 9—12. p.

NAPRÓL NAPRA

BATA János

Az én augusztus huszadikám == 2002. aug., 3. sz., B 2. p.

GUBÁS Jenő

A Szent István-i Aracs == 2002. aug., 3. sz., 74. p.

JUHOS-KISS János

Jóval == 2002. febr., 1. sz., 5. p.

Aranyzarvas — gyógyturizmus : A valóság és álom határán vágtaunk == 2002. jún., 2. sz., 87—88. p.

MÜLLER Éva

A megtartó hitet lelkünkől kimosni nem lehet == 2002. aug., 3. sz., 72—73. p.

SZAKOLCZAY Lajos

Egy realista álomlátó : Búcsú Gion Nándortól == 2002. okt., 4. sz., 42—43. p.

SZEMERÉDI Magda

Kis káté a pozitív energiáról == 2002. okt., 4. sz., 58—59. p.

SZŐKE Anna

Társadalomkép mozaikból == 2002. febr., 1. sz., 69. p.

TOMÁN László

Napról napra == 2001. nov., 2. sz., 64—66. p.

(folyt. köv. == 2002. febr., 1. sz., 66—68. p.)

== 2002. jún., 2. sz., 89—91. p.)

Ellenkezőleg == 2002. aug., 3. sz., 63—65. p.

Ellenkezőleg == 2002. okt., 4. sz., 84—88. p.

HAJNAL Jenő

Ünnepi hajlandóság hozott össze bennünket : Az Aracs

Társadalmi Szervezet díjkiosztó ünnepsége == 2001. nov., 2. sz., 70—72. p.

Helytállni a történelem vizsgáján == 2002. okt., 4. sz., 54—57. p.

TEMATIKUS SZÁM — DÉLVIDÉK 1956

MIRNICS Károly

A délvideki, a Vajdaságban élő magyar politikai és értelmiségi elit viszonyulása az 1956-os magyar forradalomhoz és szabadságharcához az 1990-es évek előtt : — Jugoszláv—szerb politikai háttéreseeményekkel — == 2001. nov., 2. sz., 5—14. p.

VAJDA Gábor

Ami fölemelt s ami lesújtott : A Magyar Nagy Október visszhangja a délvideki kultúrában == 2001. nov., 2. sz., 15—17. p.

MATUSKA Márton

Értünk halt meg : Sörös Imre 56-os temerini vértanú életútja == 2001. nov., 2. sz., 18—26. p.

TOMÁN László

Dobrica a vészben avagy Egy Velika Drenova-i Budapesten 1956 októberében == 2001. nov., 2. sz., 27—29. p.

PATRUBÁNY Miklós

A költő halála : Moyses Márton emlékére == 2001. nov., 2. sz., 30. p.

CSORBA Béla

A járeki gyűjtőtábor == 2001. nov., 2. sz., 31—33. p.

DUDÁS Károly

Ezerkilencszázötvenhat, te csillag == 2002. febr., 1. sz., 6—8. p.

ILLUSZTRÁCIÓK

Az első Szent István-szobor a Délvidéken [fénykép] == 2002. febr., 1. sz., B 3 p.

A doroszlói tájház megnyitója [fényképek] == 2001. nov., 2. sz., B 3. p.

GYURKOVICS Hunor

Az országépítő (olaj) == 2001. aug., 1. sz., B 2. p.

[Aracsi Puszta templom (festmények)] == 2002. aug., 3. sz., B 3. p.

NEMES FEKETE Edit

Tűzimádók Boldogasszonya (kerámia) == 2001. aug., 1. sz., B 3 p.

Tűzhalom (kerámia) == 2001. aug., 1. sz., B 3 p.

SZARAPKA Tibor

Tisztelgés a mindenség előtt [szobrok] == 2002. okt., 4. sz., B 3. p.

E számunk kiadását a

Határon Túli Magyarok Hivatala

támogatta.

Aracs

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Alapító: az Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Kiadja a Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu

Főszerkesztő: Utasi Jenő

Felelős szerkesztő: Vajda Gábor

Lektor: Gubás Ágota

Fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Szerkeszti a szerkesztőbizottság. Tagjai: Bata János, Cirkli Zsuzsanna, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor (képzőművészeti szerkesztő), Marcsók Vilma, Tari István, Tomán László, Utasi Jenő, Vajda Gábor

Egyes szám ára 80,00 dinár, évi előfizetés 320,00 dinár + postaköltség. Külföldi előfizetés a belföldinek kétszerese.

Szerkesztőségi fogadóórák: **hetente szerdán 8-tól 12 óráig** a szabadkai Városi Könyvtár földszinti olvasótermében. A szerkesztőség címe: **Gradska Biblioteka – Városi Könyvtár, 24000 Subotica – Szabadka, Dušan cár u. 2. Telefon: (024) 553-115. Fax: (024) 42-069.**

Készült a Logos Grafikai Műhelyben, 800 példányban

A folyóirat megrendelhető: Grafička Radnja „LOGOS”
24427 TOTOVO SELO
Zlatiborska 4.

e-mail: logos@tippnet.co.yu
vajda@suonline.net

Tel/fax: +381 (0)24-883-040

Olvasható az interneten: www.aracs.org.yu.

A Logos folyószámlaszáma: 335-5022-27 Metals Banka AD Novi Sad Expozitura Senta

A Szerbiai Igazságügyi Minisztérium a 651-01-157/2001-08 szám alatt jegyezte be a folyóiratot.

Aracs-Főnix-díj

